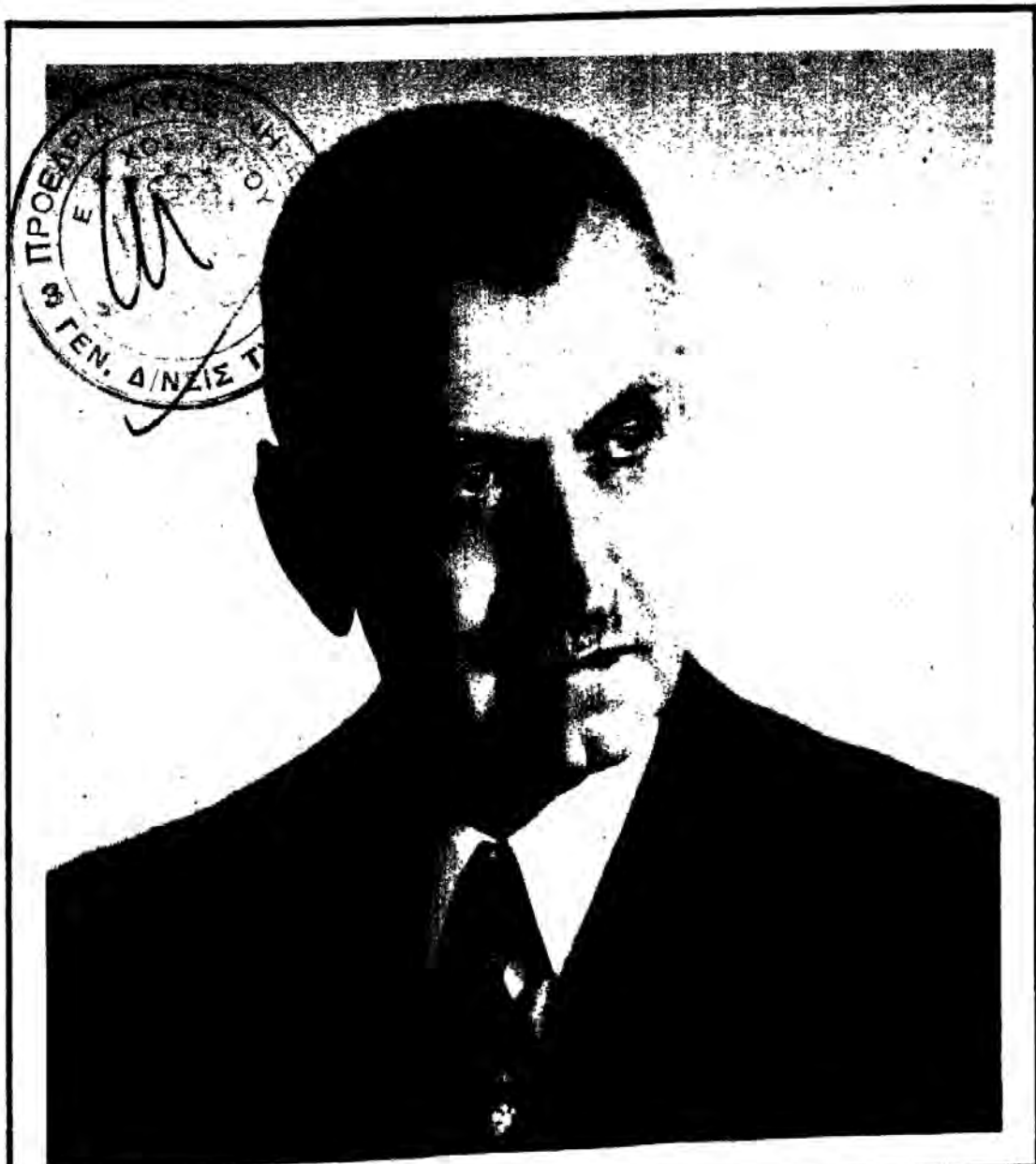

ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ε. ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1969

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15α - ΤΗΛ. 236.547 - 221.316

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΘΕΟΔΟΣΟΠΟΥΛΟΣ Κ. : Πρόεδρος
ΑΝΔΡΕΟΥ ΧΡ. : Γεν. Γραμματεύς
ΤΣΙΟΥΜΠΛΕΚΟΣ Α. : Ταμίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Της Διοικήσεως : Σπυρίδων Μ. Καλλιάφας</i>	σελ. 1
<i>Σπύρ. Μ. Καλλιάφας : Τὸ σπουδαιότατον τῶν παιδαγωγικῶν προβλημάτων τῆς σήμερον</i>	» 3
<i>Ἰωάννου Κιτσαρά : Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία</i>	» 10
<i>Ἰωάννου Σ. Μακραντιώνη : Περί τῶν Ψυχολογικῶν Νόμων</i> ...	» 26
<i>Δημ. Εὐθυμίου : Ὁ Σπυρ. Καλλιάφας καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἠθικὴ θεώρησις τοῦ ἀνθρώπου</i>	» 32
<i>Βασ. Κονιδιτσιώτου : Σύγχρονοι ἀνθρωπολογίαι</i>	» 35
<i>Δεων. Κούλα : Ὁ Σπυρίδων Καλλιάφας καὶ ἡ παιδαγωγικὴ του χαρακτηρολογία</i>	» 38
<i>Γνώμαι καὶ κρίσεις περὶ τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Καλλιάφα</i>	» 43
<i>Δημ. Κουτσογιάννη : Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Διδασκάλου</i>	» 45
<i>Γεωργ. Ἀραβανη : Σπυρ. Μ. Καλλιάφας</i>	» 46
<i>Καλ. Παναγοπούλου - Δατσιώτου : Οἱ βαθμοὶ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ μαθητοῦ</i>	» 48
<i>Ι. Χ. Πούλου : Μία ἐπιστολή</i>	» 50
<i>Ἐκδοθέντα ἔργα ὑπὸ Σπ. Καλλιάφα</i>	» 52
<i>Κριτικὴ τοῦ βιβλίου</i>	» 56

Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΔΙΜΗΝΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
Γραφεῖα : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15α ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΑ : 236.547 — 221.316

THE TEACHER'S
PROFESSIONAL TRIBUNE
Bi-monthly publication of the Greek
National Federation of Primary-
Teachers
Xenophodos 15a Athens - Greece

ΕΤΟΣ ΙΕ' — ΤΕΥΧΟΣ 3ον-4ον
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1968
Τιμή τεύχους Δραχ. 5
Συνδρομή διὰ τὰ μέλη Δραχ. 50

LA TRIBUNE PROFESSIONNELLE
DE L' INSTITUTEUR

Publication bimensuelle de la Fédé-
ration Grecque des Instituteurs.
Xenophodos rue 15a, Athènes - Grèce

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

(1885 - 1964)

Τὸ παρὸν τεῦχος ἀφιεροῦται μετὰ σεβασμοῦ, τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν κορυφαῖον Ἑλληνα Παιδαγωγὸν καὶ σοφὸν Καθηγητὴν αἰμίμητον ΣΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΝ, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τετραετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου του.

Αἱ ἐν αὐτῷ δημοσιευόμεναι ἐργασίαι παρέχουν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν διδασκαλικὸν κόσμον νὰ γνωρίσῃ θαυότερον τὸ πολύμορφον, πολυσχιδὲς καὶ ἐκτεταμένον ἔργον τοῦ μεγάλου Διδασκάλου, ὅπερ, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ἀποτελεῖ τὴν ἀφειρητρίαν διὰ πᾶσαν προσπάθειαν προωθήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν ἀπαραίτητον βάσιν διὰ πνευματικὴν ἀνύψωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν.

Ὁ ΣΠΥΡ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ ὑπῆρξεν ὑπόδειγμα δημιουργικοῦ ἐπιστήμονος, διακριθεὶς διὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ πνεύματος, τὴν μεθοδικότητα τῆς ἐρεῦνης καὶ τὴν ἀκατάβλητον, μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, ἐργατικότητα του.

Ἡ ὅλη ἔρᾳς του ἀναφέρεται εἰς τὴν γενικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν, θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, καὶ θεωρεῖται ὁ κυριώτατος φορεὺς τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιτελεσθείσης, κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν, γνησίας προόδου. Μὲ μεθοδικότητα καὶ ἐπιστημονικότητα, ἀνῆρσε τὰς πεπλανημένας ὑλιστικὰς δοξασίας, διακηρύξας τὴν καθαρὰν πρὸς τὸν θεὸν πίστιν καὶ τὴν αἰώνιον δύναμιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ὑπεστήριξεν, εἰς ὅλον τὸν δῖον του, τὴν προ-

σωποκρατικήν ἀγωγὴν εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὸ σχολεῖον ἐργασίας, ἐν τῇ ἀληθῇ ἐννοίᾳ του, εἰς τὴν πράξιν, διαπνεόμενος πάντοτε ὑπὸ θείου ζήλου πρὸς τὸ ἐκπαιδευτικὸν λειτουργήμα. Ἐστράφη, μὲ ἐξαιρετον ἐνδιαφέρον, εἰς τὴν μελέτην τῶν νεωτέρων ψυχολογικῶν θεωρήσεων καὶ ἐρευνῶν τῆς νοημοσύνης καὶ τῶν χαρακτηρολογικῶν διαφορῶν, θέσας πάντοτε εἰς ἔμπρακτον ἐφαρμογὴν τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς καὶ καταλήξας εἰς ἀσφαλῆ καὶ χρήσιμα συμπεράσματα. Διακατεχόμενος ὑπὸ θαθείας θρησκευτικότητος, διεκήρυξεν, ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ θρησκευτικῆς θάσεως, συγγράφας πρὸς τοῦτο εἰδικὸν καθοδηγητικὸν βιβλίον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Φίλος τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ὑμνωδὸς τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου καὶ ὑπέρμαχος τοῦ διδασκαλικοῦ Κλάδου, προσέφερεν, ὁ ἀείμνηστος Διδάσκαλος, ὁλόκληρον τὸν μακρὸν θίον του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἰδεωδῶν τῆς Παιδείας καὶ ἐχάραξε, κατὰ τὸ ὀκταετές διάστημα τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τῆς ἔδρας τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ἐποπτείας τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τῶν μετεκπαιδευμένων διδασκάλων, νέους δρόμους ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν ἐκπαιδευτικῶν θεμάτων τῆς Χώρας μας.

Ὁλόκληρος ὁ θίος του ἀνηλώθη εἰς ἀκάματον καὶ εὐγενῆ δραστηριότητα ὑπὲρ ὑψηλῶν καὶ ὠραίων σκοπῶν, ἀναδειχθεὶς οὕτω πνευματικὸς ἡγέτης τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀληθὴς καὶ γνησία προσωπικότης του θὰ ἀκτινοβολῇ πάντοτε, θὰ διδάσκη, θὰ κατευθύνῃ καὶ θὰ συγκινῇ πᾶσαν διδασκαλικὴν ψυχὴν.

Οἱ Ἕλληνες Διδάσκαλοι θὰ διατηροῦν ζωηρῶς εἰς τὴν μνήμην των τὴν πάνσεπτον, οἶονεῖ, ἀγίαν, μορφήν τοῦ ΣΠ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ καί, ἰστάμενοι εὐλαδῶς ἐνώπιον τοῦ κολοσσιαίου καὶ πλουσιωτάτου πνευματικοῦ ἔργου του, θὰ παραδειγματίζονται ἐκ τῆς λαμπρᾶς καὶ καρποφόρου δράσεώς του.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Τὸ Σχολεῖον ὀφείλει ἔργον αὐτοῦ ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων νὰ θεωρῇ τὴν προαγωγὴν τῆς θρησκευτικότητος τῆς μαθητευούσης νεολαίας. Τοῦ δι' ἔργου τούτου τοῦ Σχολείου τὴν ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα θέλει ἀναγνωρίσει τις ἐτι μᾶλλον, ἐὰν ἀναλογισθῇ, ὅτι ἡ ἠθικότης ἐρεῖσμα πάντων τῶν ἄλλων ἰσχυρότατον ἔχει τὴν θρησκευτικότητα.

Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ προσέρχεται εἰς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν μετὰ τῆς σοβαρᾶς ἐκείνης χαρᾶς, ἥτις γεννᾶται πάντοτε, ὡσάκις ἡ ψυχὴ ἀνυψοῦται εἰς τὰ ὑπερκόσμια. Οὐδέποτε ἔπρεπεν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναλογίζωνται τὸν θαθμόν, τὸν ὅποιον ἠθέλον λάβει εἰς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἡδεῖαν κατάνυξιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀγει τὴν ψυχὴν μάθημα διδασκόμενον ὑπὸ γνησίας θρησκευτικῆς προσωπικότητος.

Ὁ σύγχρονος Ἕλληνισμὸς μαρτυρεῖ δι' ἔργων, ὅτι ὑπὸ τῆς θαείας Προνοίας ἔχει λάβει τὴν ἀποστολὴν ὅχι μόνον νὰ διατηρήσῃ τὴν πρώτην θέσιν ὑπὸ ἐποφιν πολιτισμοῦ, τὴν ὁποῖαν ἔχει σῆν νὰ καταλάβῃ ποτὲ ἐν τῷ μέλλοντι θέσιν πρωταγωνιστοῦ ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς Οἰκουμένης ἐν γένει.

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΤΟ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΑΤΟΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΟΝ *

Κύριοι Σύνεδροι,

Μετά χαρᾶς χαιρετίζω τὴν ΚΖ' γενικὴν συνέλευσιν τῆς Ὀμοσπονδίας ὑμῶν. Ἰδιαίτεράν δὲ συναισθάνομαι εὐχαρίστησιν διότι βλέπω νὰ εὐδοκιμῇ τὸ «Ἐπιστημονικὸν Βῆμα», περὶ τοῦ ὁποίου εὐχομαι νὰ ἀποβῇ τὸ σπουδαιότατον ἐπιστημονικὸν ὄργανον τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως τῆς Πατρίδος ἡμῶν καὶ ἐφάμιλλον πρὸς ὅμοια περιοδικὰ τῆς πεπολιτισμένης ἀλλοδαπῆς.

Καὶ ἐφέτος, ὡς κατὰ τὰ προσηγηθέντα ἔτη, ἀναγράφονται εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς συνελεύσεως ζητήματα πολλοῦ λόγου ἄξια, διὰ τῆς ὁρθῆς λύσεως τῶν ὁποίων, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι θέλει ὠφεληθῇ πολὺ ἡ Στοιχειώδης Ἐκπαίδευσις.

Ἄλλ' ὅμως παρὰ τὰ ζητήματα, περὶ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων συνήθως ἀσχολοῦνται αἱ γενικαὶ ὑμῶν συνελεύσεις καὶ τὰ ἰδιαίτερα κατὰ τόπους συνέδρια, ὑπάρχει ζήτημά τι, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν τῶν πάντων σπουδαιότατον, ἐκ τῆς ὁρθῆς λύσεως τοῦ ὁποίου καταπληκτικῶς θὰ διηυκολύνετο ἡ λύσις πάντων τῶν ἄλλων. Καὶ γίνεται μὲν καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πιθανῶς ἐνίοτε λόγος, ἀλλ' ἐν παρόδῳ καὶ ἀορίστως. Οὐδὲ τίθεται τοῦτο, ἂν μὴ πλανώμεθα, καθ' ὃν τρόπον θέτομεν ἡμεῖς αὐτὸ ἐνώπιόν σας σήμερον. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τὸ περὶ τῆς κυρίας μεθόδου αὐτοαγωγῆς τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν καὶ πάντων, ὅσοι ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἀσκοῦσι παιδαγωγικὴν ἐπίδρασιν.

Πολλοὶ εἶναι σήμερον ἀνά τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα οἱ ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι εἶναι πεπεισμένοι περὶ τῆς μοναδικῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὀξυ-

τάτης δὲ κρίσεως, τὴν ὁποῖαν αὕτη διέρχεται, καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐξεύρουν τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυχῶς πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερα καὶ μὲ ὀλιγωτέρας θάλασας ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτῆς.

Ἀχαλίνωτος μέχρι σήμερον στροφή τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, τυφλὴ ὑποδούλωσις εἰς αὐτόν, διαλύει ἀπὸ πολλοῦ μὲ γοργὸν τὸ θῆμα πολυτίμους δεσμοὺς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, οἰκογενειακοὺς, κοινωνικοὺς, πολιτικοὺς καὶ διεθνεῖς.

Εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι, ὅταν ἐξαφανίζεται τὸ συναίσθημα, ὅτι τις εἶναι μέλος τῆς ὅλης κοινωνίας, πρὸς τὴν ὁποῖαν εἶναι ὑπεύθυνος, τότε ἀναγκαιῶς καὶ ἡ ἀγωγή τῆς νεολαίας συντελεῖται μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἀβεβαιότητος καὶ μὲ διάσπασιν ψυχικὴν. Ἡ τοιαύτη ἀγωγή ὁδηγεῖ τὴν νεολαίαν ὄχι πλέον εἰς τὸ ἐπιθλητικὸν μεγαλεῖον ὅλου τινος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει πάντας τοὺς πολίτας στενῶς συνδεδεμένους, ἀλλὰ μεταδίδει ἀπλῶς ψιλὴν τινὰ ποικιλίαν γνώσεων καὶ δεξιοτήτων, ἥτις συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἀπωθήσεως τῶν ἀνωτέρων ἐκείνων ἰδιοτήτων, οἱ ὁποῖοι προσιδιάζουν εἰς τὴν τῷ ὄντι εὐγενῇ, ἀνωτέραν, πνευματικὴν προσωπικότητα, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται πᾶσα πρόοδος εἰς λόγον ἡμερώσεως.

Πάντες οἱ σοβαρῶς ἀσχολουμένοι μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας μετὰ δέους σήμερον προσπαθοῦν νὰ μαντεύσουν, ποῖα τις ἀρὰ γε θὰ εἶναι ἡ μέλλουσα γενεά, ἥτις ἀναπτύσσεται ἐν τῷ μέσῳ τεταραγμένων ἐνηλίκων. Πάντες οὗτοι καλῶς γινώσκουν, ὅτι κατάπτωσις τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας σημαίνει κατάπτωσιν ἐν γένει τοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ ἀγωγή τῆς νεολαίας καταπίπτει, ἂν ἤθελε καταθρυμματισθῇ τὸ αἰώνιαν ἀξίαν ἔχον, τὸ οὐσιῶδες τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως — αὕτη ἐνέχει καὶ πολλὰ ἐπουσιῶδη καὶ ἀξία λήθης — ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι

* Ὁμιλία τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ ΣΠΤΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ πρὸς τὴν ΚΖ' Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν λειτουργῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, γενομένη τὴν 10-7-1955.

δταν γίνουιν ώριμοι, όφείλουν νά φέρουν τήν εϋθύνην πρὸς τὸ κοινόν. Ἡ δὲ ἀγωνιώδης φροντίς περὶ τῆς διασώσεως τοῦ οὐσιώδους τῆς παραδόσεως κάμνει συνειδητόν τὸν κίνδυνον τοῦ ἐνδεχομένου πλήρους ἐξαφανισμοῦ αὐτῆς. Καὶ οὗτος μὲν στρέφει τὸ θέλημα ὅλως πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ θέλει νά μεταδίδῃ εἰς παιδιὰ καὶ ἐφήθους ὡς ἀπόλυτον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀνευδοιάστως ὡς ἀπόλυτον. Ἐκεῖνος δὲ ἀπορρίπτει ρητῶς τὴν ἱστορικὴν ταύτην παράδοσιν καὶ ἐπαγγέλλεται τὸν παιδαγωγόν, ὡς ἔάν ἡ ἀγωγή πληροῖ ἐντελῶς τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἀν' ἀσκή τὴν νεολαίαν εἰς τεχνικὰς τινὰς δεξιότηας, ἀν' μεταδίδῃ εἰς αὐτὴν πραγματολογικὰς τινὰς γνώσεις καὶ ἀν' προσανατολίζῃ αὐτὴν πρὸς τὸν παρόντα τεχνοκρατούμενον κόσμον. Ἐμειώθη κατὰ πολὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν δυναμένων νά παιδαγωγοῦν ὀρθῶς. Πάντες δὲ γινώσκουν, ὅτι, ὅστις κερδίζει τὴν νεολαίαν, ἔχει τὸ μέλλον. Σύμπτωμα τῆς ἀνησυχίας τῆς ἐποχῆς μας διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ συνηθέστατα τὴν ἀντικοινωνικὴν ροπὴν πρὸς ἐπίδειξιν προσωπικῆς ἱκανότητος ἐμφανῆ καθιστώσα, ὁσημέραι δὲ αὐξανόμενη ἔντασις τῶν παιδαγωγικῶν προσπαθειῶν, αἵτινες ὁμῶς στεροῦνται ἰδέας τινος ἐνοῦσης αὐτάς, ἡ ἀνὰ τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα ἀπέραντος κατ' ἔτος ἐρχομένη εἰς φῶς παιδαγωγικὴ θιβλιογραφία, αἱ ὁσημέραι πυρετωδέστεραι προσπάθειαι πρὸς θελτίωσιν τῆς τέχνης τοῦ διδάσκειν, ἡ ἀφθονος παραγωγή ψυχολογικῶν κριτηρίων (τέστς). Εἶναι δυνατόν ἡ ψυχολογία τοῦ παιδὸς νά ἀναπτύσσεται αἰεὶ συστηματικώτερον καὶ λεπτομερέστερον, αἱ ψυχολογικαὶ ἐμπειρίαι νά πληθύνωνται, ὁ ἀριθμὸς τῶν ψυχολογικῶν ἐργαστηρίων νά αὐξάνηται, εἶναι δυνατόν ποτε ἕκαστον σχολεῖον νά ἀποκτήσῃ ἰδικόν του ψυχολόγον ἢ ψυχίατρον. Παρὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς (καὶ τοῦ ἐνηλίκου) θὰ παραμένῃ ἀπρόσιτος εἰς τὸν παιδαγωγοῦντα, ἐφόσον ὁ ἐξωστρεφής, ὁ τεχνοκρατούμενος, σημερινὸς πολιτισμὸς θὰ διατηρῇ κλειστάς τὰς θαυτάτας πυχάς, τὰ μύχια τῆς ψυχῆς, ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζουν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἵτινες τῷ ὄντι φέρουν εἰς εἰλικρινῆ ἐπικοινωνίαν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Ὑπάρχουν σήμερον ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι τόσοι ἀφωσιωμένοι μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἔργον των, ὅσον ὀλίγοι καὶ εἰς παλαιότερους χρόνους. Καὶ ὁμῶς, ἐπεὶ οὗτοι δὲν φέρουν ἐν ἑαυτοῖς ὅλως ζωντανήν, ὅ-

λως ἐνεργὸν τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὅλου, ἐπεὶ δὲν κατευθύνονται μὲ ἀκαμπτον σταθερότητα ὑπὸ ἀνωτάτης ἰδέας, ἡ ἀφοσίωσις αὐτῶν ἐν τέλει παρουσιάζεται κατεχομένη ὑπὸ λιποψυχίας. Οὕτως ἐμφανίζεται πάλιν τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως ἡμῶν, ἡ διάλυσις δηλαδὴ τῆς οὐσίας τῆς ἀγωγῆς χάριν ἀτελευτήτων παιδαγωγικῶν δοκιμῶν, χάριν τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτῆς εἰς διαφόρους ἐπὶ μέρους δυνατότητας. Γίνονται δοκιμαστικαὶ ἀπόπειραι καὶ ἀλλάσσουσιν ταχέως βραχύπνοοι μεταρρυθμιστικαὶ γνώμαι, σκοποί, μέθοδοι. Ὀλίγον χρόνον λ.γ.χ. μετὰ τὴν σπασμωδικὴν ἑναρξιν τῆς ἐφαρμογῆς ἀναγγέλλονται δημοσίᾳ μετὰ πατάγου τὰ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα τῆς δῆθεν αὐτοδιοικήσεως τῶν μαθητῶν, ἐκ τῆς ὁποίας προσδοκᾶται ἡ θελτίωσις τῶν πάντων, ἡ τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπὸ προτάσεων ὅλων ὁρμωμένης διδασκαλίας τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, ἡ τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας. Ἀναγγέλλονται πομπῶδως τὰ καταπληκτικῶς ἀγαθὰ ἐπιτεύγματα, ἅτινα ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐβδομάδων φέρει ἡ ἐφαρμογὴ νέων μεθόδων ἠθικῆς θελτίωσεως κ.τ.τ. Οὕτω δὲ ἐν τέλει φαίνεται, ὡς ἔάν ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν διὰ μακροχρονίων ἀγώνων ἔχει ἀποκτήσῃ ὁ ἀνθρώπος μεταμορφώνεται εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μηδαμινοῦ (Γιάσπερς). Διότι ὁ ἀνθρώπος γίνεται τῷ ὄντι ἀνθρώπος, ἔχων κύριον γνώρισμα ἀληθινὴν ἐλευθερίαν, ἀν' γνώμων αὐτῆς εἶναι ἡ κατεύθυνσις πρὸς τὴν ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου πραγματικότητα, δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ κατ' Αὐτόν.

Ἡ ἐποχὴ μας, ἡ ὁποία χάνει τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς, φροντίζει περὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας, ὡς ἔάν κατ' αὐτὴν θὰ ἦτο δυνατόν νά γεννηθῇ τι ἐκ τοῦ μηδενός. Ὁ ἀνθρώπος τῆς ἐποχῆς μας, ἐπομένως καὶ ὁ καθ' ὁλονδήποτε τρόπον παιδαγωγῶν, συναισθάνεται μέσα εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ θαυτάτον κενόν, τὸ ὁποῖον ματαιῶς προσπαθεῖ νά πληρῶσῃ ἐκδιδόμενος σὺν τῷ χρόνῳ περισσότερον εἰς τὸν ἔξω κόσμον καὶ οὕτω προάγων ἔτι μᾶλλον τὴν ταρσάην. Γυναῖκες π.χ. αἵτινες ἐκ προθέσεως, ἀνευ ἀνωτέρου τινὸς λόγου ἀποφεύγουν νά γεννήσουν τέκνα, ἵνα ἀνεμπόδιοι ἐπιδίδωνται εἰς θίον ὅλως ἐξωτερικόν, αἰεὶ δισταγμῶν, χάριν ἀλλαγῆς τρόπου διασκεδάσεως, ἐν εἴδει σπὸρ, μετέχουν συλλόγων, τῶν ὁποίων σκοπὸς τίθεται ἡ προστασία τῆς μητρότητος καὶ τοῦ παιδίου ἢ γενικῶς τῆς φιλανθρωπίας. Τοιουτοτρόπως αἱ γυναῖ-

κες αὐται ἐξευτελίζου καὶ καταστρέφουν τὴν ἱερότητα τοῦ σκοποῦ τῶν συλλόγων τούτων, ἅμα δὲ καὶ ἐπιτείνουν τὴν ἰδικὴν των ἀνωμαλίαν.

Τίνα σημασίαν ἔχουν ἐν πάσῃ κοινωνικῇ δράσει αἱ μέθοδοι, τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη συντελεῖται, ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἀρτίως συγκεκροτημένην προσωπικότητα μαρτυρεῖ σαφῶς ἡ ἀκόλουθος σοφὴ κινεζικὴ ρῆσις: «Ἄν ἀνὴρ ἀληθινὸς κάμνῃ χρῆσιν ἐσφαλμένων μέσων, τὰ ἐσφαλμένα ταῦτα μέσα ἐπενεργοῦν ὀρθῶς. Ἄλλ' ἂν διεστραμμένος ἀνὴρ κάμνῃ χρῆσιν ὀρθῶν μέσων, διεστραμμένου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χρήσεως ταύτης τῶν ὀρθῶν μέσων.

Λέγοντες ταῦτα δὲν προτιθέμεθα νὰ μειώσωμεν τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν τῶν ἐπαινετῶν σημερινῶν παντοειδῶν προσπαθειῶν πρὸς θελτίωσιν τῆς ἀγωγῆς περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Αὐταὶ εἶναι ἀναγκαῖον τῆς ἐποχῆς μας προϊόν καὶ ἀναμφισβητήτως ὠφέλιμοι. Ἄλλ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἀσυγκρίτως ἀνωτέραν ἀξίαν τῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως μεγάλων ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ μὴ παιδαγωγῶν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης, ὦν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἀρτιότης ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν, γνησία εὐγένεια ψυχῆς καὶ ἀληθινὴ φιλανθρωπία. Ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξαρξῇ, ὅτι εἰς ἱστορικὰς περιόδους ἀκμῆς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἡμερώσεως, καθ' ὅς ζῇ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πολιτῶν σταθερά, ἀνευ ἀμφιβολιῶν, ἡ ἐνεργὸς ἀντίληψις, ὅτι αποτελοῦν ὅλον τι, πρὸς τὸ ὁποῖον φέρει τις ἀμέριστον τὴν εὐθύνην, εἰς τοιαύτας περιόδους ὁ παιδαγωγός, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ κάμνῃ πειράματα καὶ χωρὶς νὰ ἐντείνῃ ὑπερβολικῶς τὰς προσπάθειάς του, ἀκολουθῶν ἀθιάστως τὸ εὐρωστον πνεῦμα, τὸ διαπνέον τὴν ἐποχὴν του, παιδαγωγεῖ ὀρθῶς τὴν νεολαίαν εἰς τὴν ὀριμότητα.

Ἄλλ' ὥς ἐλέχθη, ἡ ἐποχὴ μας εἶναι σφόδρα τεταραγμένη, ἐπομένως καὶ οἱ παιδαγωγοὺντες κατὰ τινὰ τρόπον οἷον-δήποτε, δηλαδὴ ὄχι μόνον ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ καὶ γονεῖς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικοί, πολιτικοί, κοινωνικοὶ καὶ ἐν γένει πνευματικοὶ ἡγέται ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς, εἶναι ἔμμεσος καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεπίγνωτος, ἀλλ' ἰσχυροτάτη.

Ἄς ἴδωμεν δὲ νῦν, ἀκριθέστερον, τί συμβαίνει σήμερον περὶ τὴν νεολαίαν. Ἄν αὕτη παιδαγωγῇται ἐν κοινωνίᾳ τῆς ὁποίας τὰ μέλη συναισθάνονται ἐαυτὰ θαθέως ὥς μέλη αὐτῆς συνδεδε-

μένα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνωτέρου πνεύματος εἰς ὀργανικὸν ὅλον, τότε ἡ νεολαία οὐσα καθ' ἑαυτὴν ἄωρος ἔχει ἀνάγκην βοηθείας, ἵνα ἀσφαλῶς φθάσῃ εἰς τὴν ὀριμότητα. Καὶ εὐρίσκει τὴν βοήθειαν ταύτην. Ἡ νεολαία τιμᾷ, ὑπακούει καὶ ὥς νεολαία οὐδὲν ἔχει κύρος κοινωνικόν, διότι αὕτη ἀπλῶς καὶ μόνον προπαρασκευάζεται διὰ τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἐν διαλυομένῃ κοινωνίᾳ ἡ νεολαία ἀποκτᾷ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν. Ἀκριβῶς παρ' αὐτῆς προσδοκᾶται ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη χαθῇ. Οὕτω διδεται εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ συναισθάνεται τὸν ἑαυτὸν τῆς ὥς τὴν πρώτην ἀρχὴν νέας δημιουργίας. Αὐτὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ λαμβάνουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρουν γνώμην περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων, Γεννᾶται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι τρόπον τινὰ εἰς τὴν νεολαίαν τίθεται ἡ ἀξίωσις νὰ δημιουργῇ αὐτὴ ἐξ ἑαυτῆς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν κατέχουν πλέον οἱ παιδαγωγοὶ τῆς.

Κηρύσσεται σήμερον ὥς μεγάλη νεωτέρα παιδαγωγικὴ σοφία ἢ τῷ ὄντι μεγάλη παιδαγωγικὴ ἀνοησία, ὅτι παιδαγωγοὺντες καὶ παιδαγωγούμενοι πρέπει νὰ διάγουν ὥς φίλοι. Ἀναζῇ οὕτω παλαιὰ θλιθερά κατάστασις, ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ, ἣν ὁ Πλάτων περιγράφει ὥς ἀκολουθῶς: «Οἱ γονεῖς ἐξομοιοῦνται καὶ φοβοῦνται τὰ τέκνα, ταῦτα δὲ οὔτε σέβονται οὔτε φοβοῦνται τοὺς γονεῖς ἐν ὀνόματι τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας. Οἱ διδάσκαλοι φοβούμενοι τοὺς πεπληρωμένους φιλελευθέρου πνεύματος μαθητὰς προσπαθοῦν νὰ συγκρατοῦν αὐτοὺς διὰ θωπειῶν καὶ κολακειῶν, ἐνῶ οὗτοι ἀδιαφοροῦν περὶ τῶν διδασκάλων. Οἱ νέοι καὶ οἱ γέροντες ἐξισοῦνται ἐντελῶς πρὸς ἀλλήλους καὶ εἰς τὰ λόγια καὶ εἰς τὰ ἔργα. Οἱ γέροντες, διὰ νὰ μὴ εἶναι ἀνισροὶ καὶ δεσποτικοί, χαριεντίζονται, ἀστειολογοῦν καὶ μιμοῦνται τοὺς νέους».

Ἐν τῇ διαλύσει τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν, ὥς εἵπομεν, φαίνεται, ὥς ἐάν τίθεται εἰς τὰ παιδιὰ καὶ εἰς τοὺς ἐφήβους ἡ ἀξίωσις νὰ γίνουν δημιουργοὶ ἐξ ἀρχῆς. Ἄλλ' οὕτως ἡ νεολαία ἀναλαμβάνει παρὰ φύσιν θάρος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ θαστάζῃ καὶ κατ' ἀνάγκην ὑποκύπτει. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται ἄνθρωπος μόνον, ἂν ἀναπτύσσεται ἐν περιβάλλοντι, τὸ ὁποῖον διασώζει ζωταντὴν, συνεχῇ, ἀρκετὰ μακρὰν παράδοσιν καὶ ἂν παιδεύεται μὲ αὐστηρότητα κατὰ σταθερῶς ἀκολουθοῦντα ἀλληλα ἐν συνεχείᾳ θήματα. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται διατί παρὰ τὴν εὐρείαν καὶ περὶ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεο-

λαίας σημερινήν κίνησιν, δμως αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνωμάλων τῶν νευρωτικῶν, τῶν παρημελημένων καὶ τῶν ἐγκληματικῶν παιδῶν. Παρατηρεῖται σήμερον πρὸς τοῦτοις μείωσις τῶν ἐπιδόσεων τῶν μαθητῶν, ἥτις αἴτιον ἔχει «τὴν πρὸς συγκέντρωσιν ἀδυναμίαν».

Ἐάν τις νῦν ἤθελεν ἀναλογισθῇ μετὰ προσοχῆς τὰ λεχθέντα περὶ τοῦ παιδαγωγοῦντος καὶ τοῦ παιδαγωγουμένου, νομίζομεν, ὅτι εὐκόλως ἤθελε τεθῇ πρὸς αὐτοῦ τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μορφώσεως τῶν ἐνηλίκων.

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη μετ' ἐπιτάσεως λέγεται, ὅτι ἡ θελτίωσις τῆς πασχούσης κοινωνίας ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς θελτίωσιν τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας. Ὡς γνωστὸν ὁ αἰὼν μας ἐκλήθη: «ὁ αἰὼν τοῦ παιδός». Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι οὐχὶ κατὰ πάντα ὀρθή. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παιδαγωγῇται ὀρθῶς ἡ νεολαία ὑπὸ ἐνηλίκων κακῶς μορφωμένων, ὑπὸ ἐνηλίκων τεταραγμένων; Διὰ τοῦτο εἶναι ὀρθότερα ἡ γνώμη, ὅτι ἡ θελτίωσις ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἔχῃ πρῶτην ἀφετηρίαν τὴν ὀρθὴν μόρφωσιν τῶν ἐνηλίκων. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ἀνευδότης ἡ ἐποχὴ μας. Ἀλλ' ἡ μόρφωσις τῶν ἐνηλίκων, εἶναι δυσχερεστάτη, διότι οὗτοι ἤδη ἔχουν συμπληρώσει τὴν ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ὀρθὴ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας προσκρούει σήμερον πρὸς μεγίστας δυσχερείας. Ἡ δὲ μόρφωσις τῶν ἐνηλίκων, νομίζεται, συνήθως, ὅτι εἶναι ἐπιτευκτὴ διὰ μεταδόσεως ψιλῶν τινῶν γνώσεων εἰς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον κύκλον πολιτῶν. Πρόβλημα αὐτῆς εἶναι τὸ δυνατόν τῆς ἐκλαϊκείσεως ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα πρέπει κυρίως νὰ τίθεται ὡς ἀκολουθοῦν: Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ ἐνήλικος οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἀποκτᾷ ψιλὰς τινὰς γνώσεις, ἀλλὰ κυρίως νὰ ἀναπλάσσεται εἰς πολίτην, ὁ ὁποῖος ἔχει θαθέως ἐρριζωμένον τὸ συναίσθημα, ὅτι ὑπεράνω τοῦ ἐπαγγέλματος, ὑπεράνω πάσης προσωπικῆς φιλοδοξίας, ὑπεράνω παντὸς προσωπικοῦ ἢ κομματικοῦ συμφέροντος, ὑπάρχει ἡ ὅλη κοινωνία, τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ εἶναι πιστὸν μέλος καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ὑπέχει ἀμέριστον εὐθύνην; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παρορμᾶται οὗτος οὐχὶ εἰς λόγους ψιλούς, ἀλλ' εἰς πράξιν κοινωνικὴν; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδιώκεται μετ' ἐλπίδων ἐπιτυχίας τοιαύτη ἀνάπλασις ὅχι μόνον ἀπλῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καί, καὶ δὴ πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνωτέρων καὶ ἀνωτάτων ἡγετῶν παντὸς εἰδους;

Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο

εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Ἵνα ἐπιτυχάνηται τοιαύτη τῶν ἐνηλίκων μόρφωσις, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀποβλέπῃ τις εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ ἐπίρρωσιν τῶν κεντρικῶν, τῶν βαθύτερων τῆς ψυχῆς πτυχῶν, δηλαδὴ πρὸς πάντων τῶν θυμικῶν, καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης νὰ τείνῃ τις διαρκῶς εἰς τὴν πραγμάτωσιν ἀνωτέρων ἰδεῶν. Τοιαύτη δὲ ἀγωγή εἶναι δυνατὴ μόνον, ἂν τις εἰς πᾶσαν σπουδαίαν τοῦ θίου περίστασιν μετὰ πάσης προσοχῆς διαλογίζεται καθ' ἑαυτὸν, τί συνηγορεῖ καὶ τί ἀντιτίθεται πρὸς ὠρισμένην ἀπόφασιν. Εἶναι δὲ τοιοῦτος διαλογισμὸς γνήσιος μόνον, ἂν λαμβάνῃ χώραν κατὰ μόνας. Ἡ ἀσκήσις διὰ τοῦτο εἰς τὴν μόνωσιν εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν. Μόνον ἐν τῇ μονώσει, μακρὰν παντὸς θορύβου, πάσης ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἀμέσου ἐντυπώσεως, μόνον ἂν τις διὰ τῆς βίον ἐλλόγως ἀσκητικόν, εἶναι δυνατόν νὰ λαμβάνῃ ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ φύσεως. Οὐδεὶς δμως ἐπιτρέπεται νὰ καταλέγῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐν μονώσει διαλογιζομένους καὶ προσπαθοῦντας νὰ γινώσκουν ἑαυτούς, ἔάν καταλαμβάνῃ αὐτὸν τὸ συναίσθημα τῆς κενότητος καὶ τῆς πλήξεως, ὅσας παραμένει μόνος ἔστω καὶ μόνον ἐπὶ ὥρας τινάς. Ὁ ἔχων ἀνάγκην τῆς παρουσίας τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ φοβεῖται νὰ συνέλθῃ εἰς ἑαυτὸν οὗτος ἀποδεικνύει, ὅτι ἔχει ἀσθεστον τὴν κλίσιν νὰ ζῇ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν πτυχῶν τοῦ εἶναι αὐτοῦ. Μόνωσιν γνησίαν καὶ ἀσκήσιν εἰς αὐτοδιαλογισμόν συνιστᾷ σήμερον χάριν τῆς ψυχικῆς υἱείας μεγάλοι Ψυχολόγοι καὶ Παιδαγωγικοὶ μάλιστα δὲ πάντων ὁ μέγιστος τῶν σήμερον ζώντων ψυχολόγων, ὁ Ἑλβετὸς Κάρολος Γιούγκ. Εἰς τὴν πρὸς μόνωσιν ἱκανότητα ἀγεῖ ἡ κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς λέξεως σημασίαν «σχολή», δηλαδὴ ἡ κατὰ μόνους κατὰστασις ἐκείνη, καθ' ἣν τις ἐμβαθύνει εἰς μεγάλην σημασίαν ἔχοντα καὶ ἄρτι λήγοντα θιώματα αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐλευθέρως παρασκευάζονται πράξεις σπουδαίαι, καθ' ἣν διαλογιζόμεθα περὶ τῶν σκέψεων καὶ περὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, καὶ καθ' ἣν ἀναγκάζομεθα νὰ τείνωμεν εὐήκοον τὸ οὖς εἰς τὴν φωνὴν τῶν μυχιῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Οὕτως ἡ ἐν μονώσει σχολὴ γίνεται πηγὴ σταθεροῦ φρονήματος, ὅρος καρτερικῆς δυνάμεως, ἀφετηρία ἀναγεννήσεως τῶν αἰώνιαν ἀξίαν ἔχουσων μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ ἀφετηρία γονίμου κοινωνικῆς δράσεως.

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ στρέφεται πρὸς τὰ ἔνδον, ἀναγκαίως ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σιωπᾷ. Ὑπερβολικὴ ἱκανότης εἰς τὸ ὁμιλεῖν γεννᾷ πάντοτε εὐλόγως τὴν εἰκασίαν περὶ ἐπιπολαιότητος, ἣτις εἶναι τὸ ἐναντίον τοῦ ἔνδον σκάπτειν. Τὸ ἄριστον δὲ μέσον καταπολεμήσεως τῆς ἐπιπολαιότητος εἶναι ἡ κατάπνιξις ἀθροιστοῦ, ἐσπευσμένης καὶ προχείρου ἀποφάνσεως καὶ ἡ προσαγωγή τινος εἰς σπουδαία θιώματα, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ γίνεται προχείρως κύριος. Διότι ἡ καθ' ὑπερβολὴν ταχεῖα ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ θιώματος ἀφαιρεῖ τὴν θαθεῖαν αὐτοῦ ἐπίδρασιν. Διὰ τοῦτο ἵνα συγκεκριμένως ἔλθωμεν εἰς τὴν σχολικὴν ἀγωγὴν μαθηταί, οἱ ὁποῖοι ὑπερέβησαν τὴν θαθμίδα, καθ' ἣν κανονικῶς ἔχει τις θιώματα ἀφελῇ, τὰ ὁποῖα δὲν παρορμοῦν εἰς θαυύτερον διαλογισμόν, πρέπει νὰ ἐθίζονται νὰ περιγράφουν ἰσχυράς ἐντυπώσεις καὶ θιώματα σημαντικὰ μόνον, ἀφοῦ ταῦτα ἔχουν ἀναπτύχθῃ ἐν τῷ θαθεῖ τῆς ψυχῆς αὐτῶν οὕτως, ὥστε ἀκαταγώνιστος νὰ εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς ἔκφρασιν. Ὡσαύτως, ἵνα ἀποφεύγηται ἡ ἐπιπολαιότης ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐθίζηται τις εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγῃ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν ἀκροθιγῶς μόνον τοιοῦτων ἐντυπώσεων καὶ θιωμάτων.

Ἐκ τῶν λεχθέντων εἶναι δυνατόν νὰ κατανοῇ τις εὐκόλως τὴν μεγάλην σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἐφαρμογὴ ἰδίᾳ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μάλιστα δὲ εἰς τὰς τάξεις τῶν σχολείων μέσης ἐκπαιδεύσεως, τῆς διδακτικῆς ἀρχῆς τῆς σιωπηρᾶς ἐργασίας. Τοιαύτη ἐργασία, ὡς εἰκός, ἐπιτρέπεται, ὅπου ἡ ὕλη τοῦ μαθήματος εἶναι πρόσφορος.

Καὶ γενικώτερον δέ, ἂν θέλωμεν νὰ βελτιωθοῦν αἱ ἐπιδόσεις τῶν μαθητῶν πρέπει ἡ σχολικὴ ἐργασία νὰ ἀκολουθῇ τὴν ὁδὸν τῆς ψυχικῆς ὑγιεινῆς. Αἱ ἀσχολίαι τῶν μαθητῶν δὲν πρέπει νὰ διεγείρουν αὐτοὺς σφοδρῶς, πρέπει νὰ θαίνουν κατὰ ρυθμὸν σύμμετρον πρὸς τὰ πράγματα, πρέπει νὰ μὴ διασπῶσι τὴν προσοχὴν νὰ προάγουν δὲ τὸν ἐσωτερικὸν ἐν σιγῇ διαλογισμόν. Πρὸ πάντων δὲ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἶναι ἡρεμοί, ἀπηλλαγμένοι πάσης τεταμένης ψυχικῆς διαθέσεως οἱ διδάσκαλοι.

Οὐδεμία παιδαγωγικὴ ἀρχή, οὐδεμία ἀρχὴ ἐκ τῶν φερομένων ἐν γένει πρὸς βελτίωσιν τῆς κοινωνίας, ὡς εὐκόλως ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, διατελεῖ εἰς τόσον μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὸν τρόπον τῆς συγχρόνου ζωῆς, ὅσον ἡ ἀρχὴ τοῦ διαλογισμοῦ περὶ τῶν μυχι-

ων, ἡ ἀρχὴ τῆς στροφῆς πρὸς τὰ ἔνδον. Πῶς δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτύχθῃ αὕτη ὅταν π.χ. αἱ ἀδιακόπτως διαδεχόμεναι ἀλλήλας ραδιοφωνικαὶ ἐκπομπαὶ παρέχουν εὐθὺς ἀμέσως μετὰ πολυτίμὸν τι ἔργον ἀνούσια τινα χάριν διασκεδάσεως, ὅταν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐφημερίδων, εὐθὺς, ὡς τις ἤθελεν ἀρχίσει νὰ σκέπεται περὶ σπουδαίου τινός, διακόπτεται διὰ τινος ἐντυπωσιακῆς εἰδήσεως, ὅταν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σχολεῖα ἡμῶν προσάγονται εἰς τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν αὐτὴν ἔμφασιν ἄξια λόγου καὶ ἀνάξια;

Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐποχὴ μας οὐδενὸς ἄλλου ἔχει τόσον ἀνάγκην, ὅσον τῆς εἰς τὰ μύχια εἰσδύσεως, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ὁρθὴ ἀγωγὴ τοῦ ἐνηλίκου, ἣτις εἶναι, ὡς πᾶσα ὁρθὴ ἀγωγὴ, κυρίως αὐτοαγωγή. Ἀνυπολόγιστος εἶναι ἡ ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἤθελεν ἀποκομίζει τις ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας, ἐκ μόνης τῆς ἐσωτερικῆς συγκεντρώσεως καὶ αὐτοδιαφωτίσεως, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρέχῃ εὐκαιρίαν ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγα λεπτὰ καθ' ἑκάστην ἐκβολὴν παντὸς θορύβου ἐκ τοῦ περιβάλλοντος προερχομένου καὶ πάσης πρὸς αὐτὸ σχέσεως.

Ἄν ὁ ἄνθρωπος σήμερον πρόκειται νὰ μὴ ἀφανισθῇ ἐκ τῆς ὑπερμέτρου ἐξωστρεφείας, ἀπολύτως ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀντιδρᾷ ἐμβασθύνων εἰς τὰ μύχια αὐτοῦ. Ἄνευ τῆς εἰς τὰ ἔνδον στροφῆς δὲν εἶναι δυνατὴ γνησίᾳ ἡμέρωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλήρης αὐτοῦ ὥριμασις. Οὐτε ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα, οὐδε μεγαλοφυΐα, ἣτις παράγει ἐξαιρετὰ ἔργα, εἶναι καθ' ἑαυτὰς τεκμήρια ἀληθινῆς ἡμερώσεως καὶ ψυχικῆς εὐγενείας. Καὶ ὁ ἰδιοφυῆς καὶ ὁ καλούμενος μεγαλοφυῆς εἶναι δυνατόν πολλάκις νὰ συναισθάνωνται ἐν ἑαυτοῖς μέγα κενόν, εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀναγνωρίζουν κανέν πρᾶγμα ὡς τὸ ἰδικόν των, εἶναι δυνατόν νὰ τρέπωνται εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ ἑαυτοῦ των. Ὅθεν οὗτοι εἶναι δυνατόν πολλάκις νὰ μὴ εἶναι παράγοντες τῆς ἀνόδου εἰς ἀνωτέραν θαθμίδα τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἡμερώσεως δηλ. τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τούναντίον νὰ γίνωνται αἰτίοι καταπτώσεως. Εὐγενῆς, κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν, ἀνωτέρα πνευματικὴ προσωπικότης, ἔχουσα ἀξιαφιλονίκητον ἀπόλυτον ἀξίαν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας, εἶναι μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀδιαλείπτως αὐτοδιαφωτιζόμενος καταδεικνύει διὰ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὅτι εἶναι τῷ ὄντι τοιοῦτος, οἷος φύσει ἐπλάσθη νὰ εἶναι, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γίνεται αὐ-

τοσυνειδητος και αυτονομιος, ο οποιος
δρα κατ' ανωτερας ενδοθεν πηγαιου-
σας ιδεας με αυστηραν ακολουθιαν.
Μονον τοιαυτη προσωπικότης είναι δυ-
νατον να εχη θαθέως ερριζωμένην την
ενεργον επίγνωσιν της ευθύνης προς το
δλον κοινόν, να διατηρη η αγνάς τας ά-
γαθάς προς τους άλλους ανθρώπους
σχέσεις. Μονον η τοιαυτη προσωπικό-
της είναι δυνατόν να ασκη τω δυτι ά-
γαθην επίδρασιν επί των άλλων και να
προάγη την ανθρωπότητα εις ήμέρωσιν.
Τουναντίον ο κατεχόμενος υπό του θαί-
μονος της φιλαυτίας, είτε φανερά είτε
κεκαλυμμένη είναι αυτη, ο αποθλέπων
εις Ικανοποίησιν προσωπικής φιλοδοξί-
ας και εις άλλα προσωπικά ή κομματι-
τικά ή επαγγελματικά συμφέροντα, οδ-
τος μάχεται έναντίον της ούσιας της ά-
γωγής, ήτις, αν είναι αγνή λαμβάνει
την εντολήν αυτης εκ του καθήκοντος
προς το κοινόν. «Θά ήτο μεγάλη πρό-
δος, λέγει ο Oswald Kroh επί της ό-
δοϋ, ήτις άγει εις την ευθύνην των άν-
θρώπων προς άλλήλους, αν ήθελεν ευ-
ρέως μεταδοθη ή επίγνωσις, ότι πάν ει-
δος Ιδιοτελείας, είτε υπό ανεγνωρισμέ-
νων φορέων της άγωγής, φορέων αυτης
έξ επαγγέλματος και φορέων ουχι εξ έ-
παγγέλματος, είτε υπό των μαθητών
αυτών και των τροφίμων τρέφεται αυ-
τη, νοθεύει οριστικώς ούσίαν και επί-
δρασιν πάσης άγωγής».

Προσεπαθήσαμεν να θέσωμεν ενώπι-
όν σας το κατά την γνώμην ήμων σπου-
δαιότατον διά την εποχήν μας πρόβλη-
μα της άγωγής και να καταδείξωμεν δι'
όλίγων τόν τρόπον, καθ' ον είναι
δυνατόν ή λύσις αυτού να επιδιώκεται
έπιτυχώς. Το πρόβλημα τουτο είναι, ως
είπομεν, το της αυτραγωγής πάντων
των άσκούντων επίδρασιν τινα επί της
νεολαίας. Και ο υποδειχθείς τρόπος λύ-
σεως ο εν συνετη απομονώσει αυτοδια-
λογισμός και αυτογνωσία. Ένψ δέ, ως
είναι εύνόητον, πάντα τα άλλα προβλή-
ματα της άγωγής είναι δυνατόν να λυ-
ωνται και διά της συνεργασίας πολλών,
τό, περί οδ ο λόγος, πρόβλημα είναι
δυνατόν να λύεται μόνον ύφ' εκάστου
δλως κατ' Ιδίαν.

Διά δέ τουτο νομίζομεν, ότι ουδεμία
είναι δυνατόν να υπάρξη αντίρρησις
κατά της γνώμης, ότι πάσα αληθινή
θελτίωσις των κακώς έχόντων είναι δυ-
νατόν να επιτυγχάνεται μόνον, αν αυτη
λαμβάνη χώραν πρώτον εις έμέ ως Ι-
διαίτερον πρόσωπον, και εις σε ώσαύ-
τως, επομένως αν εκαστος αδιαλείπτως
με δλας τας δυνάμεις του προσπαθ ή
απαλλαγ ή από της άτόπου και ολεθρί-

ας γνώμης, ότι πάντες οι άλλοι, πλην
αυτού, παίζουν, ότι παίζει ή κοινωνία
ή ή πολιτεία, ήτις, άπρόσωπος οδσα
και αποτελουμένη εκ των επί μέρους
προσώπων, όμως προσωποποιείται ύφ'
ήμων, Ινα ούτως άπωθούντες το συναι-
σθημα της ευθύνης εξακολουθώμεν να
ζώμεν άνενόχλητοι, ως φανταζόμεθα,
από τύψεις συνειδήσεως, τόν άνεύθυνον,
πλήρη άμαρτιών, θλον ήμων. Προέρχον-
ται δέ κατά μέγα μέρος, όσημέραι αυ-
ξανόμενον, αί άμαρτίαι ήμων εκ της πε-
ρι τας σχέσεις των φύλων κρατούσης
άταξίας. «Τάξις εν τη περιοχ ή των σχέ-
σεων των φύλων, λέγει ο U. Phahler
είναι το ήμισυ πάσης τάξεως μεταξύ
των ανθρώπων γενικώς».

Είναι απολύτως όρθή ή γνώμη, ότι
εκ της άγωγής της νεολαίας εξαρτάται
το μέλλον λαού τινος. Άλλ' ώσαύτως
όρθή είναι και ή γνώμη, ότι ανεπίτευ-
κτος είναι όρθή της νεολαίας άγωγή,
αν μη οι άσκοϋντες επ' αυτην έμμέσως
ή άμέσως επιρροήν δέν είναι άξιοι της
ύψηλής ταύτης αποστολής. Έπιδρῶσι
δέ παιδαγωγικώς, ως είπομεν, όχι μό-
νον οι γονείς και οι το επαγγέλμα του
σχολικού παιδαγωγού μετερχόμενοι,
αλλά και πάντες οι κατέχοντες άξίωμά
τι θρησκευτικόν, πολιτικόν, πνευματικόν
ή κοινωνικόν. Πάντων δέ μάλιστα τα
μέγιστα επιδρῶσιν επί την άγωγήν εν
γένει των πολιτών και της νεολαίας οι
άνώτατοι θρησκευτικοί και πολιτικοί ή-
γέται, εις τους οποίους ανήκει κατά
πρώτιστον λόγον ή τιμή και ή εύλογία,
αν λαός τις άνέρχεται εις άκμήν, και
ή κατάρα, αν τουναντίον κατέρχεται
εις παρακμήν και αφανισμόν. Διότι οδ-
τοι είναι οι κυρίως διορίζοντες τα του
θλου πάντων των πολιτών διά του κα-
λου ή του κακού παραδείγματος. Ινα
δέ το πράγμα έναργέστερον παρατηρή-
σω, κρίνω σκόπιμον να κάμω μνείαν του
γραφέντος υπό του Πλουτάρχου περί
του Λιουίου Δρούσου. Ο σώφρων δηλα-
δή και κόσμιος οδτος Ρωμαίος πολιτι-
κος είχεν οικίαν, μέρος της οποίας ήτο
ούτω κατασκευασμένον, ώστε οι γείτο-
νες να θλέπουν εις το έσωτερικόν αυ-
της. Κάποτε δέ τεχνίτης εξήτησεν από
τόν Δρούσον πέντε τάλαντα, διά να με-
ταρρυθμίση την οικίαν ούτως, ώστε να
μη είναι πλέον δυνατόν να θλέπη τις
από κανέν μέρος το έσωτερικόν αυτης.
Εις τόν τεχνίτην τουτον ο Δρούσος ά-
πεκρίθη: «Λαβών δέκα τάλαντα δλην
μου ποιήσον καταφανή την οικίαν, Ινα
πάντες όρῶσι οι πολίται, πῶς διαιτώ-
μαι». Είναι ολοφάνερος ή αντίθεσις της
ρήσεως ταύτης του σώφρονος και κο-

ομίου τούτου Ρωμαίου πολιτικοῦ πρὸς τὸ ἐπαίσχυντον σοφιστικὸν δόγμα τῆς ἐποχῆς μας, ὅτι δῆθεν πρέπει νὰ χωρίζη τις τρόπον τινὰ διὰ σιניκοῦ τείχους τὸν ἰδιωτικὸν ἀπὸ τὸν δημόσιον βίον καὶ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ διάγῃ τις βίον ἰδιωτικὸν φαῦλον, δημόσιον δὲ ἐνάρκτον ἐπομένως καὶ ὅτι τὰ πράγματα θὰ πηγαίνουν πολὺ καλὰ, ἂν οἱ πολῖται ἀκολουθοῦν τὸ ὑπὸ σοφῶν (11) συγχρονισμένων κοινωνιολόγων τεθέν δόγμα τοῦτο. Εἶναι, βλέπετε νεωτέρα μεγάλη ψυχολογικὴ ἀλήθεια, ὅτι εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ χωρίζηται εἰς δύο πρόσωπα, ἓν φαῦλον καὶ ἕτερον ἀγαθόν, καὶ μόνον τοῦτο νὰ μένῃ ψυχικῶς καὶ ἠθικῶς ὑγιής. Οἶα ἐπαίσχυντος καὶ ἀλεθρία αἰτιολογία τῆς ὑποκρισίας! Πάντες οἱ ἡγέται ἀπὸ τῆς νηπιαγωγοῦ μέχρι τῶν καθηγητῶν τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ ἡγέται, ἂν θέλουν νὰ προάγουν τὸ ἔθνος εἰς ὑγιᾶ πολιτισμόν, πρέπει νὰ ζοῦν κατὰ τὸ διδάγμα ἐκεῖνο τοῦ Δρούσου, ὥστε μηδὲν τοῦ βίου τῶν γενικῶς, πρὸ πάντων δὲ μηδὲν τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς σχέσεις τῶν φύλων, νὰ ἔχουν ἀνάγκην νὰ ἀπο-

..ρύπτουν, καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἐπαίσχυν-
τον νεώτερον δόγμα.

Ἄν, κύριοι Σύνεδροι, τοῦ πρώτου προβλήματος τῆς ἀγωγῆς, περὶ τοῦ ὁποίου εἶχον τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ὁμιλήσω, ἐπιδιώκεται ἐπιτυχῶς ἡ λύσις, τότε οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὀρθότερα καὶ εὐχερεστέρα θὰ ἀποβῇ ἡ λύσις πάντων τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων, περὶ τῶν ὁποίων εὐρὺς ἐκάστοτε γίνεται λόγος εἰς συνελεύσεις καὶ εἰς τοπικὰ συνέδρια, εἰς εἰδικὰ ἐπιτροπὰς, εἰς βιβλία καὶ εἰς ἄλλα δημοσιεύματα. Ἄν ἐκεῖνου τοῦ προβλήματος μηδεμία ἐπιδιώκεται λύσις, τότε πᾶν ἐπίτευγμα, ὅσονδήποτε μέγα καὶ ἂν εἶναι, προσερχόμενον ἐκ τῆς λύσεως τῶν ἄλλων προβλημάτων, θὰ ἀποβῇ τελικῶς μάταιον καὶ κενόν, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ὀλιγανθρωπότατον τῶν γειτονικῶν ἔθνων, κατέχει δὲ γεωγραφικὸν χῶρον μοναδικῆς πολιτικῆς σπουδαιότητος, θὰ εἶναι ὀριστικῶς καταδεδεικασμένη.

Εὐχομαι εἰς ὑμᾶς καὶ δι' ὑμῶν εἰς πάντας τοὺς λειτουργοὺς τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως νὰ ἔχετε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀκολουθῇτε ὀρθὴν ὁδὸν λύσεως πάντων τῶν προβλημάτων αὐτῆς.

Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον πρέπει νὰ ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸν βίον τοῦ μαθητοῦ, ἵνα προάγῃ αὐτὸν ὡς ὁλότητα. Τὰ ἀναγνώσματα αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς πάντα τὰ εἶδη τῆς παιδικῆς ζωῆς, ἤτοι ἄλλα μὲν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν, ἄλλα δὲ εἰς τὴν ἀγροτικὴν, ἄλλα εἰς τὴν ἐν πόλεσι, ἄλλα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν καὶ ἀλλοτριωμένην πατρίδα, ἄλλα εἰς τὴν θρησκείαν κ.λ.π. Τὸ ἀναγνωστικὸν ἀποβαίνει οὕτω ἄριστον μέσον τῆς εἰς τὸν νοῦν συγκεντρώσεως πασῶν τῶν πράξεων, διὰ τῶν ὁποίων μορφώνεται ὁ μαθητής, εἰς ἐνιαῖον ὅλον καὶ ἐπομένως τοιοῦτοτρόπως αὐξάνεται ἔτι μᾶλλον ἢ ἀξία αὐτοῦ ὡς ἐνὸς τῶν κατ' ἐξοχὴν μέσων τῆς μορφώσεως ἐν γένει.

Ἡ χρῆσις τῶν βοηθητικῶν βιβλίων ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ἐκάστοτε διδασκομένης ὕλης καὶ εἰς ἐθισμόν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν δι' ἀναγνώσεως καλῶν βιβλίων αὐτοπαιδεύσιν. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ εἰς τὴν παρόρμησιν τῶν γονέων καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας πρὸς ἀνάγνωσιν καλῶν βιβλίων.

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ *

Τοῦ κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΙΤΣΑΡΑ, Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου

Εἰσαγωγή

«Ἄν οἱ διδάσκαλοι τῆς νεολαίας ἀπὸ τῶν νηπιαγωγῶν μέχρι τῶν καθηγητῶν τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ τῶν ἀκαδημαϊκῶν, ἂν οἱ ἐκάστοτε Ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας καὶ οἱ ἄλλοι διοικοῦντες αὐτὴν καὶ οἱ καθόλου διοικοῦντες τὴν πολιτείαν τῷ ὄντι θέλουν νὰ εἶναι ἀληθινοὶ πνευματικοὶ ἡγέται, ὀφείλουν νὰ μὴ λησμονοῦν ποτέ, ὅτι, ... οὐδὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταδίδουν εἰς τὴν νεολαίαν, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κτῆμα αὐτῶν ἀναφαίρετον, ὅτι παιδαγωγοῦν οὐχὶ δι' ὅσων τυχόν ὀρθῶς λέγουν ἢ καὶ δι' ὅσων τυχόν ὀρθῶς πράττουν, ἀλλὰ διὰ τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν ποιοῦ καὶ δι' ἐκείνων τῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἀθιάστως ἐκπηγάζουν ἐκ τῆς πραγματικῆς αὐτῶν φύσεως, ἂν αὕτη ἀδιαλείπτως τείνῃ νὰ γίνεταί ἀγαθή. Ὁρθῶς ἄρα ὁ Νίτσε ἔλεγεν, ὅτι εἶναι εὐκολώτατον νὰ κάμνῃ τις κατὰ τι, ἀλλὰ δυσκολώτατον νὰ εἶναι τις κατὰ τι».

Αὐτὰ ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος Ἕλλην Παιδαγωγὸς Σπυρίδων Καλλιόφας πρὸ 23 περίπου ἐτῶν εἰς τὴν πραγματείαν του: «Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως», (1) δι' ἧς ἀναζητεῖ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναδιοργάνωσεως μέσῳ προτύπων, τὰ ὁποῖα ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσιν. Ἐνα τοιοῦτον πρότυπον ὑπῆρξεν αὐτός ὁ ἴδιος εἰς ὅλην τὴν ζωὴν. «Ἡ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπώθησις τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παραδόσεως, παρετῆρει, μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ἀπόρριψις τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν κανόνων τῆς ζωῆς, τοὺς ὁποίους ἔχει θέσει ὁ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνδεθεὶς Χριστιανισμός, ἔφερεν εἰς τὴν συνειδήσιν

οὐχὶ τι ὅλως νέον, ὡς φαντάζονται πολλοὶ ἀνιστόρητοι καὶ ἀψυχολόγητοι ἐπιστήμονες, ἀλλὰ παλαισιότατην παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν πρὸ δύο χιλιῶν ἐτῶν καὶ ὁ εἰς ἐκφυλισμὸν φερόμενος ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος... κατείχετο ἀκολάστως ὑπὸ τῶν ἐγωιστικῶν ὁρμῶν...» (2) Ἐπὶ 50 δὲ καὶ πλέον ἔτη ἐδίδασκε μετὰ πάθους, ὅτι: ἀναγέννησις τῆς Παιδείας μας δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μίαν στροφὴν πρὸς τὴν Ἑλληνοχριστιανικὴν Παιδείαν. Περί αὐτῆς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ μόνον δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ δημιουργία μιᾶς «Ἑλλάδος Ἑλλήνων Χριστιανῶν», ἐπιθυμία μας νὰ ἐπικοινωνήσωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ μὲ τὸ ἅγιον παιδαγωγικόν Πνεῦμα τοῦ ἀπόντος μεγάλου Ἑλληνοκαὶ Χριστιανοῦ Παιδαγωγοῦ Σπ. Καλλιόφα.

Μία ἀπὸ τὰς ἐορτάς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ ὁποία ἔχει καθιερωθῇ ἀπὸ τοῦ 1100 περίπου μ.Χ., κατὰ ἀγραφὸν νόμον, εἶναι καὶ ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τὴν ὁποῖαν σήμερον ἐορτάζομεν. Ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός, ταυτίσας τὴν ἐορτὴν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων μὲ τὴν εἰς μνήμην τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐορτὴν, ἀπέδειξεν «ὅποσον εὐκρινὴ εἶχε τὴν συνείδησιν τοῦ χαρακτήρος», (1) διὰ τοῦ ὁποίου ἠθέλησε νὰ περιβάλῃ τὴν ἐθνικὴν μας ἐκπαίδευσιν. Κατὰ τὴν ἐορτὴν αὐτὴν καλούμεθα τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους, διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι, ὅπως, κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, «τούτοις μεθαρμόσωμεν ἑαυτοὺς καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων γίνωμεν θεῖαν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενοι». (2)

Πρόκειται περὶ μιᾶς καθ' ὅλα ἰδιότητος ἐορτῆς, ἡ ὁποία προήλθεν ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῆς ψυχῆς τοῦ ἔθνους νὰ περιφρουρήσῃ καὶ νὰ προφυλάξῃ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν Παιδείαν ἀπὸ οἰανδήποτε προσβολῆς καὶ παρεκτροπῆς, ἐξῶθεν ἢ ἐσωθεν προερχομένην καὶ ὑποκινουμένην. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἔθεσεν ἐθνικὴ ψυχὴ τὴν

* Ὁμιλία γενομένη τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1968, ἐορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ».

παιδεΐαν τοῦ λαοῦ τῆς ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ καὶ στοργικὴν προστασίαν τῶν Τριῶν Μεγάλων Διδασκ'λων τῆς Ὁρεοδοξίας, τοὺς ὁποίους εἶδε καὶ θλέπει ὡς θεμελιωτάς ἑνὸς νέου Ἑλληνισμοῦ, ἑνὸς «καινοῦ Ἑλληνισμοῦ», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ζαμπελίου, (3) ὁ ὁποῖος ἀνεγεννήθη εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας. Δι' αὐτό, ὅπως ἐπὶ 15 αἰῶνας τώρα, καὶ σήμερον ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἶναι ἑορτὴ τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας. Ὁ δὲ λόγος περὶ Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας εἶναι ὅπωςδήποτε λόγος περὶ τῶν Τριῶν Πατέρων αὐτῆς. Διότι οἱ Τρεῖς «ὑπέρλαμπροι φωστῆρες» ὅλου τοῦ κόσμου, οἱ πραγματικὰ «σοφοὶ ἐπιστήμονες», «καθηγηταὶ τῶν περάτων», διορθωταὶ τῶν ἡθῶν «τῷ λόγῳ τῆς γνώσεως», αὐτοὶ οἱ Τρεῖς «ποιμένες καὶ διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης», κατὰ τοὺς ἱεροὺς ὕμνογράφους, ἐπέτυχον ἀποτελεσματικῶς τὸν συγκερασμὸν τοῦ μέλιτος τῆς ἀττικῆς φιλοσοφίας μετὰ τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀνεδείχθησαν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀρχιτέκτονες τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας.

Διὰ ταῦτα, ἡ ἐκ μέρους μας πραγμάτευσις τοῦ θέματος «Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία» θὰ φέρῃ: ἀπὸ τὸν συγκερασμὸν αὐτὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Παιδείας εἰς τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν προβληματικὴν αὐτῆς καὶ τὸ αἶτημα τοῦ τόπου μας καὶ τοῦ καιροῦ μας: πρὸς μίαν Ἑλληνοχριστιανικὴν Παιδαγωγικήν. Ὁδηγοὶ μας δὲ κατὰ πάντα εἰς τὴν προσπάθειάν μας αὐτὴν εἶναι ἀναποφεύκτως οἱ Τρεῖς Ἅγιοι, τῶν ὁποίων τὴν μνῆμην ἑορτάζει σήμερον ἡ Ἐκκλησία μας. Καὶ τοῦτο, ὄχι μόνον, διότι συνέβαλον ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν σύζευξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ μετὰ τοῦ Χριστιανικοῦ Πνεύματος διὰ τῆς μνημειώδους μεθόδου: «Καθάπερ τῆς ροδωνιάς τοῦ ἀνθους δρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπώσάμενοι, τὸ θλαθερὸν φυλαξώμεθα», ἀλλὰ κυρίως, διότι οἱ ἱδιοὶ ἐνεσάρκωσαν τὸ γνωστὸν ὡς ἑλληνοχριστιανικὸν ἰδεῶδες ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ὁποίου ὠδηγήθη ὁ Ἑλληνισμός εἰς ἐκχριστιανισμόν καὶ ὁ Χριστιανισμός εἰς ἐξελληνισμόν τότε καὶ ἐπιζητεῖται ἐκτοτε νὰ ὠδηγηθῇ ὅλος ὁ κόσμος εἰς ἐξελληνοεκχριστιανισμόν. Ὑπῆρξαν θεοβαίως αἱ πρὸς τοῦτο προϋποθέσεις τῆς συναντήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ

Χριστιανισμοῦ, τῶν δύο αὐτῶν ἱστορικῶν πραγματικοτήτων, ἀλλὰ δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, ἂν καὶ πότε θὰ ἐπετυγχάνετο αὕτη, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τῶν Τριῶν μεγάλων Πρεσβυτέρων αὐτῶν.

1. Ἡ σύζευξις τῆς Ἑλληνικῆς μετὰ τῆς χριστιανικῆς Παιδείας.

Εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ συνάντησις αὕτη, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς σύζευξιν, διηκολύνθη τὰ μέγιστα ἀπὸ τὴν μεταξὺ Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Παιδείας ὑπάρχουσας συγγένειαν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου ἀντίληψίν των. Συγκεκριμένως: ἡ ἔντονος ροπή τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν θρησκευτικότητα καὶ τὰ ἐπέκεινα ἀφ' ἑνός, καθὼς καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας του, τὰ ὁποῖα ὠδηγοῦν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ὑπὲρ τὴν ὕλην ἀφ' ἑτέρου, εἶναι ἀπὸ τὰ θεμελιώδη κηρύγματα καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθὼς καὶ ἡ συναφὴς ἐκτίμησις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἐξαρτήσεως αὐτῆς. Πρῶτος ἐν τούτοις ἔτεινε τὴν χεῖρα τοῦ συμβιβασμοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον Ἀπόστολος τῆς Ἑλλάδος Παῦλος, διαγνώσας, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν βίωμα τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀρχαιότητος εἶχε βαθυτάτας τὰς ρίζας εἰς τὰς ψυχὰς των, μετὰ τὴν μνημειώδη ἀγόρευσίν του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, προσφωνῶν τοὺς Ἀθηναίους ὡς «κατὰ πάντα δεισιδαιμονεστέρους», (1) δηλαδὴ καθ' ὅλα περισσότερον θρησκούς ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους. Ὑπῆρχεν, κατὰ ταῦτα, ἐκατέρωθεν, ἀπὸ Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς πλευρᾶς, ἡ ἰσχυρὰ ἐπιθυμία πρὸς ἀλληλοδιέδυσιν, λόγῳ τοῦ κοινοῦ πυρῆνος ἰδεῶν. Ὁ Ἑλληνισμός ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ ἐκινήθη πρὸς ἐκχριστιανισμόν, διότι εἶχε ζωηράν τὴν αἴσθησιν τοῦ προκληθέντος ἀπὸ τὴν παρακμὴν τῆς θρησκείας τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν κενοῦ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ διότι εἶχε συνείδησιν τῶν συνεπειῶν τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ σκεπτικισμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον καταλήξει, τὸν τελευταῖον ἐκείνον καιρὸν τῆς ἀρχαιότητος, τὰ διάφορα ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα, καθὼς καὶ τῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀδυναμίας ἀνευρέσεως θρησκευτικῆς πίστεως εἰς τὴν παρηκμασμένην φιλοσοφίαν του. Ὁ Χριστιανισμός ἐξ ἄλλου ἐκινήθη κατ' ἀντίθετον φοράν πρὸς ἐξελληνισμόν, διότι εἶχον ἐξελληνισθῇ οἱ Ἑβραῖοι ἐν-

τός και εκτός της Παλαιστίνης, λόγω του ότι όλος ο τότε γνωστός κόσμος έσκέπτετο και ώμίλει έλληνικά. (2) Τελικώς όμως ή σύζευξις έπετεύχθη χάρις εις τά κοινά σημεία συναντήσεως της Έλληνικής και της Χριστιανικής Παιδείας.

α. Συγκεκριμένως συνηντήθη ή Έλληνική μετά της Χριστιανικής Παιδείας εις τά εξής τρία κοινά σημεία:

1) ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΝΙΔΕΩΔΕΙΣ: Έσχατος σκοπός της μέν Έλληνικής Παιδείας είναι ή «ομοίωσις θεώ κατά τό δυνατόν», (3) της δέ Χριστιανικής ή τελείωσις, «ώσπερ ο πατήρ υμών ο έν τοις ουρανοίς τέλειός έστιν». (4) Πρώτη δηλαδή άρετή δια τόν Έλληνισμόν και τόν Χριστιανισμόν είναι ή θεοσέβεια. Αύτη ύπάρχει εις την φύσιν του ανθρώπου. Οι πρώτοι, οι όποιοι άνεκάλυσαν, ότι «αεί ή αλήθεια ήμίν τών όντων έστιν έν τή ψυχή» είναι ο Σωκράτης και ο Πλάτων. (5) ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΝ ΑΥΤΗΝ προσδίδει θεϊόν κύρος τό Εύαγγέλιον δια του: «Ίδοϋ γάρ ή βασιλεία του Θεού έντός υμών έστιν». (6) Αύτά αποτελούν τόν πυρήνα της ούσίας της «Όρθοδοξίας». Αύτός είναι και ο λόγος δια τόν όποιον εις όλα τά Έλληνικά Συντάγματα τό Ιον άρθρον άναφέρεται εις την Έλληνικήν Χριστιανικήν Όρθοδοξίαν. Έτσι άναγνωρίζεται, ότι ή Έλληνοχριστιανική Παιδεία εκ παραδόσεως αισθάνεται νά τελή υπό τό βλέμμα του Θεού άφ' ένός και άφ' έτέρου, ότι τό «νά γίνη τις άνθρωπος είναι δυνατόν μόνον, όταν εύρίσκεται εις διαρκή έπαφήν μέ τό Θεϊόν». (7)

2) ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΚΟΠΟΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: Παιδαγωγική κατηγορική προστακτική του Έλληνισμού είναι τό «γένοι' οίος έσσι μαθών», (8) του δέ Χριστιανισμού ή επιδίωξις αποδεσμεύσεως του ανθρώπου από τόν άνθρωπον — ζών και στροφής αυτού προς τόν άνθρωπον — Θεόν. Είναι δηλαδή άμφοτέρων σκοπός ή μόρφωσις της προσωπικότητος εις τά πλαίσια του Έλληνικού και Χριστιανικού Πολιτισμού. Η επιδίωξις της Έλληνικής Παιδείας νά μορφώση τόν άνθρωπον εις «καλόν κάγαθόν» ένισχύεται μέ την χριστιανικήν άγάπην και αποσκοπεί έκτοτε εις την μόρφωσιν του ανθρώπου εις ήθικήν και αυτόνομον προσωπικότητα υπό τό φώς του έλληνοχριστιανικού Ιδεώδους. Αυτό άκριβώς είναι και τό νόημα του 16ου άρθρου του Έλληνικού Συντάγματος του 1952, τό όποιον διατυπώνεται ως άκολουθως: «ΕΙΣ

πάντα τά σχολεία της Μέσης και Στοιχειώδους Έκπαιδεύσεως ή διδασκαλία άποσκοπεί την ήθικήν και πνευματικήν άγωγήν και την ανάπτυξιν της έθνικής συνειδήσεως τών νέων επί τη βάση τών Ιδεολογικών κατευθύνσεων του έλληνοχριστιανικού πολιτισμού». (9) Έκ της ρητης δέ, αϋτης έπιταγής του Συντάγματος όρίζεται ή έκτασις και τό βάθος του σεβασμού προς την παράδοσιν της Έλληνικής και Χριστιανικής κλασσικής Παιδείας τών Έλλήνων εκπαιδευτικών πάσης έποχής.

3) ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΝ: Η κοινή άναγνώρισις έξ άμφοτέρων τών μερών της ύπεροχής του πνεύματος ύπέρ την ύλην, της ψυχής ύπέρ τό σώμα, άνευ ύποτιμήσεως θεβαίως τούτου, ή λελογισμένη τοποθέτησις έναντι τών άγαθών της παρούσης ζωής, προσέτι δέ ή προς την πατρίδα, την δικαιοσύνην και την εργασία άγάπη, αποτελούν έν συνόψει τό νόημα και τό περιεχόμενον της έλληνοχριστιανικής περί κόσμου ζωής και ανθρώπου αντιλήψεως. Ο άνθρωπος δέν ύποτάσσεται εις την νομοτέλειαν της ανάγκης. Είναι περισσότερο Αντιγόνη και όλιγώτερον Μηδεια. Ανήκει και εις τό κράτος της φύσεως, αλλά τελικός προορισμός του είναι ή ήθική έλευθερία, διότι πραγματική πατρίς του είναι τό κράτος του πνεύματος. (10) Έπ' αϋτού θεβαίως τό Έλληνικόν Πνεύμα έφθασεν έως εκεί πού είναι δεδομένον εις τόν άνθρωπον. Η Χριστιανική Παιδεία δια του Ιεροϋ Εύαγγελίου της Πίστεως, της γνησίας άγάπης και της ήθικής τελειώσεως του ανθρώπου συνεπλήρωσε «τά έλλείποντα».

β. Ούτως έχόντων τών πραγμάτων έπήλθεν ή σύζευξις αϋτών εις έλληνοχριστιανικήν.

Αναλυτικώτερον δέ και προχωρητικώς ή σύζευξις αϋτή της Έλληνικής Παιδείας μέ τόν Χριστιανισμόν, κατά τούς κυριώτερους της σταθμούς, συνετέλεσθη ως άκολουθως:

Η πρώτη συνεπαφή έσημειώθη περί τό 90 μ.Χ. μέ την «Προς Κορινθίους Α'» έπιστολήν του Κλήμεντος Ρώμης. ΕΙΣ αϋτήν ύποστηρίζεται μέ σθένος, ότι ή Έλληνική φιλοσοφία είναι φώς, αλήθεια και δώρον του Θεού προς τούς Έλληνας. Αϋτός είναι ο λόγος δια τόν όποιον αϋτή αποτελεί προϋπόθεσιν της θεμελιώσεως της Πίστεως και της αποδείξεως της αλήθειας της.

Έκτοτε αί συνεπαφαί κατέστησαν εκ τών πραγμάτων άναγκαίαι και συχνότεραι. Ο Χριστιανισμός ήρχισε, λόγω

της οίκουμενικής του εξαπλώσεως, να συζητή τὸ περιεχόμενον τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, ἡ ὁποία εἶχε κυριαρχήσει τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου εἰς σημεῖον ὥστε: (11) «καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας». Μνημειώδεις δὲ παρέμειναν καὶ οἱ γνωστοὶ στίχοι τοῦ Ὀρατίου:

Graecia capta ferum victorem cepit
er artes intulit agresti Latio.

(=Ἡ κατακτηθεῖσα Ἑλλάς κατέκτησε τὸν ἄγριον νικητὴν

καὶ ἔφερε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας

εἰς τὸ ἀγροῖκον Λάτιον).

Ὁ Χριστιανισμὸς ὠμίλησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ Παιδεία ἀνεγεννήθη μὲ τὴν μεταφύτευσιν εἰς αὐτὴν τῆς καρδίας τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς Πίστεως. Ἦδη, κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, ὁ Ἰουστίνος ἔγραφεν: «Οὐκ... ἀλλότρια ἐστὶ τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ... Ὅσα παρὰ πᾶσι καλῶς εἰρηται, ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐστι».

Ἡ προοδευτικὴ δὲ ἐνσωμάτωσις τῶν στοιχείων τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐπετελέσθη καὶ διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Ὠριγένης, κατὰ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα. Εἰς τὴν Θεολογικὴν σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυνε διὰ τῆς διδασκαλίας του ὁ Ὠριγένης, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς προελθούσας σχολὰς τῆς Καισαρείας, Νισίθειας, Ἐδέσσης καὶ Ἀντιοχείας, ἀνήκει ἡ τιμὴ, ὅτι ἡ ἐκκλησία κατέστη κληρονόμος τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἀπέβη ὁ φορεὺς τοῦ Πολιτισμοῦ.

Ἄν καὶ ἀρχιτέκτων τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ πολιτικοῦ πεδίου εἶναι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἐν τούτοις εἰς τὴν τελειώσιν τῆς ἡ συνεπαφῆς μεταξὺ Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ Χριστιανισμοῦ ἔφθασε κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μὲ τοὺς «Τρεῖς μεγίστους φωστῆρας», τὸν Μέγαν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, χωρὶς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ ἀλλοιωθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Οἱ τρεῖς αὗτοί πρῶτοι ἐκ Καππαδοκίας Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ μαζὶ τῶν ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ αὐτάδελφος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ ἀποκληθεὶς «Πατὴρ τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ», ὑπέγραψαν τρόπον τινα τὸ συμβόλαιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Χριστιανισμὸς παρουσιάζεται ὡς κληρονόμος παντὸς βιωσίμου στοιχείου τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

2. Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἀποκλειστικὸς κληρονόμος τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας διασώζει καὶ ἀναζωογονεῖ αὐτήν. Ἦτοι:

Ὁ Μέγας Βασίλειος ἔγραψε τὴν ἀνεκτίμητον πραγματείαν του: «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», εἰς τὴν ὁποίαν ἀπορρίπτεται μὲ τὸ θρησκευτικὸν περιεχόμενον τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, ἀλλ' ἐπιδοκιμάζεται ἡ μορφή αὐτῆς. Αὕτῃ ἡ πραγματεία ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἀπετέλεσε τὸν καταστατικὸν χάρτην τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν χριστιανοπαίδων. Ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀναγνωρίζεται γενικῶς ἡ ἀπαράμιλλος ἀξία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος διὰ τὸν ἐξευγενισμὸν τῆς ψυχῆς, διὰ τὴν δημιουργίαν ἀνθρωπιστικοῦ φρονήματος καὶ διὰ τὴν γένεσιν ἐναρέτου ἡθους. Ἰδιαίτέρως τονίζεται, ὅτι ἀποκλείεται πλήρης κατανόησις τῆς Ἀγίας Γραφῆς χωρὶς τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας. (1)

Διὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἀναθιοῦν οἱ παλαιοὶ φιλολογικοὶ τύποι καὶ δημιουργεῖται μία χριστιανικὴ φιλολογία, ἡ ὁποία συνηγωνίσθη καὶ ὑπερέβη εἰς ζωτικότητα καὶ δύναμιν ἐκφράσεως τὴν σύγχρονόν της τότε ἐθνικὴν γραμματείαν. Οἱ λόγοι, αἱ Ἐπιστολαὶ καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἥνοιξαν, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς μορφῆς, ὅσον καὶ περιεχομένου, νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν κλασσικὴν Παιδείαν. Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν φίλον του Βασίλειον ἀποτελεῖ κλασσικὴν ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὴν Ἑλληνοχριστιανικὴν Παιδείαν. Ἐξ ἄλλου τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα τὸ διαλαλεῖ ἀνεπιφυλάκτως:

Ἑλλάς ἐμῇ, νεότης τε φίλι,

καὶ ὅσα πέπασμαι

καὶ δέσμας, ὡς Χριστῷ εἶθατε προφρονέως!

Αἱ ὁμιλίαι, αἱ Πραγματεῖαι καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ ἐξ ἄλλου τοῦ πολυγραφωτάτου ὄλων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, διακρίνονται καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν, καθ' ἣν ὁ συγγραφεὺς κατέχει ὁ ἴδιος τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ τοῦ ὁποίου συγγράφει, δὲν πλανᾶται ὁ ἴδιος καὶ δὲν ἀποπλανᾷ ἄλλους μὲ δόξας ἀσαφεῖς. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Πλάτων: «Λόγων ἄρα τέχνην... ὁ τὴν ἀλήθειαν μὴ εἰδὼς, δόξας δὲ τεθηρευκώς, γελοῖαν τινά, ὡς ἔοικε, καὶ ἀτεχον παρέξεται». (2) Μὲ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν γνῶσιν τοῦ

Θεού της αγάπης ὁ ἐμπνευσμένος καὶ πεπαιδευμένος κήρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκφράζει ἑλληνοπρεπέστατα εἰς ἀπολλώνειον σεμνὸν κάλλος τὰ σοφὰ του νοήματα καὶ παραθέτει «ὀλίγα ῥήματα, πολλὴν διάνοιαν παριστῶντα», (3) ἀναλύων καὶ ἀνατέμνων τὰς ἰδέας εἰς πλάτος καὶ βάθος μὲ ἀπαράμιλλον ὑπομονὴν καὶ ἀκριβολογίαν.

Ἔτσι, ἂν ὁ Μέγας Βασίλειος, κατὰ χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀγίου Φωτῖου, ὑπῆρξεν: «Ἀριστος ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις», (4) ἔτοιμος δέκτης τοῦ πνεύματος, κήρυξ τῆς ἀληθείας φλογερός, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν ἀδελφικὸν του φίλον Μέγαν Βασίλειον, ἦτο «στόμα Χριστοῦ καὶ βαθὺ φρέαρ», ὅστις π.χ. εἰς τὸ προοίμιον ἐγκωμίου του εἰς Μέγαν Ἀθανάσιον ἔδωκεν ἥδη μὲ τέσσαρας μόνον λέξεις τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου του ἀναφωνῶν: (5) «Ἀθανάσιον ἐπαινῶν ἀρετὴν ἐπαινέσομαι», συνεδύασε θαυμασίως τὴν φιλοσοφικὴν διάνοησιν μὲ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀνεδείχθη ὁμοίως διὰ τοῦ χρυσοῦ τοῦ λόγου ὁ ἰσχυρὸς τῆς Ἐκκλησίας στύλος. (6)

Ἐξ ἄλλου, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης διὰ τῆς διδασκαλίας του, ὅτι ἡ πραγματευσίς τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς «μορφώσεως», κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς παραγγελίας τοῦ Παύλου «μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός», (7) χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «μόρφωσιν», ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ὡς «μορφοδοτικὴν ἐργασίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐργασίαν τὴν ἐκτελουμένην ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην ἐπὶ τοῦ πρὸς διαμόρφωσιν ὕλικου». (8)

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καί, ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, εἰς τὴν περαιτέρω δημιουργίαν καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων καὶ μέχρι σήμερον συνέβαλεν ἀποτελεσματικῶς κατὰ παράδοσιν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκπαίδευσις. Ἔτσι, ἡ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας θεμελιωθεῖσα πνευματικὴ τάξις, τελειωθείσα δὲ διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως, ὠδήγησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ τύπου ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις πιστεύει εἰς τὸ ἰδεῶδες τὸ ἑλληνοχριστιανικόν. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ἀτομὸν διαμορφώνεται εἰς ἄνθρωπον σύμμορφον πρὸς τὴν ἀληθινὴν, τὴν αἰώνιαν ἰδέαν τῆς φύσεώς του. Καὶ ὁ ἰδιαίτερος

ἐθνικός μας χαρακτήρ ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἁρμονικὴν σύζευξιν καὶ συμβίωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰς τὴν ἁρμονίαν, ἡ ὁποία προήλθεν ἀπὸ τὴν «ἀστραπήν τοῦ Σινᾶ» καὶ ἀπὸ τὸ «φέγγος τοῦ Ὀλύμπου», ἀπὸ τὴν «ἄρπα τοῦ Δαβὶδ» καὶ τὴν «λύρα τοῦ Πινδάρου». (9) Χάρις εἰς αὐτὸ ἡ Ἑλλάς, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἱστορικὰς περιπετείας τῆς, κατῴρθωσε νὰ εἶναι ἀνέκαθεν «τῶν πατρίδων ἡ κορώνη», καὶ «τῶν ἀνθρώπων ὁ θωμὸς καὶ τῶν Ἑθνῶν ἡ Ἑλένη», (10) ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διατρέχῃ τὸν κίνδυνον τῆς «ἀρπαγῆς», ἐν τούτοις δὲν παύει νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὴν νύμφην Ἀντίπην: (11) Καρδία, δηλαδὴ, τῆς Ἑλληνικῆς διαρκείας εἶναι ἡ Ἑλληνοχριστιανικὴ Παράδοσις.

3. Τὸ νόημα τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ὄχι μόνον δὲν ἠγνόησαν τὴν πλουσίαν ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν παράδοσιν, ὅπως ἐπράξαν πολλοὶ «σκαῖοι καὶ ἀπαιδευτοὶ», κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, (1) ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσεβάσθησαν καὶ τὴν ἐξετίμησαν εἰς θαυμάσιον, ὥστε ἐντεῦθεν νὰ προδιαγραφῇ ἕκτοτε ἡ κατεύθυνσις τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς. Αὗτοι οἱ «σκαῖοι καὶ ἀπαιδευτοὶ» οὐδέποτε παρητήθησαν τῆς προσπάθειας τοῦ ξεριζώματος τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας ἀπὸ τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς παραδόσεως μὲ μυρίας ὁσας προφάσεις καὶ προσχήματα καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, εἰς σημεῖον, ὥστε καὶ ἐπισήμως νὰ ὑποστηρίζεται, ὅτι ὁ ὅρος Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία κατήντησε νὰ εἶναι κενὸς περιεχομένου. Καὶ τοῦτο, διότι πρόκειται περὶ «σκαίων καὶ ἀπαιδευτῶν». Ἀλλ' ὅς ἴδωμεν ποῖον εἶναι τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας:

α. Παιδεία δὲν εἶναι ὁ ξηρὸς καὶ ἀγονὸς ἐγκυκλοπαιδισμὸς τῆς δημοσιογραφικῆς ἐπιστήμης, τῆς λογοτεχνίας τῶν ἐπιδείξεων καὶ τῶν «σαλονιῶν». Ὅτε πάλιν Παιδεία εἶναι ἡ ἀπόκτησις ἱκανότητων πρὸς θεραπείαν τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς μορφώσεως εἶναι «θάλασσαν» καὶ «ἀνελεύθερον» διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ δὲν τὸ ὀνομάζει κἄν Παιδείαν. (2) Εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος π.χ. γίνεται λόγος περὶ τῆς μορφώσεως αὐτῆς, ὅπου ὁ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὴν μὲν μορφωσιν νέος παραδέχεται, συνδιαλεγόμενος

μέ τον Σωκράτην, ὅτι εἶναι «τῷ ὄντι ἀνδράποδον» καί φαῦλος. (3)

Αὕτη ἡ περί Παιδείας ἀντίληψις ὑπῆρχεν, ὅπως εἰς τήν ἀρχαιότητα καί ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καί μετέπειτα. Καί ὑπάρχει δυστυχῶς ἀκόμη καί σήμερον ὡς κατεύθυνσις παιδαγωγική, ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν πραγματιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον πράγματα καί ὄχι δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῆς πραγματικότητος αὐτῆς ὁρμώμενος ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καί ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς πραγματιστάς τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καί πρὸς τοὺς πραγματιστάς ὅλων τῶν μετέπειτα ἐποχῶν καί πρὸς τοὺς σημερινούς πραγματιστάς, λέγει εἰς ὕψος καί τόνον ἀνάλογον τῶν περιστάσεων: (4) «Νῦν δέ, ὅπως μὲν τέχνας καί γράμματα καί λόγους τοὺς αὐτῶν παῖδας παιδεύσειεν ἅπασαν ἕκαστος ποιεῖται σπουδὴν, ὅπως δὲ τὴν ψυχὴν ἀσκηθεῖη, τοῦτου οὐκέτι οὐδεὶς λόγον ἔχει τινά». (=Τώρα δέ, παρατηρεῖ, ἕκαστος τῶν γονέων καταβάλλει πᾶσαν φροντίδα περὶ τοῦ πῶς νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὰ παιδιὰ του καλύτερον εἰς τὰς τέχνας καί τὰ γράμματα καί τοὺς λόγους, ἀλλ' οὐδεὶς πλέον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πῶς θὰ ἡδύνατο νὰ ἀσκηθῇ ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν του). Εἶναι ἡ ἰδία παρατήρησις τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν «Ἀπολογία»; ὅταν, ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ κάμῃ τοὺς ἀνθρώπους «βελτίονας», λέγῃ: (5) «ὦ ἄριστε... χρημάτων μὲν οὐκ αἰσχύνηται ἐπιμελούμενος, ὅπως σοι ἔσται ὡς πλεῖστα, καί δόξης καί τιμῆς, φρονήσεως δὲ καί ἀληθείας καί τῆς ψυχῆς, ὅπως ὡς βελτίστη ἔσται, οὐκ ἐπιμελεῖ οὐδὲ φροντίζεις;» (=Δὲν ἐντρέπεσαι, ἄνθρωπε, παρατηρεῖ μετ' ἀσυνηθιστοῦ αὐστηρότητος, νὰ προσπαθῇς ν' ἀποκτήσῃς ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα χρήματα καί δόξαν καί τιμὴν καί νὰ μὴ προσπαθῇς καί νὰ φροντίζῃς κἀν διὰ τὴν πνευματικὴν σου μόρφωσιν καί διὰ τὴν ἀλήθειαν καί διὰ τὸ πῶς ἡ ψυχὴ σου θὰ γίνῃ ἀρίστη;). Ἡ σύμπτωσις αὕτη τῶν περὶ Παιδείας ἀντίληψεων τοῦ Σωκράτους καί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, ἡ ὁποία εἶναι ἀντίληψις καί τοῦ Πλάτωνος καί τῶν Στωϊκῶν καί ἀργότερον ὅλων τῶν μεγάλων Παιδαγωγῶν: Κάντ, Πεκταλότσι κ.ἀ., ἐρμηνεύεται ὡς ἑξῆς: Τὸ προβάδισμα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἔχει ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχῆς. Ὅλα τὰ ἄλλα ἔχουν δευτερεύουσαν σημασίαν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁμιλεῖ σαφῶς ὁ Γερμανὸς σοφὸς Παιδαγωγὸς Ἐδ.

Σπράνγκερ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παιδαγωγοῦ, ὅταν λέγῃ: (6) «τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ ἀληθὴς Παιδαγωγός, προσδιορίζει ἡ πίστις εἰς τὴν πρωταρχικὴν θέσιν τῆς ψυχῆς». Αὕτη εἶναι ἐπίσης ἡ ἔννοια τῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου σοφοῦ διατυπωθείσης κατηγορικῆς προστακτικῆς τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς πρὸς τοὺς παιδαγωγούς, ὅταν διατυπώσῃ τὴν προτροπὴν: «Διατηρήσατε πρὸ πάντων καθαρὰν τὴν ψυχὴν σας».

Ἀληθὴς λοιπὸν, κατὰ τοὺς μεγάλους παιδαγωγούς ὅλων τῶν ἐποχῶν, Παιδεία εἶναι: ἡ ἐπιμέλεια, ἡ θεραπεία, ἡ καλλιέργεια, ἡ ἀσκήσις τῆς ψυχῆς. Εἶναι ὁροι, οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ τὴν ἱατρικὴν καί ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν καί δηλοῦν, ὅτι ἀπαιτεῖται πρωτίστως φροντίς διὰ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς. Διότι, ὅπως ὁρθῶς ἐπισημαίνει ὁ Μέγας Βασίλειος: (7) «κακὸν πᾶν ἀρρωστία τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ἀρετὴ λόγον ὑγείας ἐπέχει». Καλλιέργεῖται δέ, κατ' ἄλλην παρομοίωσιν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἡ ψυχὴ διὰ τῶν πνευματικῶν σπόρων καί τῶν ἀρετῶν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπεροχῆς τῆς ψυχῆς ὑπὲρ τὸ σῶμα, ἀναγνωρίζεται συγχρόνως, ὅτι εἰς τὴν Ἱεραρχίαν τῶν ἀξιών τὴν πρώτην σειρὰν κατέχουν αἱ ψυχικαὶ ἀξίαι, ἐνῶ αἱ σωματικαὶ ἔρχονται εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν καί εἰς τὴν τρίτην καί τελευταίαν αἱ ὕλικα ἀξίαι τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν. Ἀπὸ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ σῶμα καί ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα ὁδηγεῖ ἡ ὁρθὴ πορεία πάσης παιδευτικῆς ἐνεργείας. Διότι, ὅπως παραστατικώτατα τονίζει ὁ Ἅγιος τῶν Παιδιῶν, ἄλλο: (8) «ἐσμέν ἡμεῖς αὐτοί, καί ἄλλο τὰ ἡμέτερα καί ἄλλο τὰ περὶ ἡμᾶς. Ἡμεῖς μὲν ὅν ἐσμέν ἡ ψυχὴ καί νοῦς, καθ' ὃ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γεγενήμεθα ἡμέτερον τὸ σῶμα καί αἱ δι' αὐτοῦ αἰσθήσεις περὶ ἡμᾶς δὲ χρήματα, τέχναι καί ἡ λοιπὴ τοῦ θείου κατασκευή».

β. Αὕτη εἶναι ἡ θέσις καί τῆς ἀξιολογικῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἀξιολογικῆς παιδαγωγικῆς. Αὕτη εἶναι καί ἡ ὁρθὴ διάρθρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὑψιστος δηλαδὴ σκοπὸς τῆς ἀληθοῦς παιδείας εἶναι ἡ ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς. Τὰ «περὶ ἡμᾶς»: τέχναι, χρήματα καί λοιπὴ κατασκευὴ τοῦ θείου εἶναι ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ὄχι οἱ ὑψιστοί. Αὕτη εἶναι ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ παιδαγωγικὴ τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, καί

δχι ἡ πραγματοκεντρικὴ τῶν πραγματιστῶν καὶ τῶν ὀλιστῶν. Αὕτῃ εἶναι ἡ Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία, τῆς ὁποίας θασιλικὸν πρόβλημα εἶναι ὁ ἀνθρωπος. Ὁ Πλάτων ἐν ὀνόματι τῶν Ἑλλήνων ἐχάραξε σαφῶς τὴν ὀρθὴν γραμμὴν μετὰ τὸ: (9) «τί δέ ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί τῇ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν» (=Τί τέλος πάντων εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ὀφείλει οὗτος ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του νὰ κάμνῃ ἢ νὰ πάσχῃ διάφορον τῶν ἄλλων ὄντων). Ἔτσι ἀπὸ τότε ἡ Παιδαγωγικὴ ἔγενεν ἑλληνοκεντρικὴ. Μετὰ τὴν αὐτὴν σαφήνειαν καὶ μετὰ τὰς αὐτὰς περιπτὸς λέξεις ἐπαλέσθη τὰ αὐτὰ ὁ Χρυσόστομος: «τί ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὅση τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἡ εὐγένεια καὶ ὅσης ἐστὶ δεκτικὸν ἀρετῆς τουτὶ τὸ ζῶον». Μετὰ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς τῆς Πλατωνικῆς θέσεως ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ Παιδαγωγικὴ ἔγενεν «ἑλληνοχριστιανοκεντρικὴ». Οὕτω εἰς τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν παιδαγωγικὴν ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς ἀπὸ ἀνθρωποκεντρικὸς γίνεται μετὰ τὴν χριστιανικὴν παιδαγωγικὴν θεοκεντρικὸς καὶ τὸ ἰδεώδες τῆς μορφώσεως καθίσταται συγκεκριμένον καὶ κρυστάλλινον. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ «ὁμοίωσις μετὰ τὸν Θεόν», ἡ «θέωσις», ἡ «κρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεόν». Ἡ πορεία πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἰδεώδους αὐτοῦ εἶναι μακρὰ καὶ ἐπίπονος. Εἶναι πορεία πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ πρὸς τὸν κόσμον, πρὸς τὰ ἔσω καὶ τὰ ἔξω, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀγῶνα σκληρὸν καὶ προϋποθέτει ἀρρηκτὸν δεσμόν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεόν. «Φιλόσοφον τρέφεις, λέγει ὁ Χρυσόστομος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἀθλητὴν καὶ πολίτην τῶν οὐρανῶν» (10)

Κατὰ ταῦτα, ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται δι' ἐνὸς διαλόγου πρὸς τὸν ἑαυτὸν τοῦ, ἔργον τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ «ἐπιμέλεια καὶ θεραπεία τῆς ψυχῆς» καὶ δι' ἐνὸς διαλόγου πρὸς τὸν Θεόν μετὰ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν μόρφωσιν τοῦ προτύπου τοῦ ἀγίου. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν «ἡ ἀγωγή ἀποβαίνει διὰ τὸν ἄνθρωπον οὐσιαστικὴ λειτουργία καὶ θεία ὑπηρεσία, πλήρης δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ». (11) Ἀσφαλέστερος δὲ δρόμος τοῦ ὀρθοῦ προσανατολισμοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν δὲν ὑποδεικνύεται ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅστις κατευθύνεται ἀπὸ τὸν μακρυνὸν ἀστέρα τῆς Ἀποκαλύψεως, ὅπου ὑπάρχει ἡ σο-

φία τοῦ Θεοῦ, «ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν», κατὰ τὴν διαθεβαίωσιν τοῦ θείου Παύλου. (12)

4. Ἡ αἰώνια Παιδαγωγικὴ.

Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἀντελήφθησαν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ὁρθοδοξίας τὴν Παιδείαν καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐμόχθησαν διὰ νὰ κληροδοτήσουν τὴν πραγματικότητα «Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία».

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι δὲν ἔχουν συγγράψῃ εἰδικὰ παιδαγωγικὰ βιβλία. Ἐκτὸς δύο παιδαγωγικῶν μελετῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀνωτέρω ἔγενε λόγος, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων», ἡ ἄλλη τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου; ἂν καὶ ὑπὸ τινων κριτικῶν ἀμφισβητῆται, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεῖς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα», δὲν ὑπάρχει ἄλλη εἰδικὴ παιδαγωγικὴ διατριβή. Δὲν κάμνουν συστηματικὴν παιδαγωγικὴν, ἀλλὰ, ὅπως διευκρινίζει ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, τοὺς ἀπασχολεῖ τὸ μεταφυσικὸν νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ εἰς τὴν ὁλότητα. Εἶναι δηλαδὴ οἱ κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφοι τῆς ἀγωγῆς ἐξ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων. Παρὰ ταῦτα ἀπησχολήθησαν καὶ μετὰ γενικά καὶ μετὰ εἰδικὰ προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς.

α. Τὸ παιδί καὶ γενικῶς ἡ νεότης ὀφείλει νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, ἔτσι, ὥστε νὰ καταυγάζεται ἀπὸ τὸ ἀκρότατον, τὸ ἀπρόσιτον καὶ ἀρρητον φῶς, τὸν Θεόν, ὅστις «καλὸν ἐστὶν ἅπαν καὶ ἄνω πάντὸς καλοῦ». (1) Τότε καὶ μόνον εἶναι δυνατόν νὰ προκόψῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμον.

Ὁ πρὸς τὰ ἄνω ὁμῶς προσανατολισμὸς τοῦ ἐν ἐξελίξει ἀνθρώπου ἐπὶ τῷ τέλει νὰ γίνῃ ἄνθρωπος ἀπαιτεῖ ἀγῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Εἶναι δὲ πεπεισμένος, ὅπως γράφει, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅτι πράγματι ἡ ἀγωγή: (2) «τέχνη τις εἶναι τεχνῶν καὶ ἐπιστῆμης ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἀγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον». Διὰ τῆς συγκρίσεως ὁμῶς τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀγωγῆς μετὰ ἄλλας ἐπιστήμας γίνεται καὶ εἰς τοὺς πλέον ξένους πρὸς αὐτὴν φανερόν καὶ ἡ ἰδιόζουσα δυσκολία τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς, ὀφειλομένη τὸ μὲν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τῆς ἀγωγῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν φύσιν τοῦ

παιδαγωγούμενου, τὸ δὲ εἰς τὴν φύσιν τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς μορφώσεως ἐν γένει.

Συγκρινομένη π.χ. ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀγωγῆς μετὰ τὴν τῆς ἱατρικῆς τοιαύτην παρατηρεῖται μεταξὺ ἄλλων, ὅτι: (3) ὁ ἱατρὸς εὐκόλως μεταβαίνει πρὸς ἐπισκεψιν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ εὐκόλως δίδει τὴν συνταγὴν φαρμάκων, δυσκόλως ὁμοίως κάμνει τὴν διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας. «Ὅλων ὁμοίως αὐτῶν δυσκολωτέρα εἶναι ἡ διάγνωσις καὶ ἡ θεραπεία ψυχικῶν παθῶν, ὅπερ εἶναι ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἐπίσης συγκρινόμενον τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ μετὰ τὸ ἔργον τοῦ θουκόλου εἶναι ὀφθαλμοφανῶς δυσκολώτερον. Διότι: (4) «ὅτε θουκόλος καὶ ὁ ποιμὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέπτεται τὰ ξυδῶρα καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ ἐξελάσει ἀπὸ τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς· ἀναπαύσει τε τὸ ποιμνιον καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν τῇ θακτηρίᾳ, τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγγι. Ἄλλο δὲ οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ θουκόλῳ πλὴν ὅσον θραχέα προσπολεμήσαι τοῖς λύκοις... τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ μελήσει δρῦς καὶ σκιά καὶ δόνακες... Ἀρετῆς δὲ οὐδεὶς πω ποιμνίων ἢ θουκολίων ἐφρόντισε...».

Καθίσταται πάντως δυσκολώτερον τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς, ὥς ἤδη ἐλέχθη, λόγῳ τῶν δυσχερειῶν πού προβάλλει αὐτῇ αὕτη ἡ φύσις τοῦ παιδαγωγούμενου. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ εὐστόχως ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός: (5) «Δύσληπτον τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει», ὅσον ἀκριβῶς δύσληπτον εἶναι τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ ὕδωρ. Ἐνῷ ἀντιθέτως «ἔτοιμοι πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι».

Εἰς τὴν ὑπερνίκησιν αὐτῶν καὶ πολλῶν ἄλλων συναφῶν δυσκολιῶν προχωρεῖ ὁ παιδαγωγὸς κυρίως μετὰ τὰ ἀκαταμάχητα ὅπλα τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ τῆς ἀγάπης εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τούτων ἀρωγὸς ἔρχεται ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ διδακτικὸς καταρτισμὸς αὐτοῦ. Ἡ πίστις, ἣτις ἐκφράζεται διὰ τῆς θεοσεβείας καὶ ἡ «θύραθεν σοφία» ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς ἀρετίας μορφώσεως.

Δὲν ὑπάρχει, ἐν πάσῃ περιπτώσει, λόγος καὶ σύγγραμμα τῶν «μελιρρήτων ποταμῶν τῆς σοφίας», ὅπου νὰ μὴ συζητοῦνται παιδαγωγικὰ προβλήματα. Ἡ οἰκογένεια ὥς φυσικὴ μορφωτικὴ κοινότης, τὸ σχολεῖον ὥς πολιτιστικὴ μορφωτικὴ κοινότης, ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς, τὸ δυνατόν τῆς ἀγωγῆς, οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς, ἡ ἐκλογὴ καὶ διάταξις τῆς ὕλης, ἡ εἰδικὴ διδακτικὴ τῶν ἐπὶ μέ-

ρους μαθημάτων: πρώτης ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ἀριθμώσεως κ.ά., ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας καὶ αὐτενεργείας, προβλήματα κυβερνητικῆς καὶ συνεργασίας διδασκάλου καὶ οἰκογενείας, ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ παιδαγωγός, ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀμοιβή του, τονίζων, ὅτι «μετὰ ἀφθονίας ἐπιρρέειν τοῖς διδασκάλοις τὴν ἀναγκαίαν χορηγίαν» καὶ ἄλλα πολλὰ ἀπὸ τὰ αἰώνια προβλήματα τῆς ἀγωγῆς, ἀποτελοῦν τὸ κέντρον διαφέροντος τῶν χριστιανῶν παιδαγωγῶν. (6) Γνωρίζουν καλῶς τὴν νεότητα καὶ δὲν ἀποκάμνουν ἀσχολούμενοι μετὰ τὰ ζέοντα προβλήματα τῆς.

6. Αὐτοὶ εἶναι ἐξ ἄλλου οἱ Πατέρες τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ ὄχι, ὅπως πιστεύεται, ὁ Πεσταλότσι. Τὸ λεγόμενον σχολεῖον «τῶν κοινῶν γραμμάτων», τὸ ὁποῖον Ἐκείνοι τὸ πρῶτον ἱδρυσαν, ἀπέβη ἡ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κιθωτὸς κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ εἰς αὐτὸ διετηρήθη ἐπὶ 400 χρόνια ἡ Ἑλληνοχριστιανικὴ ψυχὴ τοῦ ἔθνους. (7)

Καὶ ἡ πατρότης τοῦ περιφήμου «Σχολείου ἐργασίας», ἂν δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Πλάτωνα, ὅπως δὲποτε ἀνήκει εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, ὅταν μεταξὺ τῶν ἄλλων, συνιστοῦν: «Παρ' ἑαυτοῦ πάντα προείτω. Τοῦτο καὶ εὐρωστον αὐτὸν (τὸν νέον) καὶ ἄτυφον καὶ προσηνῇ ἐργάζεσθαι», ὅπερ σημαίνει: νὰ μὴ δίδεται τίποτε ἔτοιμον εἰς τὸ παιδί, ὅταν τοῦτο ἢ μπορεῖ νὰ τὸ εὖρη μόνον τοῦ.

Ἀκόμη καὶ ἡ πατρότης τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου ἀνήκει εἰς αὐτοὺς καὶ ὄχι εἰς τὸν Rousseau.

Ἰδοὺ δὲ ὁποῖα εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβαιωμένη παιδαγωγικὴ ψυχολογία τῆς νεότητος: (8) «Πρῶτον πέλαιος ἐστὶν ἰδεῖν τὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας πολὺν ἔχον τὸν σάλον διὰ τὸ ἀνόητον, διὰ τὴν εὐκολίαν, διὰ τὸ μὴ πεπηγέναι». «Ἐνα τεταραγμένον, γράφει, ὁ Χρυσόστομος, πέλαιος εἶναι ἡ νεότης. Καὶ πρῶτον τοιοῦτον πέλαιος εἶναι ἡ παιδικὴ ἡλικία, λόγῳ ἐλλείψεως κριτικῆς ἱκανότητος καὶ ἀδυναμίας προσαρμογῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀγωγῆς, ἣτις ἔχει ὥς ἀποστολὴν νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἐν τῷ γίνεσθαι ἄνθρωπον διὰ τοῦ τρικυμιώδους πελάγους τῆς κοινωνίας εἰς τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιών. «Διὰ τοῦτο, συνεχίζει ὁ σοφὸς Ἱεράρχης, καὶ παιδαγωγούς καὶ διδασκάλους ἐφιστῶμεν, τὸ λείπον τῇ φύσει διὰ τῆς ἐπιμελείας εἰσφέροντες, ὅπερ ἐκεῖ διὰ

τῆς τέχνης τῆς κυβερνητικῆς». Οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ παιδαγωγοὶ εἶναι οἱ κυβερνήται τοῦ ποντοπόρου πλοίου τῆς νεότητος. Εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἐκτός ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν, ὀφείλουν νὰ γνωρίζουν καλὰ καὶ τὸ πέλαγος τῆς παιδικῆς ψυχῆς, τὴν φύσιν τῶν παιδιῶν. «Μετὰ ταύτην τὴν ἡλικίαν ἢ τοῦ μερικίου διαδέχεται θάλαττα, ἔνθα σφοδρὰ τὰ πνεύματα, καθάπερ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, τῆς ἐπιθυμίας ἡμῖν αὐξανομένης. Καὶ αὕτη μάλιστα ἡ ἡλικία διορθώσεως ἔρρημος· οὐ διὰ τὸ ἐνοχλεῖσθαι μόνον σφοδρότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὰ ἀμαρτήματα μὴ ἐλέγχεσθαι· καὶ γὰρ καὶ διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς λοιπὸν ὑπεξίστανται. Ὅταν οὖν τὰ μὲν πνεύματα σφοδρότερον διαπνέη, ὁ δὲ κυβερνήτης ἀσθενέστερος ᾖ, καὶ ὁ ἀμύνων μηδεὶς ᾖ, ἐννόησον τοῦ χειμῶνος τὸ μέγεθος». Ἐπειτα ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, παρατηρεῖ, ἀκολουθεῖ ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία, ἡ ὁποία, λόγῳ τῶν ραγδαίων σωματικῶν καὶ ψυχικῶν μεταβολῶν, ὁμοιάζει μὲ τὸ τρικυμιῶδες Αἰγαῖον πέλαγος ἐν καιρῷ ἀνεμοθυέλλης. Εἶναι ἡ ἡλικία, ἥτις ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι ὁ κυβερνήτης παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος ἀνὰ πᾶσαν σιγμὴν ἔτοιμος καὶ ὀρθὸς εἰς τὸ πηδάλιον, ἵνα μὴ αἰφνιδιάζεται ἐμπρὸς εἰς τὰ ἀπίθανα πολλακίς περιστάτικα τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς. Αὐτὸς ὁ παιδαγωγὸς θεωρεῖ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τῆς ἀγωγῆς ὡς μίαν ἀληθινὴν περιπέτειαν, διὰ τὴν ὁποῖαν ξεκινᾷ προητοιμασμένος, τὴν περιμένει, τὴν ζῇ καὶ τὴν ἀντιμετωπίζει. Εἶναι αὐτός, ὅστις ἀνησυχεῖ μόνον, ὅταν τὸ πλοῖον τῆς νεότητος κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν ἔχει περιπέτειαν. Δὲν ἀποκλείεται θεθαίως νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν πλοῦν καὶ οὐριος ἀνεμος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ὁμαλὰ καὶ διὰ τὰ ἀκίνδυνα παιδιὰ, ἀπαιτεῖται κόπος, ἐγρήγορσις, καὶ πρόνοια. Διότι τοῦ καλοῦ παιδαγωγοῦ «τὸ γενναῖον οὔτε ἡ γαλήνη ἐλκύει οὔτε ὁ χειμὼν θαπτίζει». (9) Δὲν φαίνεται δηλαδὴ, ὅπως κοινῶς πιστεύεται, «ὁ καλὸς ὁ καπετάνιος στὴ φουρτούνα» μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γαλήνην.

Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν φωτιζομένη καὶ ἐμπνεομένη ἡ ἀγωγή εἶναι: (10) «πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι τῶν νοῦν ἔχόντων παιδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ πρῶτον» ἀφ' ἐνός καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευόμενος σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ἀποβλέπει σαφῶς εἰς τὴν μόρφωσιν προσωπικότητος καὶ οὐχὶ μαζανθρώπου. Ὅσον δὲ περισσότερον ἀσχολεῖται τις μὲ τὴν περιοχὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τόσοον περισσότερα καὶ ἐπείγοντα προβλήματα παρουσιάζονται.

Ὅσον ὅμως ὀλιγωτέρα ζωὴ, τόσοον περισσότερα ὅλη ὑπάρχει. Καὶ ἀντιθέτως: ὅσον περισσότερα ζωὴ, τόσοον περισσότερον πνεῦμα ὑπάρχει. Ἄν δὲ σήμερον εἰς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν ψυχολογίαν γίνεται πολὺς λόγος περὶ ἐξατομικευμένης διδασκαλίας καὶ ψυχικῶν διαφορῶν καὶ ἄλλος ἄλλως αὐτὰ ἐννοεῖ, ὁ παιδαγωγὸς Γρηγόριος ἔβαλε τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀπαξ διαπαντός ὡς ἐξῆς: (11) «Ὅπως διὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν, γράφει, δὲν δίδεται πρὸς ὅλους ἡ ἰδίᾳ τροφὴ καὶ τὰ ἰδία φάρμακα, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ἐκάστου ἀνθρώπου ἔχει ἀνάγκην ἰδιαίτερας ἀγωγῆς. Ἄλλους τοὺς ἐπαναφέρει ὁ λόγος καὶ ἄλλους τὸ παράδειγμα... Ἄλλους ὠφέλησεν ὁ ἔπαινος καὶ ἄλλους ἡ ἐπίπληξις..., ἄλλους ὁ δημόσιος ἐλεγχος καὶ ἄλλους ἡ κατ' ἰδίαν νοουθεσία». Τὸ κάθε παιδί ὡς ἰδιαίτερα ὑπαρξίς, μὲ ἰδία χαρακτηριστικὰ καὶ ἰδικὰ του προβλήματα, ἀπαιτεῖ ὅπωςδῆποτε ἰδιαίτερον μεταχείρισιν. «Ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχῶσας Θεός, παρατηρεῖ καὶ ὁ Μέγας Βασιλεὺς, ἰδίαν ἔδωκεν ἐκάστη ψυχῇ τὴν τοῦ θείου διαγωγὴν». Αὐτὸ ὑπαγορεύει τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιταγὴν, ὅτι ὁ καλὸς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ ἐξευρίσκῃ τὸν ἰδιαίτερον ἐκάστοτε τρόπον, τὸν κατάλληλον ἀρχιμήδειον τρόπον, ἀπὸ ὅπου θὰ θέτῃ εἰς κίνησιν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐφήθου.

Ἡ ἐκλογὴ τῆς διδακτέας ὕλης, κατὰ ταῦτα, θὰ γίνῃ θάσει τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς φύσεως τοῦ μαθητοῦ μετὰ πάσης προσοχῆς, συνέσεως καὶ ἐπιμελείας. Πρὸς τούτοις συνιστᾶται: (12) «Πλοῦτον φυλάττων, σμῆχε τοῖς μαθήμασιν, βίβλοις ποιητῶν, ἱστορικῶν συγγραμμάσι, καὶ ταῖς τρεχούσαις ρητόρων εὐγλωττίαις, λεπταῖς τε μερίμναις φιλοσόφων ἀσκούμενος. Τούτοις δ' ἀπασιν ἐμφρόνως ἐντύγχανε, σοφῶς ἀπάντων συλλέγειν τὸ χρήσιμον, φεύγων δ' ἐκάστου τὴν θλάθην κεκριμένως, σοφῶς μελίττης ἔργον, ἐκμιμούμενος».

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πρὸς διδασκαλίαν ὅλη εἶναι ἀρίστη, δὲν θὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα τῆς παιδαγωγίας, ἐὰν δὲν γίνῃ ἡ προσφορὰ τῆς μὲ τὴν κατάλληλον μέθοδον.

Δὲν ὑποτιμᾷ ὁ ἱεράρχης τοῦ χρυσοῦ λόγου τὴν μέθοδον. Ἀντιθέτως ὑποστηρίζει, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἐφοδίων τοῦ καλοῦ παιδαγωγοῦ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ μαγικὴ ἱκανότης νὰ μεταπλάθῃ εἰς μορφωτικὸν ἀγαθόν, ὅ,τι ἐγγίζει. Ὁ ἴδιος, ὡς ἄλλος Μίδας, ἐν ὄψει τοῦ τελικοῦ νοήματος τῆς ἀγωγῆς, ἐκμεταλ-

λεύεται κάθε στοιχείον και κάθε περίπτωσιν διὰ τὴν μὀρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Χρησιμοποιεῖ εἰκόνας τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἀπὸ παιγνίδια τῶν παιδιῶν, ἀπὸ τὰ ἐπαγγέλματα, ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ πτηνὰ, τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἀστρα, τὰς συσχετίζει μὲ μίαν ἀλήθειαν καὶ μίαν ἰδέαν καὶ μέσα εἰς τὸ χωνευτήριον τοῦ Χρυσοστομικοῦ λόγου του γίνονται χρυσός. Ἐπαγωγικῶς ἐὰν φθάσῃ ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Μὲ τὴν ἐποπτεῖαν τὴν ζωντανήν, ἢ μὲ τὴν εἰκόνα, ἀπελευθερώνεται ὁ διδάσκαλος ἀπὸ τὰς κοινοτοπίας, τὰς ἀοριστολογίας καὶ τοὺς κενολόγους ἀκροβατισμοὺς καὶ κατορθώνει νὰ προσγεῶνῃ τὰς πρὸς διδασκαλίαν ἰδέας εἰς τὸ πρόσφορον ἔδαφος τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Αὐτὸ ὅμως ἀπαιτεῖ τέχνην. «Ἐπὶ τῆς κιθάρας, παρατηρεῖ, ἀπτεται μὲν ὁ τεχνίτης τῶν νευρῶν, ἀπτεται καὶ ὁ ἀτεχνος, ἀλλ' ὁ μὲν λυπεῖ τὸν ἀκροατὴν, ὁ δὲ ψυχαγωγεῖ καὶ τέρπει, καίτοι γε οἱ αὐτοὶ δάκτυλοι καὶ αἱ αὐταὶ νευραὶ, ἀλλ' οὐχ' ἡ αὐτὴ ἐμπειρία». (13)

Δὲν πρόκειται θεθαίως ἐδῶ περὶ τεχνολογίας τοῦ πνεύματος καὶ παιδαγωγικοῦ τεχνολογισμοῦ. Πρόκειται περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ «πᾶ στω» τοῦ παιδαγωγοῦ, τὸ ὁποῖον ἐὰν χρησιμοποιήσῃ διὰ νὰ στηρίξῃ τὸν μοχλὸν καὶ νὰ μετακινήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ. Συνίσταται δὲ τὸ μὲν εἰς τὸν ζῆλον, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς τὴν ἀποστολήν του καὶ τὸ παιδί. Πρέπει, συμβουλεύει, ὁ παιδαγωγὸς νὰ φλέγεται ἀπὸ ζῆλον, «ὥστε τοὺς περὶ τούτων προφερομένους λόγους παντὸς πεπυρακτωμένου σιδήρου σφοδρότερον εἰς τὰς τῶν ἀκουόντων ἐμπτεῖν ψυχάς». (14) Ἀλλὰ οὔτε ἡ ἐποπτεία, οὔτε ὁ ζῆλος εἶναι ἱκανὰ μόνα νὰ ὀδηγήσουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπαγωγικότητα τῆς διδασκαλίας. «Οὐδὲν γὰρ οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγόν, ὥς τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι» (15) (=Τίποτε δὲν εἶναι ἀποτελεσματικώτερον εἰς τὴν διδασκαλίαν ἀπὸ τὸ νὰ ἀγαπᾷς τοὺς μαθητὰς καὶ νὰ σὲ ἀγαποῦν καὶ ἐκεῖνοι). Καὶ τοῦτο, διότι: (16) «Φιλεῖ... μὲν πόνῳ κληθέν μᾶλλον κρατεῖσθαι τὸ δὲ ραδίως κτηθέν καὶ ἀποπτύεσθαι τάχιστα ὥς πάλιν ληφθῆναι δυνάμενον καὶ οὕτως εὐεργεσία καθίσταται τὸ μὴ πρόχειρον τῆς εὐεργεσίας». Διὰ τῆς πειθοῦς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς βίας ἐξασφαλίζεται μονιμότης. Διὰ τοῦ διαλόγου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ μονολόγου καλλιεργεῖται ἡ ψυχὴ, εὐρύνεται ἡ διάνοια καὶ ἐξευγενίζεται τὸ συναίσθημα.

Πάντα δὲ ταῦτα θὰ γίνωνται ἐπὶ τῇ θάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ μέτρου, αὐτῆς τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς ἀνακαλύψεως: «Μήτε νωθεῖς ὤμεν πρὸς τὸ καλόν, ἀλλὰ τῷ πνεύματι ζέωμεν, μήτε διάπυροι σὺν ἀλογίᾳ καὶ φιλαυτίᾳ, ἵνα μὴ ἐκφερώμεθα μηδὲ τῆς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἔξω πίπτωμε». Μήπως εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ τοῦ μέτρου ἀπὸ τὸ σχολεῖον δὲν ὀφείλεται κυρίως ἡ ἀπώλεια τῆς ἐσωτερικῆς ἰσορροπίας καὶ ψυχικῆς ἀρμονίας τῆς νεολαίας μας;

Ἀλλὰ, αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ φοβερός παιδαγωγικὸς λόγος, καὶ ἂν ἀκτινοβολῇ τὸ ἐλληνοχριστιανικὸν ἰδεῶδες καὶ ἐμπνέῃ ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς καὶ προσφέρεται ἡ κατάλληλος γνώσις διὰ τῆς καταλλήλου μεθόδου, ἡ ὅλη πρὸς ἀγωγὴν προσπάθεια θὰ ναυαγήσῃ, δταν αὕτη καταβάλλεται ἀπὸ ἀνάξιον διδάσκαλον, δηλαδὴ ἀπὸ διδάσκαλον τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ ὅσα εἰς τοὺς ἄλλους διδάσκει.

γ. «Ἀγάπα καὶ κάμε ὅ,τι θέλεις», «ἀγάπα καὶ λέγε ὅ,τι θέλεις». Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγα παιδαγωγικὸν ἀξίωμα. Διὰ τῆς ἀγάπης, μὲ τὸ «φιλεῖν» ὀδηγεῖται ὁ παιδαγωγὸς εὐθέως μέχρι τῆς θύρας τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦ «φιλεῖσθαι», μὲ τὴν ἐκ μέρους τοῦ παιδιοῦ ἀγάπην, ἀνοίγει ἡ θύρα τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ ὁ διδάσκαλος γίνεται «καλὸς σπορεύς». Γνήσιος, κατὰ ταῦτα, παιδαγωγὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι «φιλόθεος» καὶ «φιλόπαις». Τοῦτο δὲ διότι τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ: (18) «τέχνη τις εἶναι τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἀνθρωπον ἀγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλωτάτον». Εὐοδοῦται δὲ τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ μόνον, δταν εἶναι ἐξωπλισμένος μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀμφότερα ὑπάρχουν μόνον, δταν φωτίζεται εἰς τὸ ἔργον του ἀπὸ τὸ ἐλληνοχριστιανικὸν ἰδεῶδες, περιεχόμενον τοῦ ὁποῖου «οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν» χριστιανικὴν σοφίαν θεωρεῖ, «ἀλλὰ καὶ τὴν ἑξωθεν» σοφίαν, δηλαδὴ, τὴν ἐλληνικὴν, «ἣν οἱ πολλοὶ χριστιανῶν διαπτύουσιν, ὥς ἐπίθρονον καὶ σφαλερὰν καὶ Θεοῦ πόρρω θάλλουσαν, κακῶς εἰδότες». (19) Αὐτὸ τὸ παιδαγωγικὸν ἰδεῶδες, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ τρεῖς Ἅγιοι Πατέρες τῆς Ὁρθοδοξίας συνέδεσαν ἀριστοτεχνικὰ τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως ἀλήθειαν μετὰ τῆς ὑγιοῦς ἐλληνικῆς σοφίας, ἀπετέλεσε τὴν πολυτιμωτέραν κληρονομίαν δι' ἡμᾶς τοὺς μεταγενεστέρους, ἀλλὰ

όμοῦ καὶ τὸ μέγα χρέος νὰ μορφώ-
σωμεν τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν ἑλληνο-
χριστιανικῶς.

5. Τὸ παιδαγωγικὸν ἦθος.

Προϋποθέσεις ὅμως τῆς πραγματώσε-
ως τοῦ ἰδεώδους αὐτοῦ εἰς τὴν πράξιν
εἶναι τὸ παιδαγωγικὸν ἦθος.
Ἄν ἀνεγνωρίσθωσιν οἱ Τρεῖς Ἱεράρ-
χαι διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὡς ἀνυπέρ-
βλητα ὑποδείγματα Ἑλληνοχριστιανι-
κῆς ἀγωγῆς, τοῦτο ὀφείλεται, ὅχι μόν-
ον εἰς τὸ ὅτι κατεῖχον τὴν χριστιανι-
κὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, «τὰ
οὐράνια μυστήρια καὶ τὰ ἀνθρώπινα
μαθήματα», κατὰ τὸν ὑμνογράφον, ἀλ-
λὰ κυρίως ἐπειδὴ συνεδύσασαν ἀρμονικὰ
τὸν θίον μὲ τὴν θεωρίαν, ἐπειδὴ
ἦσαν πραγματικοὶ ἀνθρωποπλάσται καὶ
ὁδηγοὶ ψυχῶν λόγοις καὶ ἔργοις. Αὐτὸ
εἶναι τὸ οὐσιώδες τοῦ χαρακτήρος τοῦ
παιδαγωγοῦ, ἡ παρουσιάς, δηλαδὴ
«οἶον τὸν λόγον τοιόνδε τὸν τρόπον καὶ
οἶον τὸν τρόπον τοιόνδε καὶ τὸν λόγον».
Τότε ὁ θίος γίνεται ὁδηγὸς τῆς θεωρί-
ας, ἡ δὲ θεωρία ἐπισφράγισις τοῦ θίου.
Αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τοῦ
καλοῦ παιδαγωγοῦ, ἡ οὐσία τοῦ παι-
δαγωγικοῦ ἦθους. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ ση-
μεῖον συναντήσεως ὧν τῶν μεγάλων
διδασκάλων ὧν τῶν ἐποχῶν.

Διότι, μὲ ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῶν
παιδαγωγικῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ
τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, δὲν σημαίνει, ὅ-
τι πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν παι-
δαγωγικὴν τοῦ 4. π.Χ. ἢ τοῦ 4 μ.Χ. αἰ-
ῶνος. Πρὸς Θεοῦ, δὲν πρόκειται περὶ
αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πλάτων καὶ οἱ Τρεῖς Ἱε-
ράρχαι καὶ ὁ Πεσταλότσι ἔδωκαν λύ-
σεις εἰς τὰ συγκεκριμένα προβλήματα
τοῦ τόπου των καὶ τοῦ καιροῦ των. Ἐ-
στὶ συμβαίνει πάντοτε, ἐφ' ὅσον κάθε
ἀγωγή καὶ κάθε παιδαγωγικὴ εἶναι ἱ-
στορικῶς, κοσμοθεωρητικῶς καὶ κοινω-
νικῶς προσδιορισμένη. Τὸ παιδαγω-
γικὸν ἦθος ὅμως εἶναι κοινόν
εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους παιδαγωγούς
καί, διὰ τῆς διαστάσεως θάους τὴν ὁ-
ποίαν ἔχει, μεταβάλλεται τὸ παρελθόν
εἰς παρόν, μεταπλάσσεται ἡ ἱστορία
εἰς ζῶν καὶ ἀποκτᾷ ἡ ἀγωγή ἕνα κα-
τὰ πάντα ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον
νόημα. Δι' αὐτοῦ ὑψώνεται ἡ παιδαγω-
γικὴ προσωπικότης εἰς τὴν ἀπόλυτον
καὶ ἔγκυρον πάντοτε θέσιν, ἀπὸ τὴν ὁ-
ποίαν φωτίζονται καὶ οἱ ἐκάστοτε το-
πικοὶ καὶ χρονικοὶ παράγοντες τῆς ἀ-
γωγῆς. Συμβαίνει δὲ αὐτό, ἐπειδὴ τὸ
παιδαγωγικὸν ἦθος προέρχεται, ὅπως
καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις, ἀπὸ τὴν ἐσω-
τερικὴν μύσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ

«οὐράνια μυστήρια». Διὰ τοῦ παιδαγω-
γικοῦ ἦθους οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι εἶναι
πάντοτε παρόντες καὶ συντηροῦν ἕνα
διαρκὴ διάλογον μὲ τοὺς μεταγενεστέ-
ρους διὰ τὰ μεγάλα παιδαγωγικά, ψυ-
χολογικά, διδακτικά καὶ φιλοσοφικά
προβλήματα. Οἱ λόγοι π.χ. τοῦ Γρηγο-
ρίου τοῦ Θεολόγου: (2) «Μὴ τοῖς λό-
γοις με πείθε, τοῖς δὲ πράγμασι. Μι-
σῶ διδάγμαθ' οἷς ἐναντίος θίος» (=Μὴ
προσπαθῆς νὰ με πείσης μὲ τοὺς λό-
γους, ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα. Μισῶ τὴν θεω-
ρίαν, ὅταν ἡ ζῶη εἶναι ἀντίθετος), δὲν
ἀπευθύνονται μόνον εἰς τοὺς διδασκά-
λους τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς
διδασκάλους ὧν τῶν ἐποχῶν καὶ ὧν τοῦ
κόσμου. Ἡ προτροπὴ ἐπίσης τοῦ
Χρυσόστομου: (3) «οὐ παύομαι παρα-
καλῶν ὑμᾶς καὶ δεόμενος καὶ ἀντιβο-
λῶν, ὥστε πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων τέ-
ως ὑμῶν ρυθμίζιν τοὺς παίδας» (=δὲν
παύω νὰ σᾶς προτρέπω καὶ νὰ σᾶς πα-
ρακαλῶ καὶ νὰ σᾶς ἐξορκίζω, ὅπως
πρὸ παντός ἄλλου ἀναθρέψετε τὰ παι-
διά σας), ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς γονεῖς,
ὧν τῶν ἐποχῶν καὶ ὧν τοῦ κόσμου.

Ποῦ ὅμως ὀφείλεται ἡ διάπλασις αὐ-
τοῦ τοῦ παιδαγωγικοῦ ἦθους; Ὀφείλε-
ται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν διαρ-
κὴ καὶ σκληρὸν ἀγῶνα τῶν ἐναντίων
τοῦ ἑαυτοῦ των πρὸς διάπλασιν αὐτοῦ
καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὸ ὅτι
ἀνήκουν εἰς τὸν ἐγκόσμιον θρησκευτικόν
τύπον. Καὶ αὐτὸς ὁ Μέγας Βασίλειος,
ὁ πλέον μυστικιστὴς τῶν ἄλλων δύο, ἐ-
ξαίρει τὴν κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώ-
που. «Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσε-
ως ἡμῶν, (4) λέγει αὐτὸς ὁ «ἄτροφος
καὶ ἄσαρκος» (5) Ἱεράρχης, ὡς τὸ κοι-
νωνεῖν ἀλλήλοις, καὶ χρῆζειν ἀλλήλων
καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὁμόφυλον». Ἰδοὺ, λοι-
πόν, ἡ ὀρθὴ πορεία τὴν ὁποίαν πρέπει
νὰ ἀκολουθῇ πᾶς γνήσιος παιδαγωγὸς
ὧν τῶν ἐποχῶν: πρῶτον μὲν ὁρμῶ-
σις τοῦ ἑαυτοῦ καὶ κατό-
πιν ὁρμῶσις ἀλλων. (6) Ἡ
πορεία αὕτη ἀπὸ τὴν αὐτομόρφωσιν εἰς
τὴν μόρφωσιν προϋποθέτει ἰσχυροτάτην
βούλησιν πρὸς ζῶν, ἥτις ἐκδηλώνεται
εἰς δύναμιν πρὸς διαμόρφωσιν καὶ ἀνα-
καίνισιν τοῦ κόσμου. Τότε ἀκολουθεῖ τὸ
στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ παιδαγωγὸς
καταλαμβάνεται ἀπὸ τὴν σφοδρὰν ἐπι-
θυμίαν νὰ διαπλάσῃ ἕνα ἄλλον νέον
ἀνθρώπον, ἕνα γνήσιον πολιτισμόν, ἕνα
καινούργιον κόσμον. Εἰς τὴν προσπά-
θειάν του ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν
ἐπιθυμίαν του αὐτὴν συγκρούεται μὲ
τὰς κοσμικὰς δυνάμεις καὶ ἐξουσίας.
Ἡ σύγκρουσις μάλιστα καθίσταται
ἰσχυροτέρα, ὅταν ἡ ἐπιθυμία αὕτη ἐμ-

πνέεται από τὸν ἔρωτα τοῦ Θεανθρώπου, τοῦ Κ.Η.Ι.Χ., ὅστις εἶναι «ζωή, κόσμος, ἄγγελοι, παρόντα, μέλλοντα, βασιλεία, ἐπαγγελία, μύρια ἀγαθά», κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Χρυσοστόμου. (7) Ἀλλὰ μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι «ταῦτα κελεύει Θεός», (8) ὅπως ἔλεγεν ὁ Σωκράτης καὶ ὅτι τὸ ἀνθρωποπλαστικὸν ἔργον εἶναι θεία ἀποστολή, ὁ καλὸς παιδαγωγὸς οὐδέποτε ἀποκάμνει.

Ἀπαράβατος ὅμως ὁρος τοῦτου εἶναι ἡ αὐτογνωσία. Ἡ ἑλλειψὶς δὲ τῆς αὐτογνωσίας, ἃς ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ ἀσθένεια ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Συνέπεια δὲ τοῦτου εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ μεταξίωσις, τοὺς καρποὺς τῆς ὁποίας ἐδρέψαμεν τελευταίως καὶ δρέπομεν ἀκόμη σήμερον ἀπὸ τὴν θάσιν ἕως τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Διότι:

Σήμερον συμβαίνει νὰ ἀνατέμνωμεν, νὰ ἐρευνῶμεν, νὰ κρίνωμεν καὶ νὰ κατακρίνωμεν τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα ἐκτὸς ἡμῶν τῶν ἰδίων. Οἱ πάντες βλέπουν συμπλέγματα εἰς τοὺς πάντας. Ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι κάμνομεν διαρκῶς λόγον περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ καὶ περισσότερο περὶ τῶν τέσσε, διὰ τῶν ὁποίων πιστεύομεν, ὅτι δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὸν ψυχικὸν κόσμον. Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ὁμιλεῖ διὰ τὴν ψυχολογίαν τῶν διδασκάλων, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἔπρεπε νὰ ἀναχωρῶμεν καὶ οὐδεὶς ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν τρόπον ἐξακριβώσεως τῆς διδασκαλικῆς προσωπικότητος. Περὶ τοῦ τελευταίου, ἂν ἠδύναντο νὰ συγγράφουν ψυχολογικὰ βιβλία, θὰ ὠμίλουν οἱ μαθηταί, οἱ ὁποῖοι πράγματι γνωρίζουν καὶ δύνανται νὰ εἰπουν πολλά...

Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα πρῶτον καὶ βασικὸν πλεονέκτημα κάθε πνευματικοῦ ἡγέτου εἶναι «σχολάσαι καὶ γνῶναι Θεόν». (9) Δὲν εἶ ἀ ἐπιτύχη ποτέ ὁ παιδαγωγὸς ἐκεῖνος, ὅστις δὲν φροντίζει νὰ ἀνανεῶνῃ καθημερινῶς τὴν προσωπικὴν του ἐπαφὴν μὲ τὸν Θεὸν διὰ νὰ ἀντλή ἀπὸ Αὐτὸν δύναμιν καὶ σοφίαν. Καρπὸς τῆς ἀδιακόπου ἐπικοινωνίας τοῦ παιδαγωγοῦ μὲ τὸν Θεὸν εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ ἀγάπη, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς λαμβάνει διαφόρους μορφάς: (10) «Ποιῆσαι, παραγγέλλει ὁ Γρηγόριος, καὶ τὴν ἐπιτίμησιν πατρικὴν καὶ τὸν ἔπαινον ἀρχικόν». Καὶ ἄλλου: «Μὴ γένωμαι κακὸς ποιμὴν... ποιμένων ἐμαυτὸν, οὐ τὰ πρόβατα». (11) Ἀπαραίτητως δὲ ὁ παιδαγωγὸς ἐπι-

βάλλεται, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τροφίμων του, νὰ εἶναι: (12) «Πρᾶος, ἀόργητος, συμπαθής, ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδίων τὸν τρόπον». Πρὸς τοῦτοις δὲ νὰ εἶναι (13) «σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτερος τὴν διανοίαν», νὰ συνδυάζῃ δηλαδὴ τὴν μὀρφωσιν μὲ τὴν σύνεσιν «ἀληθῶς», (14) μὲ τιμιότητα, εὐθύτητα καὶ εἰλικρίνειαν: «παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οἰκείωσιν καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας πρὸς πάντας ἐπιτήδειόν τε καὶ πρόσφορον». (15) Αὐτὰ ὅμως ὅλα προϋποθέτουν: «Πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυτὸν παρορᾶν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον», δηλαδή, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Πισταλότσι: «ὅλα διὰ τοὺς ἄλλους, τίποτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του». Βεβαίως, «καὶ γὰρ πόνους ἔχει τὸ πρᾶγμα πολλούς», ἀλλὰ τότε καὶ μόνον θὰ εἶναι «ἄξιος ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ».

6. Διδάσκαλοι τύπου Ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Ἴσως νὰ ἀντείπῃ τις ἐπὶ ὧν ἐλέχθησαν: Ὅλα αὐτὰ εἶναι θεωρία. Εἰς τὴν πρᾶξιν, ὅμως, ἐπιτρέπεται νὰ γίνεταί λόγος περὶ ὑπάρξεως Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας; Μάλιστα! Χάρις εἰς τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς παραδόσεως τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς κατῴρθωσε καὶ πάλιν τελευταίως διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του νὰ μὴ παραδοθῇ οὔτε εἰς τὰς δηλητηριώδεις ἀγκάλας τοῦ Κομμουνισμοῦ οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς φαυλότητος. Μὲ ἥρωικὴν ἠθικὴν ἀπόφασιν ἐδίδαξε τοὺς ἀγωνιοῦντας Ἕλληνας ἐκπαιδευτικούς «ἢ νᾶναι ἢ νὰ μὴ εἶναι, ἢ ὅλα ἢ τίποτε», ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον: «Ἐνας εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος: ἡ πειθαρχία εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐντολάς, ἡ πίστις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σωτηρία τῆς Πατρίδος, ἡ πορεία πρὸς μίαν Ἑλλάδα Ἑλλήνων Χριστιανῶν». Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπαιτεῖ τὸ ταχύτερον ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας του, ἀναγέννησιν ἡμῶν αὐτῶν.

Ἡ Παιδεία μας εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβῃ πράγματι ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν χαρακτήρα. (2) Διότι ὀφείλομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, σήμερον ἡ Παιδεία μας οὔτε ἑλληνικὴ οὔτε χριστιανικὴ εἶναι, ἀλλὰ σοφιστικὴ, ἐμπόριον δηλαδὴ καὶ συναλλαγὴ ποικίλων καὶ ἀποσπασματικῶν γνώσεων. Ἡ γνησία Ἑλληνοχριστιανικὴ Παιδεία σήμερον εἶναι ἀπλῶς μία συνταγματικὴ

διάταξις καὶ εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς δεοντολογίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ θεμελιωταὶ τῆς, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἀν καὶ ἀποτελοῦν ὕψιστον καὶ ἀναντικατάστατον μορφωτικὸν ἀγαθόν, παραμένουν δυστυχῶς ἀπρόσιτοι καὶ ἀγνωστοὶ καὶ εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἀκόμη ἐπιστήμονας. Συμβαίνει π.χ. νὰ ὑπάρχουν καὶ σήμερον Φιλόλογοι, οἱ ὅποιοι ἀντιδροῦν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς διδασκαλίας Πατερικῶν κειμένων εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἐὰν τὰ διδάξουν οἱ Θεολόγοι, ὥς νὰ μὴ ὀφείλουν νὰ τὰ διδάξουν οἱ Θεολόγοι.

Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τῶν πολλῶν νεωτέρων, καὶ ἀλληλοσυγκρουομένων παιδαγωγικῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι μεταφέρονται εἰς τὴν χώραν μας ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην, κατὰ κανόνα δὲ ἀκρωτηριασμένοι, καὶ μεταφυτεύονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας. Εἰς τὴν λατρείαν αὐτῶν τῶν παιδαγωγικῶν εἰδῶλων, τὰ ὁποῖα εἰσάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνεξελέγκτως δίκην ἐμπορίου καὶ δημιουργοῦν σύγχυσιν, συσκοτισμὸν καὶ «πνευματοκτόνον παιδαγωγικὸν φανατισμὸν» ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ παρακμὴ τῆς Παιδείας μας. Καὶ τὸ χειρότερον εἶναι, ὅτι ἀντὶ νὰ εὐρώμεν τὴν κατὰ τῶν εἰδῶλων αὐτῶν ὀρθὴν τοποθέτησιν μας, πρὸ μηνῶν ἀκόμη, κατατρυχόμεθα καὶ ἀλληλοσπαρασσόμεθα εἰς τὸ πεδῖον τῆς λεγομένης μεταρρυθμίσεως, παρασυρθέντες ὑπούλως ὑπὸ τῶν εὐαρίθμων πρωτοπόρων τῆς *Intelligentia*.

(3) Τί ἔχομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἀπὸ πλευρᾶς ἐρεῦνης; Ποῦ ἡ πρὸς ἐκσυγχρονισμὸν τῆς Παιδείας μας ἐρευνα;

Οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι καὶ Παιδαγωγοί, ἐπιτάσσει ἡ φωνὴ τῶν Τριῶν Μεγάλων Παιδαγωγῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἱερὰν μνήμην σήμερον ἑορτάζομεν, ὀφείλουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ πολλὰς ψευδαισθήσεις καὶ παιδαγωγικά εἰδῶλα, τὰ ὁποῖα ἐταλαιπώρησαν καὶ ἡμᾶς καὶ τὴν Ἑθνικὴν μας Παιδείαν, καὶ νὰ φρονηματισθοῦν ἀπὸ τὸ γνῶριμον καὶ οἰκεῖον χριστιανικὸν παιδαγωγικὸν ἦθος τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπως αὐτὸ ἔλαθε σάρκα καὶ ὀστᾶ εἰς τοὺς μεγάλους τοῦ Γένους Διδασκάλους. (4) Σήμερον περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν ἔχομεν ἀνάγκην μιᾶς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς, δυναμένης νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσίαν καὶ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ θάθος τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Τρεῖς εἶναι αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ αὐτῆς τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδαγωγ-

γικῆς: (5)

α. Ὅτι ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις καὶ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται δυνατὴ διὰ τῆς κατανοήσεως καὶ θιώσεως τῶν ἀξιών.

β. Ὅτι κέντρον τῆς ἀγωγῆς εἶναι πάντοτε ἡ εἰδολογικὴ μόρφωσις. Καί:

γ. Ὅτι ἡ συνείδησις τῆς εὐθύνης μας ἐναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ μόνον δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀληθῆ μορφώσιν μετὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου: «μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί. Εἰς γὰρ ὑμῶν ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός».

Τὴν Παιδαγωγικὴν αὐτὴν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακονήσουν μόνον ὅσοι διακατέχονται ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος. Εἰς αὐτὸ καὶ μόνον τὸ πάθος ἔχει τὰς ρίζας τῆς ἡ ὑποδειγματικῆς ζωῆς, ὁ καθαρὸς λόγος καὶ ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἀρτία θούλησις διὰ τὴν Παιδείαν τοῦ νέου ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ πάθος αὐτὸ πηγάζει τὸ παιδαγωγικὸν ἦθος ὡς ἐπακόλουθον τοῦ δεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀξίαν, ἥτις εἶναι ὑπὲρ πάντα χρόνον καὶ τόπον. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον περιεχόμενον τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ διαρκὴς προσπάθεια νὰ ἐλαττωθῇ τὸ ἀνθρώπινον ὕλικόν στοιχείον καὶ νὰ αὐξηθῇ τὸ ἐνυπάρχον εἰς αὐτὸν πνεματικόν, νὰ ἀποδεσμευθῇ ὁ ἄθρωπος ἀπὸ τὸν ἀνέρωπον — ζῶον καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον — Θεόν. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἦθος ἐμφορούμενοι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ποσὴν ἀναγέννησιν τῆς Παιδείας μας, ἡ ὁποία ἔχει μεγαλύτεραν ἀνάγκην μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀναγεννήσεως. (7) Ἄν δὲ αὐτὸ τὸ τελευταῖον δὲν γίνῃ συνείδησις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου, πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι θὰ ἀπολέσωμεν τὴν μεγάλην μάχην, τὴν ὁποῖαν ἐν μέσῳ μυρίων ἀντιξοότητων διεξάγει τὸ ἔθνος μας ἀπὸ ἐννεαμήνου περίπου. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν θὰ συμβῇ. Διότι ἡ Ἑλλάς ἀπεφύσσετο νὰ ζήσῃ καὶ θὰ ζήσῃ. «Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν». (8) Μετὰ τὴν διαφοράν, ὅτι ὅσον καθυστεροῦμεν ἡμεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοὶ εἰς τὴν γενικὴν ἀναγεννητικὴν προσπάθειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς ἐπανέυρεσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, τόση μεγαλύτερα θὰ εἶναι ἡ ἀντίστασις, ἡ ὁποία ἐὰν χρειασθῇ κατόπιν, τόσον περισσότερο θὰ κοπιᾶσωμεν ἡμεῖς.

«Ταῦτα οὖν ἐννοήσαντες ἅπαντα, διὰ νὰ ἐπικαλεσθῶ ἕνα χρυσοστομικὸν μῆνυμα — σύνθημα, καὶ τὰς σκήψεις ἀφέν-

τες πάσας, σπουδάζωμεν γενναίων παιδων γενέσθαι πατέρες, χριστοφόρων οικοδόμοι γενέσθαι ναών, αθλητών έπουρανίων επιμεληταί, αλείφοντες, όρθούντες, πάντοθεν εργάζεσθαι την ώφέλειαν αυτών». (9)

Αυτά δέ όλα σημαίνουν, ότι ό σημερινός Έλλην διδάσκαλος διά να ανταποκριθής εις τάς έπειγούσας ανάγκας του Έθνους μας πρέπει να γίνη ό φορεύς του Έλληνικού και Χριστιανικού Πνεύματος, ή έκφρασις και ή ένωσάρχωσις των Έλληνικών και χριστιανικών αρετών. Προϋπόθεσις τούτου είναι τό έθνικόν και θρησκευτικόν φρόνημα του ιδίου του διδασκάλου. Έθνόφρων δέ δέν είναι ό διδάσκαλος, όστις περιορίζει τό έθνικόν φρόνημα εις την από καθέδρας διδασκαλίαν, άλλ' είναι εκείνος ό διδάσκαλος, ό όποιος αποδεικνύεται έθνόφρων δι' έργων. (10) Σήμερον δέ περισσότερο από κάθε άλλην φοράν αι περιστάσεις απαιτούν «εδρυθμον» και «εύάρμοστον» διδάσκαλον, να είναι δηλαδή «ήρμοσμένος αυτός αυτού τον θίον σύμφωνον τοις λόγοις προς τά έργα», (11) όπως θα έλεγεν ό Πλάτων. Τό πνεύμα του τόπου μας και του καιρού μας απαιτεί διδάσκαλον να διατελή πάντοτε «έν φρουρᾷ υπέρ του Έθνικού πολιτισμού, άνευ του όποιου είναι αδύνατος ή Παιδεία». Παραλλήλως και έξ Ισου σπουδαία προϋπόθεσις διά την έπιτυχίαν εις τό έργον του είναι ή διδασκαλική συνείδησις, περιεχόμενον της όποιας είναι ή πίστις εις την μορφωτικήν αποστολήν και ή συνείδησις της ευθύνης διά τό παιδαγωγικόν έργον. Γνώσεις άνευ πίστεως είναι

νεκράι και πείρα άνευ ένθουσιασμού είναι άγονος: (12) Μόνον μέ την ύπαρξιν της διδασκαλικής συνειδήσεως «τά ύπάρχοντα πολλαπλασιάζονται» και «πλείονα καρπόν φέρει», τά άσθενή θεραπεύονται, τά έλλιπή αναπληρούνται και τά πάντα κατευοδούνται. Διαφορετικά δέν γίνεται. Η μόνη σταθερά παιδαγωγική θάσις επί της όποιας οικοδομείται ή όλη άγωγή είναι: «τά παιδιά του Έλληνικού λαού είναι και μένουν πρώτα — πρώτα Έλληνόπουλα και Χριστιανόπουλα».

Τό σύνδημα του πρωθυπουργού της Χώρας μας Γεωργίου Παπαδοπούλου: «Έλλάς Έλλήνων Χριστιανών» δέν είναι άλλο από: Έλληνική και Χριστιανική Παιδεία, από: Έλλην και Χριστιανός Διδάσκαλος!

Πρός τον σκοπόν αυτόν χρειαζόμεθα διδασκάλους τύπου άγίου πατρός Κοσμά του Αιτωλού. Ήδη άπωλέσαμεν χρόνον πολύτιμον. Έλεύθεροι και άδέσμευτοι από προκαταλήψεις και τό άμαρτωλόν παρελθόν, από την μεμψιμιρίαν και τον καιροσκοπισμόν, από τά παιδαγωγικά έδωλα και τον έπιζήμιον τεχνολογισμόν του Πνεύματος ή-μείς οι διδάσκαλοι, άς γίνωμεν και πάλιν οι γενναίοι πρωτοπόροι εις την έπιταγήν του Έθνους.

Οι καιροί «ού μενετοί».

«Ας προσέξωμεν!

Κριτές θα μάς δικάσουν

οί άγέννητοι,

οί νεκροί....

ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ ΚΑΙ ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. — Αθήναι 1945, σελ. 24-25. Η υπογράμμισις έγινεν από έμέ.

2. — Αιτ., σελ. 108.

1. — Κ. Παπαρηγοπούλου, Πανηγυρικός επί τη έπετείῳ της 30ης Ιανουαρίου έν τῷ Πανεπιστημίῳ των Αθηνών.

2. — «Επιτάφ. εις Μ. Βασίλειον», 74-76.

3. — Πρόβλ. Π. Κοροντζή, Τό παιδαγωγικόν ήθος των Τριών Ίεραρχών, εις περιοδ. «Έλληνοχριστιανική Άγωγή», τεύχος 108, 1961.

1. Η σύζευξις της Έλληνικής μετά της Χριστιανικής Παιδείας.

1. — Πρόβλ. Αποστ. κα' 39.

2. — Πρόβλ. Αποστ. 6, 5.

3. — Πλάτ. Θεαίτ. 176 Β.

4. — Ματθ. ε', 48.

5. — Πλάτ. Μέν. 86 Β.

6. — Λουκ. ιζ', 21.

7. Ed. Spranger, Gedauken zur Daseinsgestaltung, 1954, σελ. 36,

8. — Πίνδ., Πιθ. II 72.

9. — Πρόβλ. Π. Μπρατσιώτου, Οθμισμός και Χριστιανισμός, Αθήναι 1955.

10. — Πρόβλ. Π. Κοροντζή, Χριστιανισμός και μόρφωσις, εις «Πρακτικά του Έλληνοχριστιανικού Πολιτισμού», 1956, σ. 161.

11. — Ίσοκρ. Πανηγ. 50Α.

2. Οι άρχιτέκτονες της Έλληνοχριστιανικής Παιδείας.

1928, 3η έκδοσ., σελ. 40.

1. — «Πρός τούς νέους, όπως άν έξ έλλήνικών άφελοίντο λόγων», 2, 4-9.

2. — Φαίδρ. 262

3. — 'Επιστολή Βασιλείου 19η, Γρηγορίου ἑταίρω, 'Ελλην. Πατρολ. Minge, τ. 32, σελ. 284.

4. — Π. Μπρατσιώτου, Οἱ Τρεῖς 'Ιεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα, 1930, σελ. 9.

5. — 'Ελλ. Πατρολ. Minge, τ. 35, στ. 1081-1128.

6. — Π. Μπρατσιώτου, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 18.

7. — Ρωμ. 12, 2.

8. — Κ. Γεωργιούλη, Πρόλογος, Πρωτοχριστιανικοὶ χρόνοι καὶ 'Ελληνικὴ Παιδεία, ὑπὸ Μ. Jaeger, μετφρ. Γ. Βερροίου, 1966, σελ. 10.

9. — Κ. Παλαμά, 'Η 'Ασάλευτη Ζωή, 1928, 3 σελ. 40.

10. — 'Ιδίου, Πράγματα καὶ Χαιρετισμοί, σελ. 209.

11. — Αὐτ., σελ. 50.

3. Τὸ νόημα τῆς 'Ελληνοχριστιανικῆς Παιδείας.

1. — 'Ελλην. Πατρολ. Minge, τ. 36 508-509.

2. — Πλάτ. Νόμ. 644: «Οὐκ ἀξίαν τὸ παρῶπαν παιδείαν καλεῖσθαι».

3. — ΓΓ, 2, 1 κ.ε.

1. — «Περὶ κενοδοξίας κ.τ.λ.», 18.

5. — Πλάτ. 'Απολ. 29Ε.

6. — «Der gerechte Erzieher» 1958, σελ. 62. 'Η ὑπογράμμισις ἔγινεν ἀπὸ ἐμέ.

7. — 'Ελλ. Πατρολ. 29, 196. Πρβλ. «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν κ.τ.λ.» IX.: «Τί οὖν ποιῶμεν; γαίη τις ἂν. Τί ἄλλο γε ἢ τῆς ψυχῆς ἐπιμελείαν, ἔχειν, πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγοντα».

8. — 'Ελλ. Πατρολ. τ. 31, 204.

9. — Θεαίτ. 174B.

10. — «Περὶ κενοδοξίας κ.τ.λ.», 19 καὶ 39.

11. — Π. Κοροντζή, Pädagogia Perennis. περιόδ. 'Ελληνοχριστιανικὴ Παιδαγωγική, τ. 100, σελ. 103.

1. — Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, 'Ελλ. Πατρολ. Migne, Παρίσι 1885, τ. 1, σελ. 484.

2. — Αὐτ., τ. 1, σελ. 425.

3. — Αὐτ., σελ. 428.

4. — Αὐτ., σελ. 417.

5. — Αὐτ., σελ. 421.

6. — Δελτίον «Ν.Ε.», 1956, σελ. 16.

7. — Φ. Κουκουρε, Βυζαντινὸν βίος καὶ παιδεία, τ. 11, 1946, σελ. 35.

8. — 'Ιωάννου Χρυσόστομου, Nouvelle traduction par l'abbé I. Ba-reille, Paris 1872, τ. 13, σελ. 134.

9. — Αὐτ., τ. 6, σελ. 74.

10. — Αὐτ., σελ. 508.

11. — Αὐτ., τ. 1, σελ. 437.

12. — Αὐτ., τ. 3, σελ. 1579.

13. — Αὐτ., τ. 5, σελ. 10.

14. — Αὐτ., τ. 1, σελ. 246.

15. — Αὐτ., τ. 19, σελ. 413.

16. — Αὐτ., τ. 2, σελ. 40.

17. — Αὐτ., τ. 2, σελ. 180.

18. — Γρηγορίου 'Απαντα, τόμ. 1, σελ. 425.

5. Τὸ Παιδαγωγικὸν ἦθος.

19. — Αὐτ., τ. 2, σελ. 508.

1. — 'Ελλ. Πατρολ. 46, 789. 35, 1088.

2. — Αὐτ., τ. 3, σελ. 1169.

3. — «Περὶ κενοδοξίας κ.τ.λ.», 19.

4. — 'Ελλ. Πατρολ. 31, 917.

5. — Αὐτ., 36, 576.

6. — Αὐτ., 35, 457.

7. — 'Ελλ. Πατρολ. 50, 480.

8. — Πλάτ. 'Απολ. 30.

9. — Γρηγορίου 'Απαντα, τ. 2, σελ. 16.

10. — Αὐτ., τ. 1, σελ. 1092.

11. — Αὐτ., σελ. 825.

12. — Αὐτ., σελ. 1092.

13. — Αὐτ., σελ. 1125.

14. — Αὐτ., σελ. 453.

6. Διδάσκαλοι τύπου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

1. — 'Ι. Κιτσαρά, Π.Γ. Κοροντζής, 'Αθήναι 1967, σελ. 22.

2. — Πρβλ. 'Ι. Κιτσαρά, 'Επαγγελματικά ἐπιθυμῖαι τῶν νέων μας, 'Αθήναι 1967, σελ. 214.

3. — 'Ι. Κιτσαρά, Π. Γ. Κοροντζής, σελ. 68.

4. — Αὐτ., σελ. 52.

5. — Π. Κοροντζή, Χριστιανισμός καὶ μόρφωσις, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 168.

6. — Ματθ., 23, 10.

7. — Π. Κοροντζή, Τὸ παιδαγωγικὸν ἦθος τῶν Τριῶν 'Ιεραρχῶν, εἰς «'Ελληνοχριστιανικὴν Ἀγωγήν», τ. 109, σελ. 38.

8. — Παῦλ., Ρωμ. η' 28.

9. — 'Ι. Χρυσόστομου, 'Απαντα, τ. 1, σελ. 206.

10. — 'Ι. Κιτσαρά, ἔνθ. ἰνωτ. σελ. 70.

11. — Λόχ. 188E — 189B.

12. — Αὐτ., σελ. 71.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἐκτός τῶν εἰς τὰς ὑποσημειώσεις αναγεγραμμένων βοηθημάτων ἐχρησιμοποίησαν καὶ τὰ ἑξῆς:
- Ἰερών. Κοτσώνη, Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Θεσσαλονίκη 1966.
- Δημ. Μωραΐτου, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχή μας, Θεσσαλονίκη 1957.
- Παναγ. Χρήστου, Ὁ ὑπαρκτικός διάλογος κατὰ τοὺς Θεολόγους τῆς Καπαδοκίας, 1961.
- Π. Μπρατσιώτου, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα, 1930.
- Χρ. Ἀγγελόπουλου, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ, 1955.
- Γρ. Κασσιμάτη, Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, 1940.
- Κ. Ἀμάντου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, 1950.
- Σ. Κυριακίδου, Χριστιανισμὸς καὶ Παιδεία, 1932.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ
ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Σ)δρίου 1953

Πρὸς

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας Ἑλλάδος
ΕΝΤΑΥΘΑ

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Ἐχάρην πολὺ πληροφορηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Προέδρου τῆς 15 φθίνοντος μηνός, ὅτι ἡ ΚΕ' Γενικὴ Συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς Ὁμοσπονδίας ἀπεφάσισεν τὴν ἐκδοσὶν παραρτήματος τοῦ «Διδασκαλικοῦ Βήματος», φέροντος τὸ ὄνομα «Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδασκάλου». Τοῦτο σημαίνει μεγάλην πρόοδον. Εὐχομαι δὲ τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦτο περιοδικὸν νὰ ἐπιτύχῃ πλήρως τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους Σεῖς ἔχετε θέσει, καὶ οὕτω νὰ ἀποβῇ ἐφάμιλλον πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικά, τὰ ὁποῖα ἐκδίδουν ὁργανώσεις ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν εἰς ἄλλα πεπολιτισμένα Κράτη.

Ἐγὼ ἀπὸ πολλοῦ συνεβούλευον φίλους συναδέλφους ἡμῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκδόσεως τοιοῦτου ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ συντελῇ πολὺ εἰς τὴν καθόλου πνευματικὴν ἀνύψωσιν τῶν λειτουργῶν τῆς Στοιχειώδους — ἐμμέσως καὶ τῆς Μέσης — Ἐκπαιδεύσεως καὶ θὰ διευκολύνῃ πάντοτε τὴν λύσιν καὶ ἄλλων μεγάλων προβλημάτων, οἷον εἶναι π.χ. τὸ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς θέσεως τοῦ διδασκάλου.

Εὐνόητον ἄρα εἶναι ὅτι λίαν εὐχαρίστως θὰ παρέχω τὴν αἰτουμένην διὰ τῆς λεχθείσης ἐπιστολῆς ὑμῶν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκετε διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου».

Εὐχόμενος ἐκ ψυχῆς εἰς τὴν ὑμετέραν Ὁμοσπονδίαν πᾶσαν εἰς ἔργα ἀγαθὰ προκοπὴν.

Διατελῶ μετὰ πάσης τιμῆς πρὸς ὑμᾶς
ΣΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ

Υπό ΙΩΑΝΝΟΥ Σ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ, δρ. φιλ.

Ἐπιμελητοῦ ἐν τῇ Ἑργαστηρίῳ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

«Ἡ πρὸς συνειδητὴν κατάληψιν τῶν νόμων τῆς ἀληθείας ὁρμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτεται καθ' ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ βίου, ἐν τῇ σκέπτειν καὶ τῇ ὁμιλεῖν καὶ τῷ πράττειν ὡς καὶ ἐν πάσῃ φύσεως καλλιτεχνικῇ μορφοποιᾷ, εἶναι συνημμένη μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος τῶν Ἑλλήνων βλέμματος πρὸς τὴν φυσικὴν, ἀνεπτυγμένην, ἀρχέγονον, ὁργανικὴν δομὴν τοῦ εἴναι».

Werner Jaeger Paideia, I, 10

Ἡ προκειμένη μελέτη, ἐμπνεομένη ἐν πολλοῖς ὑπὸ ἀρχῶν γενικῶν, τὰς ὁποίας ὁ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους τιμώμενος ζῶν διεκλήρυξε, καὶ σύμφωνα κατὰ τὰ βασικά πρὸς τὰς διεξοδικὰς παρ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν διατυπωθεῖσας περὶ ψυχολογικῶν νόμων, οὐχὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀλλ' ἀδ hoc, σκέψεις, ἔχει σκοπὸν νὰ τιμῇ τὸν διδάσκαλον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπιχειρεῖ νὰ καλλιεργήσῃ περαιτέρω τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐπιμελῶς ἐκεῖνος ἐξεχέρωσεν. Συγκεκριμένως διὰ τῆς πρώτης ἐκείνης τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Σ.Μ. Καλλιάρφα ἀναλύσεως συνήγοντο τὰ ἀκόλουθα ἐν προκειμένῳ βασικά πορίσματα: α) «Ἡ ψυχολογία εἶναι νομοθετικὴ ἐπιστήμη, ὡς αἱ φυσικαί». β) «Ἐν τῇ διερευνήσει τῶν φυσικῶν γεγονότων διαπιστοῦται ἡμεγαλύτερα ἢ μικρότερα ὁμοιότης», ἥτις εἶναι δυνατόν ἐνὰ προσεγγίσει μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὴν ταυτότητα, ἀλλ' οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ αὐτὴν ἐντελῶς. γ) Οἱ ψυχολογικοὶ νόμοι «πάντες ἀνεξαιρέτως, εἶναι προτάσεις γενικαί, αἵτινες ἐκπροσωποῦν ἐν εἴδει παραδείγματος μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ποσοστὸν ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν πασῶν τῶν μερικῶν περιπτώσεων», εἶναι «τυπολογικοὶ νόμοι, οἵτινες διακρίνονται ἀλλήλων διὰ τοῦ ἐνδεύτερου ἢ στενοτέρου

πεδίου τοῦ κύρους αὐτῶν». δ) «Οἱ ψυχολογικοὶ νόμοι οἰκοθεν τείνουν νὰ κανονίζουσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνέχουν δηλαδὴ παιδαγωγικὴν — κανονιστικὴν ἀξίαν. ε) Ἀναγνωρίζεται πέρα τῶν ψυχολογικῶν νόμων ἡ διαγνωστικὴ ἀξία τῆς δι' ἀμέσου ἐνώσεως μὲ τὸν ἄλλον «προσωπικῆς κατανοήσεως», ὡς συμπληρούσης «κατὰ δάθος καὶ πλάτος» τὴν τελικὴν «ἀκριβεστέραν» διάγνωσιν» ἀτόμου τινός. ζ) καὶ εἰς τὰ φυσικὰ γεγονότα κρατεῖ, ὡς εἰς τὰ ἐν στενοτέρα ἐννοίᾳ φυσικά, ἡ λογικὴ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, μόνον ὅτι εἰς ταῦτα μὲν «κρατεῖ μηχανικὴ αἰτιότης», εἰς ἐκεῖνα δέ, ὡς καὶ εἰς τὰ βιολογικά, «αἰτιότης τοῦ ὄλου», ἢ, ἀκριβέστερον, αἰτιότης τῆς «ἐνδοθεν ἀναπτυσσομένης ὁργανικῆς ὁλότητος». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὡς μοναδικὸν ἐν τῇ φύσει πνευματικὸν ὄν, κέκτηται μεγάλῃ ἐλευθερίᾳ ἐν τῇ πλαισίῳ τῶν καταβολῶν. Ἐξ ἐπόμεως προορητικῆς οἱ ψυχολογικοὶ νόμοι εἶναι «πιθανολογικοί», φαίνεται δέ, ὅτι καὶ οἱ νόμοι τῆς ἀδίου ὕλης, κατὰ τὴν νεωτέραν Φυσικὴν, εἶναι καὶ οὗτοι πιθανολογικοί, τοῦθ' ὁπερ ἄγει εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἐν τῇ κόσμῳ κρατεῖ «δυσμῶς καθολικός».

••

Ἐν προληπτικῇ συνόψει δυνάμεθα ἤδη νὰ διατυπώσωμεν ἐνταῦθα τὰ πορίσματα ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐρευνῆς, τὰ ὁποῖα προστιθέμενα εἰς τὰ ἀνωτέρω ὑπὸ Σ.Μ. Καλλιάρφα συναχθέντα συμπληρῶνουν ἐν μέρει τὴν περὶ ψυχολογικῶν νό-

* Σ.Μ. ΚΑΛΛΙΑΡΦΑ. Περὶ ψυχολογικῶν νόμων. Ἀνάλεκτα Β', Ἀθήναι, σ. 122-130, τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α. Ἀθήναι, 1955-56.

μων υπό της ψυχολογικής έρεύνης παρεχόμενην εικόνα.

α) Τῇ ἀληθείᾳ, ἂν μὴ αἱ περὶ νόμων καθόλου, τοῦλάχιστον ὅμως αἱ περὶ ψυχολογικῶν νόμων γνώσεις ἡμῶν εἶναι σήμερον λίαν συγκεχυμέναι, καὶ δὴ καὶ τοσοῦτον, ὥστε περὶ τῆς ἐννοίας καὶ περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἰσχύος αὐτῶν οὐδὲν ἀναμφιλέκτως ἢ ἐλάχιστα εἶναι δυνατόν νὰ διατυπῶνται κατὰ τρόπον μονοσήμαντον· β) διαπιστοῦνται ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ ἀδιαφοροποίητος χρῆσις ἢ λίαν περιορισμένης ἀναγνωρίσεως διακρίσις συναφῶν ἐννοιῶν, ὅλον κανῶν, ἀρχῆ, ἀξίωμα, τύπος ἢ ὑπόδειγμα, θεωρία, ὑπόθεσις, συντελεστής· ἐνῷτε δὲ καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν συγγραφῶν γίνεται ἐναλλάξ χρῆσις πλειόνων ἐκ τῶν ὁρῶν τούτων πρὸς δῆλωσιν τοῦ αὐτοῦ γεγονότος· γ) τίθεται ὑπὸ σοβαρὰν ἀμφισβήτησιν ἡ ὑπαρξις ψυχολογικῶν ἐνόμων, χωρὶς νὰ παραγνωρίζεται τὸ γεγονός τῆς ἐννόμου τάξεως περὶ τὰ ἐνδοψυχικὰ συμβαίνοντα καὶ τὰς διανθρωπίνας σχέ-

σεις· ἀντὶ τῶν ψυχολογικῶν νόμων ἀναζητεῖται μᾶλλον νέον σχῆμα διατυπώσεων τῆς σταθεροῦς ἀκολουθίας καὶ τυπικότητος τῶν ρυθμίσεων καὶ περιοδικότητων καὶ προσρησίων ἐκβάσεων περὶ τὸ συμβαίνειν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τόσον ἐν καταστάσειν ὁργανισμικῆς αὐτοπραγματώσεως, ὅσον καὶ ἐν συμβιωτικῇ ἀλληλεπιδράσει ἢ ἀπλῇ συναφείᾳ ἢ συναντήσῃ μετὰ τοῦ περιβάλλοντος· δ) φαίνεται, ὅτι ἐγκαταλείπεται κατ' οὐσίαν ἡ αὐστηρὰ ἐνομολογικὴ διατύπωσις πρὸς καθορισμὸν τοῦ ψυχικοῦ συμβαίνοντος, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀπαρδιαστού νομοτελείας, καθ' ὅτανδῆποτε περὶ τῶν ψυχικῶν συνεχῶς· ἡ δὲ σημειωμένη σύγχυσις περὶ τῶν χρῆσιν τῶν ὁρῶν νόμος, κανῶν, ἀξίωμα κ.τ.τ. ὁρθῶς ἐξημενευμένη ὑποδηλοῖ τὴν κοίτην μεταβατικὴν ὁρολογιακὴν φάσιν τῆς ψυχολογίας ὡς ἐπιστήμης μεθισταμένης νῦν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐξαρτήσεως εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς αὐταρχείας ἐν φρονήσει.

Ἔννοια, οὐσία, ὅρια

Κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν φυσικὸν νόμον, ἥτοι θεμελιώδη πρότασιν καθολικοῦ κύρους, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν αὐτὴν αἰτίαν παράγονται πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἄνευ ἐξαιρέσεως ἢ ἀποκλίσεων τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα: («*naturae leges semper quae omnia fiunt*» - Descartes, Hobbes, Spinoza), ὁ ψυχολογικὸς νόμος εἶναι θεμελιώδης πρότασις περιορισμένου κύρους, καθ' ἣν ὑπὸ ὁμοίων αἰτίων εἶναι δυνατόν νὰ παράγονται ὁμοία ἀποτελέσματα. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι περὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα οὐδεμία ἀπολύτως αἰτιώδης συνάφεια ὑφίσταται ἢ ὅτι συνεπείᾳ τοῦ περιορισμένου κύρους αἱ ἐννοιαὶ ἐγκυρότης καὶ πιστότης οὐδεμίαν ἔχουν σημασίαν. Τούναντίον, καὶ συνάφεια αἰτιώδης διαπιστοῦται, ἐγκυρότης δὲ καὶ πιστότης εἶναι ἐπίμονος ἀξίωσις πάσης ψυχολογικῆς ἐρεῦνης. Ἀκρίβεια περὶ τὴν συναγωγὴν τῶν πορισμάτων καὶ ἔλεγχος τῶν ἐν χρήσει ψυχολογικῶν μεθόδων εἶναι θεμελιώδεις προϋποθέσεις ἀσκήσεως τῆς ψυχολογίας ὡς ἐπιστήμης, τελικὸς δὲ σκοπὸς αὐτῆς, ὡς καὶ πάσης ἀπηκριβωμένης ἐπιστημονικῆς γνώσεως, εἶναι ἡ διατύπωσις θεμελιωδῶν προτάσεων μετὰ σαφηνείας καὶ σταθερότητος ἐκφραζουσῶν τὴν ἐννομον ἀκολουθίαν τῶν ψυχικῶν γεγονότων.

Ψυχικὰ καὶ φυσικὰ γεγονότα συνιστοῦν ἀδιασπᾶστους ἐκφάνσεις ὁργανικῆς ὁλότητος, εἴτε καθ' ἑαυτὰ εἴτε ὁμοῦ νοούμενα, διὰ τοῦτο ἢ κατ' ἀντι-

παρβολὴν συνεξέτασις τῶν εἶναι σημαντικῇ, ὑπὸ τινῶν δὲ γενικῶς ψυχολογικοῦ καὶ φυσικοῦ-βιολογικοῦ νόμοι θεωροῦνται συγγενεῖς. Ἡ ψυχολογία τείνει νὰ γίνῃ νομοθετικὴ ἐπιστήμη. Ὁμῶς ἀσφαλῶς οὐτε περὶ ἀπολύτου ἀκριβείας, οὐτε περὶ ἀλανθάστου προρρητικότητος ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται λόγος, διότι συνεπείᾳ ἀπροσδιορίστου ὅλου παράγοντος παρεμβαίνοντος καὶ ρυθμιζόντος πάντα ἐπὶ σκοπὸν συστοίχως πρὸς συνεχῶς ἀλλάσσοντας παράγοντας, τὰ ψυχικὰ γεγονότα ἐπιτελοῦνται κατὰ μὴ ἀπολύτως ἀκριβώσιμον ἐλευθερίαν καὶ «ἰδιορρυθμίαν». Ὅπως δὲ ἐπισημαίνεται ριζικὴ διαφορὰ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν κίνησιν μεταξύ φυσικοῦ-χημικοῦ καὶ πνευματικοῦ-ψυχικοῦ, συστοίχως ριζικὴ σημειοῦται διαφορὰ καὶ μετὰ τοῦ ἐκφράζοντος τὴν ἰδιονομίαν περὶ τὴν κίνησιν ἢ ἐνεργοποίησιν ἑκατέρου αὐτῶν νόμου. Ὁ φυσικὸς νόμος ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν κίνησιν τῶν φυσικῶν (χημικῶν) σωμάτων ὑπὸ δεδομένους ὁρους ὑπάρξεως ἢ κινήσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως. Ὁ ψυχολογικὸς νόμος ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ρυθμικὴν τοῦ πνευματικοῦ-(-βιο) ψυχικοῦ. Καὶ οἱ μὲν ὅροι τοῦ φυσικοῦ εἶναι καὶ γίνεσθαι εἶναι δυνατόν νὰ κατηγοροῦνται μετ' ἀπολύτου μαθηματικῆς ἀκριβείας, οἱ δὲ ὅροι τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τῆς ἐν ἐντελεχειακῇ ἐλευθερίᾳ ὀντολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ συμπεριφορᾶς καθόλου

του ανθρώπου έκφεύγουν, όπως ούποτε, πάσης άκριβούς σταθμίσσεως. Ός έκ τούτου ή άκριβεία έν τη έννοία της άπολύτου πιστότητος κατά την διά θεμελιώδους προτάσεως παράστασιν του συμβαινόντος εις τρόπον, ώστε να καθίσταται έφικτή θάσει αύτης ή πρόρρησις του συμβησομένου, άμα δέ και ή ανάδιάρθρωσις του παρελθόντος, είναι, τουλάχιστον μέχρι τούδε, άνέφικτος διά την περιοχήν του πνευματικού - (-θιο) ψυχικού. Όθεν, άν εις την έννοιαν του νόμου καθόλου υπόκειται αναγκαιώς ο όρος της άπολύτου άκριβείας, εύλόγως είναι δυνατόν να άμφισβητηθί ή δυνατότης της χρήσεως του όρου νόμος προκειμένου περί των πνευματικών - (-θιο) ψυχικών - Ιστορικών γεγονότων. Η διαφορά αύτη πιστοϋται διτιώς: τό μέν διά τεχνητής (πειραματικής) έπαληθεύσεως του νόμου, τό δέ έν τη προρρησει: 'Ο φυσικός νόμος πραγματοποιείται άνευ άποκλίσεων και παραλλαγών. Εις την περιοχήν της διαδικασίας του κρατεί άδήριτος αίτιώδης νομοτέλεια, ή δέ ταυτότης μιās πράξεως εις την περιοχήν της φυσικομαθηματικής νομοτελείας τυγχάνει καθολικής άναγνωρίσεως. Ούδεμία έλαστικότης περί την έφαρμογήν ή την ίσχύν του νόμου τούτου είναι νοητή. Τούναντίον, ό,τι καλείται ψυχολογικός νόμος, και άποκλίσεων είναι δεκτικών και παραλλαγών και έξαιρέσεων, περί δέ την έρμηνείαν επιβάλλεται έλαστικότης και επιφύλαξις, άντι δέ του άναποφεύκτου, άναγκαστικού και σταθερού της αίτιώδους νομοτελείας κρατεί τό ροϊκόν και διαφεύγον και έλεύθερον. Ειδικήν λίαν περιωρισμένην σημασίαν έχουν οι ψυχολογικοί νόμοι εις την σοβιετικήν ψυχολογίαν, καθ' ήν οι νόμοι ούτοι δεικνύουν, πώς ο άνθρωπος έγκέφαλος άντανεκλά τον άντικειμενικόν κόσμον, πώς δι' αύτών κατευθύνονται αι ένέργειαι ήμών και πώς μορφούνται αι ψυχικαί ιδιότητες της προσωπικότητος» (1956).

Ειδικώτερον επιβάλλεται ή λήψις υπ' όψιν των άκολουθών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των ψυχολογικών νόμων: α) ο ψυχολογικός νόμος έχει περιωρισμένην ίσχύν έντός των όρίων της άρχης της όμοιότητος έν αντιδιαστολή πρός τον φυσικόν, του όποιου ρίζα βαθυτάτη υπόκειται ή άρχή της ταυτότητος: άπόλυτος ταυτότης έν τη έπαναλήψει διαδικασιών έρεθισμού-άντιδράσεως, όχι μόνον μεταξύ διαφόρων προσώπων, αλλά και επί του αύτου, είναι τι άδιανόητον: πᾶσα άπόπειρα πρός άναγωγήν των ψυχικών γεγονότων εις

νόμους, οίτοι οι φυσικοί, είναι τη άληθεια άβάσιμος β) λόγω άδυναμίας άπολύτως άκριβών μετρήσεων και υπολογισμών ή μέν προρρητική άξία του ψυχολογικού νόμου είναι λίαν περιωρισμένη, ή δέ διαγνωστική του (άναπαραστατική του παρελθόντος) παρακεκινδυνευομένη ή έλλειψις έν προκειμένω διά μέν την πρώτην περίπτωσιν έπιχειρείται να άναπληρωται έν μέρει διά της δυνατότητος άμέσου ένορατικής άναγωγής, ιδίαν παρά τοις φύσει ένορατικοίς, καθ' ήν έν τούτοις έν τη άμεσότητι της διαισθήσεως ένδέχεται να παρորρώνται ή υποτιμώνται χρήσιμα στοιχεία τεκμηριώσεως, της προρρήσεως καταληγούσης ένίοτε εις φενάκην ή (άθέλητον) άπάτην, διά δέ την δευτέραν περίπτωσιν, έτι άνασφαλέστερον, διά συλλογιστικής έπαγωγής ή διά προτεροδόξων (ia priori) κατασκευών, με τον κίνδυνον πάντοτε των αύθαιρέτων γενικεύσεων και άπολυτοποιήσεων σχετικού κύρους γεγονότων γ) ο ψυχολογικός νόμος ένέχει την σημασίαν της αίτιότητος του όλου, της έν παντι ψυχικῷ γεγονότι έλευθέρως κατά την έντελέχειαν του είδους άφ' έαυτης δυναμικώς άναπτυσσομένης όλότητος δ) είναι νόμος πιθανολογικός: τούτο δέν αίρει τό γεγονός, ότι ή ψυχολογία τείνει να άποβίη «νομοθετική» έπιστήμη, σημαίνει όμως, ότι ή δι' αύτου διατυπωμένη άλήθεια πιθανολογείται, δέν νομοθετείται ή όμολογία αύτη δέν μειώνει την σημασίαν του ψυχολογικού νόμου, άν ληφθί υπ' όψιν, ότι έπ' έσχάτων άμφισβητείται υπό έκπροσώπων της συγχρόνου φυσικής έπιστήμης και αύτη ή νομοθετική άξία του φυσικού νόμου (Heisenberg, Einstein, Planck), αλλά και υπό παλαιότερων Bouteux, Eucken, Hartmann, Zeolier, Neumann, Stern, Mill, Helmholtz Aars κ.ά.), καθ' ούς και εις την φυσικήν ούχι άπόλυτος άναγκαιότης άρχει, αλλά μάλλον κανόνες διά σταθεράς ιδιότητος των όντων (Aars) ε' εις τον ψυχολογικόν νόμον λανθάνει δυνατότης διαφορικότητος έν τη σταθερότητι της κανονικότητος: τά «πραγματικά» στοιχεία του ψυχολογικού νόμου ως κέντρου πάσης έρμηνευτικής άναφοράς των άνθρωπίνων ύφίστανται την συνεχή τροποποιόν επίδρασιν του πνευματικού-ψυχικού έν τῷ άνθρωπῳ, τό όποιον διαφορίζεται και κατά τάς περιστάσεις. Έντεϋθεν, ένῳ ο ψυχολογικός νόμος μένει ο αύτός, ή έρμηνευτική του ίσχύς αλλάσσει, έν τούτῳ δέ άκριβώς έγκείται έν είδος μεταβλητοϋ έν τῷ σταθερῷ, όπερ και συνιστά θεμελιώδες γνώρισμα του ψυχολο-

γικοῦ νόμου.

Κατὰ ταῦτα ὁ μὲν φυσικὸς νόμος εἶναι ἐφαρμόσιμος ἐπὶ οἵασδήποτε περιπτώσεως, ὅποτεδήποτε, ὅπουδήποτε καὶ δὲν ἐπιδέχεται ἐξαιρέσεις, ὁ δὲ ψυχολογικὸς νόμος, ὅσάκις εἶναι ἐφαρμόσιμος, μόνον ὑπὸ ὁρους εἶναι δυνατόν νὰ διαφυλάττῃ τὸ κῦρὸς του. Καὶ μεταξὺ μὲν φυσικοῦ νόμου καὶ φυσικοῦ φαινομένου ὑφίσταται, οὕτως εἰπεῖν, ἀμοιβαία ἀνταπόκρισις, μεταξὺ δὲ ψυχολογικοῦ νόμου καὶ ψυχικοῦ γεγονότος ἡ σχετικὴ ἀνταπόκρισις εἶναι μονομερής: τὰ ψυχικὰ γεγονότα δικαιώνονται διὰ τοῦ ψυχολογικοῦ νόμου· ὁ ψυχολογικὸς νόμος δὲν δικαιώνεται πάντοτε ἀπὸ τὰ ψυχικὰ γεγονότα. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ εὐρύτης τῆς πραγματικότητος εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ σχέσεων εἶναι μείζων τῆς ἰσχύος τοῦ ἀναφερομένου εἰς αὐτὴν ψυχολογικοῦ νόμου. Ὁ ἄνθρωπος «δίδει» εἰς τὰ ψυχικὰ γεγονότα καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις νόμους, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ δεσμεύεται καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἀναγκαίως εἰς αὐτούς. Καὶ ὅταν θέτῃ νόμους, αἰσθάνεται ἀδέσμευτος νὰ ὑπηρετῇ ἐλευθέρως, ὅταν τὸ κρίνῃ ὀρθότερον, «ἀγράφους» νόμους. Ὁ φυσικὸς νόμος ἰσχύει «ἀχρόνως» καὶ δι' ἰδανικὰς περιπτώσεις, ὁ δὲ ψυχολογικὸς «ἐγχρόνως» καὶ δι' ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις. Διὸ ὁ ψυχολογικὸς νόμος ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐπιτρέπεται νὰ ἀποβαίῃ διατακτικὸς, αὐθαιρέτως δὲ ἀπολυτοποιούμενος ἐνδέχεται νὰ ὁδηγῇ ἄτομα καὶ ὁμάδας εἰς σύγχυσιν ἢ καὶ νεύρωσιν, καὶ τοῦναντίον, ὑποτίμησις τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ἐνδέχεται νὰ ἄγῃ εἰς ἀδιαφορίαν καὶ μηδενισμόν.

Ὅθεν τῇ ἀληθείᾳ δὲν πρόκειται κυρίως εἰπεῖν περὶ νόμων ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ νόμου ἐκδοχῇ τῆς αὐστηρᾶς ἀναγκαστικῆς νομοτελείας, ἀλλ' ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν νομοτυπικότης τῶν ψυχολογικῶν γεγονότων ἐμφανίζει σημαντικὴν διαφοροποίησιν ἐξ ἐπὶ ὁψέως ἰσχύος καὶ ἐγκυρότητος, ὅχι μόνον κατὰ εἶδη νόμων καὶ ἀτομικὰς περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου ἐφαρμοζομένη, λόγῳ τῶν ἀναριθμητῶν δυνατοτήτων παραλλάξεως τοῦ προσώπου ἐν τῇ αὐτοπραγματώσει του. Εἶναι ἐμφανὲς σήμερον, ὅτι τὸ κῦρος οἵασδήποτε τυποκρατίας (formalismus) καὶ νομοκρατίας (legalismus) τῶν ψυχικῶν γεγονότων καὶ σχέσεων συνεχῶς μειοῦται.

Ψυχολογικοὶ νόμοι

Μέγα πλῆθος ποικιλωνύμων ψυχολο-

γικῶν νόμων ἀπαντοῦν εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν. Ἐξ αὐτῶν μνημονεύομεν κατωτέρω, κατ' ἐπιλογὴν, τινὰς ἐκ τῶν πλέον γνωρίμων καὶ χρησίμων διὰ τὴν παιδαγωγικὴν πράξιν.

Νόμοι (τρόποι) τῆς μαθησεως, καὶ δῆ: α) ἀνακλαστικῆς συναρτήσεως, ὑποκαταστάσεως ἢ συναφείας, καθ' ὃν διτταὶ ἀπαντήσεις εἰς διττοὺς ἐρεθισμοὺς συναρτῶνται μεταξὺ τῶν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπαναλαμβάνωνται καὶ ὅταν ἐκ τῶν ἐρεθισμῶν μόνον ὁ ἕτερος εἶναι παρὼν, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ τρόπον τι νὰ ὑποκαθίσταται (ἐξήρηται) ὁ ἕτερος (Pawlowi· εἰδικώτερον σημειωτέον, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἐξηρητημένων ἐρεθισμῶν ταξινομοῦνται εἰς δύο συστήματα: τὸ τῶν ἀμέσως ἐνεργούντων, ἄλλως «πρῶτον σύστημα σημειῶν» erstes Signal (system) λεγόμενον (πραγματικὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ χαρακτηριστικά των) καὶ τὸ τῶν λέξεων καὶ τῶν παντοίων λεκτικῶν συνδυασμῶν, ἐν ἰσχύϊ μόνον διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸ λεγόμενον «δεύτερον σύστημα σημειῶν» (zweites Signal (system). οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ ὑποκαθίστανται πράγματα, καταστάσεις κλπ. (Iwanow, Smolenski καὶ Krasnogorski)· β) δοκιμῆς καὶ ἀποτυχίας (trial and error, Versuch und Irrtum), καθ' ἣν τὸ ἔμβιον ὃν μετὰ μᾶλλον ἢ ἥττον ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνεπιτυχῶν δοκιμῶν ἐπιτυχάνει ἐν τέλει τοῦ ὀρθοῦ (Thorndike)· γ) ἐτοιμότητος ἢ διαφέροντος, καθ' ὃν ἐνέργεια πρὸς μάθησιν εἶναι ἀνάλογος τῆς πρὸς τοῦτο διαθέσεως καὶ τοῦ ἐπὶ τούτῳ διαφέροντος τοῦ μανθάνοντος· δ) ἀναλογίας, καθ' ὃν ὁ μανθάνων ἐπιχειρεῖ ἀναλογικὴν προσπέλασιν τοῦ ἀγνώστου, ἥτοι συγκριτικὴν ἀναγωγὴν αὐτοῦ πρὸς συναφῶς προϋπάρχον ἤδη παρ' αὐτῷ γνωστὸν· ε) ἀσκήσεως, καθ' ὃν διὰ τῆς ἀσκήσεως ἢ χρήσεως τῶν μανθανομένων ἐπισυμβαίνει ἐνίσχυσις ἢ καὶ στερέωσις αὐτῶν· ἐν προκειμένῳ μεγίστης σημασίας ἀποδεικνύεται ἡ ἐπανάληψις καὶ αἱ ἐφαρμογαὶ τῶν διδασκομένων· Γ) τῆς μιμήσεως καθ' ὃν συνειδητῶς ἢ ἀνεπιγνώστως, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, μετὰ ἢ ἀνευ σκοπῶν σχηματίζονται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, συμφώνως πρὸς εἰδικούς νόμους (Tarde) τρόποι συμπεριφορᾶς καθόλου καὶ σκέψεις καὶ ἐνεργεῖαι κατὰ τύπους, τοὺς ὁποίους οὗτος συνήνησεν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ· ζ) τοῦ ἀποτελέσματος (effect) καθ' ὃν δεδομένη ἀπάντησις τείνει νὰ ἐπαναλαμβάνεται, ἂν εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον δοθεῖσα ἠκολούθησεν ἱκανοποιητικὸν ἀποτέλεσμα, καὶ καταργεῖται, ἂν ἠκολούθησε δυσάρεστον ἀποτέλεσμα· η) τῆς

άφομοιώσεως (assimilation) προελθών εκ του νόμου της όμοειδείας, καθ' όν κατά την διαδικασίαν της μαθήσεως λαμβάνει χώραν άμεσος ανάπλασις συναφών στοιχείων εκ της κερκτημένης ήδη έμπειρίας, τά όποία έπικουρούν εις πρόσκτησιν ή άφομοίωσιν του νέου· θ) του συνανηκειν (belonging, Zusammengehörigkeit) ή έξαρτήσεων, καθ' όν στοιχεία ένός προς μάθησιν όλου είναι άρχήθεν μετ' άλλων συνημμένα, ώστε μάθησις του ένός επί έκάστοτε προηγμένου να διευκολύνη την μάθησιν του έπομένου· ι) της αναλύσεως και συνθέσεως, καθ' όν ό μανθάνων κατά την πρόσκτησιν του νέου προβαίνει άναγκαίως κατά περίπτωσιν τό μέν εις ανάλυσιν αυτού, τό δε εις ανασύνθεσιν ή έξ άρχής εις σύνθεσιν και είτα εις ανάλυσιν· (ια) νόμος της οργανώσεως εις όλότητα (Prägnan) και της έντελεχείας, καθ' όν επί μέρους άσύνδετα και άτελή στοιχεία τείνουν να οργανούνται έν τη συνειδήσει εις όλότητα· εις αυτόν υπάγονται: ιβ) ό νόμος της όμοειδείας, καθ' όν στοιχειών τι συνειδητοποιούμενον γεννᾷ έν τη συνειδήσει άλλο όμοειδές, ιγ) ό νόμος της έγγύτητος, καθ' όν τά τοπικῶς ή χρονικῶς έγγύτερον εύρισκόμενα οικειοούνται κατά την μάθησιν εύχερέστερον· συναφής είναι ό νόμος του προσφατού ή της συχνότητος, (frequency), καθ' όν τά μάλλον πρόσφατα γεγονότα ή καταστάσεις προσφέρονται εις ταχυτέραν μάθησιν ή ανάπλασιν· τέλος δε ιδ) ό νόμος της συμπληρώσεως, καθ' όν διά της μαθήσεως πραγματοποιοιείται συνεχής συμπλήρωσις άτελών, «άνοικτών», καταστάσεων ή άποσπασματικών τμημάτων γνώσεως εις όλα. Πολλοί δε και άλλοι νόμοι έχοντες σχέσιν προς την μάθησιν διετυπώθησαν εις έφαρμογήν γενικής τινος περί ψυχικού θίου θεωρίας, ως είναι οί λεγόμενοι οργανισμικοί νόμοι του Wheeler, εις έφαρμογήν «όλικής» τινος περί οργανισμού αντίληψως, οία ή της μορφολογικής ψυχολογίας, οί νόμοι της μαθήσεως κατά Tolman, των όποίων άφετηρία συνιστᾷ συνδυασμός τις των περί μαθήσεως άπόψεων του Pawlow και του Thorndike και του Köhler και πολλοί άλλοι, μεταξύ των όποίων και εκπρόσωποι της θεωρίας περί έξηρημένων αντανεκλαστικών και της περί πεδίου θεωρίας.

Πλήν των νόμων της μαθήσεως και άλλαι περιοχαι της ψυχολογίας παρέχον έδαφος προς διατύπωσιν νόμων, ως είναι ή περιοχή της ψυχικής κληρονομικότητος και ή του συνειρμού των

ψυχικών γεγονότων και της ψυχικής άναπτύξεως και της μορφής (Gestalt) κ.ά.

Ούτω μνημονεύονται ως νόμοι της ψυχικής κληρονομικότητος και οί έξής: α) τά έμβια όντα κληρονομούν παρ' άμφοτέρων των γεννητόρων στοιχεία σωματικά και ψυχικά· β) των γεννητόρων ό έτερος κληρονομεί πλείονα στοιχεία· γ) σημειοῦται έπανεμφάνισις χαρακτηριστικών μάλλον ή ήττον άπομεμακρυσμένων προγόνων, τά όποία οῦδε οί άμεσοι πρόγονοι ένεφάνιζον (κληρονομική παλινδρόμησις ή «προγονισμός», atavismus)· δ) τά κληρονομούμενα χαρακτηριστικά έκδηλοῦνται, καθ' όν ήλικίαν ένεφανίσθησαν τό πρώτον εις τόν κληροδοτήσαντα. Μνημονευτέον έπίσης τούς νόμους του Mendel, οίτοι α) ό της έπικρατούσης ή ένδιαμέσου όμοιότητος, β) ό της διασπάσεως ή άποσχίσεως, γ) ό της έλευθέρας μίξεως και διασπάσεως ή άποσχίσεως.

Υπό του Wundt κατεγράφησαν έξ άλλου τινές των αξιολογωτέρων νόμων της ψυχικής άνελίξεως, οίτοι α) ό της ψυχικής δημιουργίας, καθ' όν εις την περιοχήν του ψυχικού κόσμου γεννῶνται συνεχῶς νέα ιδέαι και έννοιαι, συνεπεία των όποίων μορφοῦνται νέοι τρόποι ζωής και δράσεως· β) ό νόμος της μεταβλητότητος ή έτερογονίας των σκοπών, καθ' όν οί έκάστοτε υπό του ανθρώπου τιθέμενοι σκοποι υπόκεινται εις μεταβολάς συστοίχως προς τάς έκάστοτε αλλαγάς περί τά ψυχικά στοιχεία και τάς σχέσεις αὐτῶν· γ) ό νόμος της παλιντροπίας ή παλινδρομήσεως ή της δι' αντιθέσεων άνελίξεως, καθ' όν τά ψυχικά γεγονότα ως και τά κοινωνικά-ιστορικά έκδηλοῦνται διά συνεχῶν αντιθέσεων.

Αναφέρονται δε και νόμοι της ψυχικής σχέσεως, τούς όποιους έπίσης πρώτος ό Wundt διετύπωσε: α) ό νόμος της δημιουργικής συνθέσεως ή των ψυχικών συνισταμένων, καθ' όν πάν ψυχικόν γεγονός και ό όλος ψυχικός θίος συνίσταται έξ άπλουστέρων γεγονότων δι' ένώσεως, πραγματοποιῶν δ' ή σύνθεσις αὕτη οὔχι ως ή χημική ένωσις, άλλ' έν μείζονι έλευθερίᾳ και εκφράζεται ως ψυχική έέργεια· β) ό νόμος των ψυχικών αναλύσεων ή αναλύσεων, καθ' όν τά μέν ψυχικά γεγονότα εῴρηνται εις συνεχῇ σχέσιν μερῶν προς όλον, ό δε νοῦς χωρεῖ εις ανάλυσιν και επανασύνθεσιν αὐτῶν προς κατανόησιν της σχέσεως ταύτης· γ) ό νόμος των ψυχικών αντιθέσεων, καθ' όν τά ψυχικά περιεχόμενα, μάλιστα δε τά συναι-

σθήματα και τὰ βουλήματα, κινούνται δι' ἀντιθέσεων.

“Ολως ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν οἱ νόμοι τοῦ συνειρμοῦ, καθ' οὗς τὰ ψυχικά γεγονότα συνείρονται πρὸς ἄλληλα ἐν τῇ συνειδήσει καὶ εἶναι δυνατόν ν' ἀναπλάσσονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως κατὰ τοὺς ἐξῆς τέσσαρας θεμελιώδεις νόμους: α) τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος, καθ' ὃν ἐν τῇ συνειδήσει, ὅταν συναντηθοῦν ὁμοῖα ἢ συγγενεῖς παραστάσεις, συνδέονται μετὰ τῶν ἀμέσως οὕτως, ὥστε ἐν τῇ ἀναπλάσει ἀνακαλοῦνται ἀμοιβαίως· β) τὸν νόμον τῆς ἀντιθέσεως, καθ' ὃν παραστάσεις ἀντίθετοι συναντῶμεναι ἐν τῇ συνειδήσει εἶναι δυνατόν νὰ συνδέωνται οὕτως, ὥστε ν' ἀναπλάσσονται ἀμοιβαίως· γ) τὸν νόμον τῆς ἐν χρόνῳ συνάψεως ἢ συνυπάρξεως καὶ συγχρονισμοῦ, καθ' ὃν πάσης φύσεως παράστασις συναντηθεῖσα ποτε συγχρόνως μετὰ τινος ἄλλης ἐν τῇ συνειδήσει συνδέεται ὡς ἐκ τούτου μετ' αὐτῆς καὶ εἶναι δυνατόν ἑκατέρω αὐτῶν νὰ ἀναπλάσσεται ὑπὸ τῆς ἐτέρας· δ) τὸν νόμον τῆς διαδοχῆς, καθ' ὃν παραστάσεις συναντηθεῖσαι διαδοχικῶς ἐν τῇ συνειδήσει συνάπτονται οἷον εἰς ἄλυσιν οὕτως, ὥστε εἶναι δυνατόν ν' ἀναπλάσσηται ἢ μιὰ τὴν ἄλλην καὶ διὰ καὶ κατὰ τὴν σειράν τῆς πρώτης συναντήσεως.

“Ολως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν περί ψυχολογίας ὡς «νομοθετικῆς» ἐπιστήμης ἔχουν οἱ «περί μορφῆς νόμοι» καὶ «παράγοντες μορφῆς» καλούμενοι τῆς ψυχολογίας τῆς μορφῆς (Gestaltpsychologie), ὡς διευκρίνισαν ὑπ' ἄλλων τε, μάλιστα δ' ὑπὸ K. Koffka καὶ W. Koehler καὶ W. Metzger καὶ M. Wertheimer· οἱ «νόμοι» οὗτοι παρβαλλόνται ἐνίοτε πρὸς τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ, καθ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἐνιαιότητος καὶ ἐκτατότητος ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ τῶν βιουμένων γεγονότων καὶ φαινομένων ὡς καὶ εἰς τοὺς ὅρους, καθ' οὗς ψυχικά γεγονότα, κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀντιλήψεως (ἰδίᾳ μορφῶν κινουμένων), τῆς μαθήσεως, τῆς σκέψεως, καὶ τῆς μνήμης, ἐπιτελοῦνται. Ἐν τούτοις διαφέρουν κατὰ τοῦτο ριζικῶς τῶν συνειρμικῶν, ὅτι τὸ ψυχικὸν γεγονός ὑπολαμβάνεται δι' αὐτῶν οὐχὶ ὡς τυχαία, μηχανικὴ (ἐν χώρῳ ἢ χρόνῳ) διαδοχὴ ἐπὶ μέρους «στοιχείων» a posteriori, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς ἐνιαία, ὁλικὴ μορφή ὑπάρχουσα καὶ αὐθόρμητως καὶ δυναμικῶς καθ' ὠρισμένους «συντελεστάς μορφῆς» ἐκδιπλούμενον· διὸ οἱ «νόμοι» οὗτοι ἐπὶ τὸ μετριοπαθέστερον

καὶ παράγοντες μορφῆς» καθόλου ὀνομάζονται (Gestaltfaktoren), κατὰ περίπτωσιν δὲ ἐκ τοῦ κρατοῦντος συντελεστοῦ καὶ τὴν ὀνομασίαν ἐκάστοτε λαμβάνουν. Οὕτω, κατ' ἐπιλογὴν ἐκ τῶν 114 ὑπὸ Helson μνημονευομένων «νόμων τῆς μορφῆς», ὡς γνωριμωτέρους μνημονευταῖον ἐνταῦθα τοὺς ἀκολουθοῦς: α) τῆς καλῆς μορφῆς, β) τῆς καλῆς καμπύλης, γ) τῆς κλειστότητος, δ) τῆς ὁμοειδίας, ε) τῆς ἐγγύτητος, ζ) τῆς συμμετρίας, η) τῆς κυρτότητος, θ) τῆς σταθερότητος, ι) τῆς κοινῆς κινήσεως.

Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς μίαν ἀπαρίθμησιν ψυχολογικῶν νόμων ν' ἀπουσιάζουν βασικοὶ νόμοι τῆς ψυχολογίας, οἱ ὅποιοι μεγάλως συνέβαλον εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς περί ψυχολογικῶν νόμων βιβλιογραφίας· κυριώτατοι δ' αὐτῶν εἶναι οἱ ἐξῆς: α) ὁ νόμος τοῦ Weber, καθ' ὃν διὰ νὰ καταστήται αἰσθητὴ ἡ μεταβολὴ τῆς ἰσχύος τοῦ αἰσθήματος ἀπαιτεῖται ἀξίσεις τοῦ ἐρεθίσματος ἀνάλογος πάντοτε πρὸς τὸ ἀρχικὸν μέγεθος τοῦ ἐρεθίσματος· ἡ σχέσις αὕτη ἐκφράζεται καὶ μαθηματικῶς διὰ τοῦ τύπου: $\Sigma = \Delta E : E$ (ὅπου Σ = σταθερὸς λόγος, ΔE = διαφορὰ ἐρεθίσματος καὶ E = ἐρέθισμα)· β) ὁ νόμος τοῦ Fechner, καθ' ὃν ἡ ἰσχύς τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἴση πρὸς τὸν λογάριθμον τοῦ ἐρεθίσματος, τῆς σχέσεως ταύτης ἐκφραζομένης καὶ μαθηματικῶς διὰ τοῦ τύπου: $A = \Sigma \log E$ (ὅπου A = τὸ δεδομένον αἰσθημα, Σ = σταθερόν τι μέγεθος καὶ E = τὸ ἐρέθισμα)· συναφῶς πρὸς ταῦτα καταγράφονται καὶ ἄλλα θεμελιώδη πορίσματα, ὡς ὅτι γ) πρὸς γένεσιν αἰσθήματος εἶναι ἀπαραίτητος βαθμὸς τις ἐντάσεως τοῦ ἐρεθίσματος, καλούμενος κατώφλιον ἢ ὄριον καὶ θαλβίς τοῦ ἐρεθίσματος· δ) πρὸς ἀντίληψιν τῆς διαφορᾶς τοῦ αἰσθήματος συνεπεία μεταβολῆς περί τὴν ἐντασιν τοῦ προκαλοῦντος αὐτὸ ἐρεθίσματος εἶναι ἀπαραίτητος ὠρισμένη ἀξίσεις τῆς ἀρχικῆς ἐντάσεως τοῦ ἐρεθίσματος, καλουμένη κατώφλιον ἢ ὄριον διαφορᾶς.

Ἐνταῦθα καταλεκτέον καὶ τὸν λεγόμενον νόμον τοῦ J. Müller, καθ' ὃν α) διαφόρου πηγῆς ἐρεθίσματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ αἰσθητήριον παράγουν τὰ αὐτὰ κατὰ ποιὸν αἰσθήματα, καί, τὸναντίον, β) ἐρεθίσματα τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐπὶ διάφορα αἰσθητήρια παράγουν διάφορα κατὰ ποιὸν αἰσθήματα.

Τοὺς νόμους τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν καὶ ὁ A. Gehlen ζητῶν, ἀποκηρύσσει

(Συνέχεια εἰς τὴν σελίδα 58)

Ο ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΚΑΙ Η ΥΠ' ΑΥΤΟΥ ΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τοῦ κ. Δ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ, διδ/λου Μπεζανίου Ἰωαννίνων

Ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωσις τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἐν ἑκ τῶν πρώτων καθηκόντων τοῦ ἀσχολουμένου μετὰ τὴν Παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην.

Ὁ φιλόσοφος παιδαγωγός, Σ. Καλλιὰφας, ἀσπασζόμενος τὸν πνευματικὸν ἰσάνισμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ εὐρεσίς ἀντικειμενικῶς ὀρθοῦ (ἀληθοῦς) σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ τοῦ στοχασμοῦ ἀναζητεῖ γενικὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς μετὰ ἀπόλυτον κύρος, ἰσχύοντα δι' ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχολείων καὶ δι' ὅλας τὰς ἡλικίας ἀπὸ τῆς νηπιακῆς μέχρι καὶ τῆς γερωντικῆς. Ὡς τοιοῦτον θέτει τὴν τοιαύτην τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξιν, ὥστε οὗτος θραδύτερον νὰ γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ ἀξιώτερος τοῦ ὀνόματος «προσωπικότης».

Ὁ γενικὸς οὗτος σκοπὸς ἰσχύει καὶ περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἐτέρου καὶ περὶ τῆς αὐτοαγωγῆς.

Ὡς προσωπικότητα ἐννοεῖ τὴν πνευματικὴν τοιαύτην, ἔχουσαν ὡς οὐσιώδη αὐτῆς γνωρίσματα ἀγρυπνον ἠθικὴν συνείδησιν, ζωηρὸν συναίσθημα εὐθύτης, ἀντίληψιν τῆς ζωῆς ὡς θείας ἐντολῆς, αὐτονομίαν κλπ. Ἀποκλείει τῆς ἐννοίας τῆς γνησίας προσωπικότητος τὸν ἔχοντα ὑλόφρονα ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς.

Ὡς ἀφετηρίαν διὰ τὴν τοιαύτην θεμελίωσιν τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς λαμβάνει τὸ κοινὸν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους βίωμα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Διὰ τὴν στήριξιν τὴν μεταφυσικὴν προέλευσιν τοῦ βιώματος τούτου, ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν Πλάτωνα, ὅστις ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ τοῦ Σωκράτους ἐμφανίζει τὸν Σωκράτη λέγοντα, ὅτι ἐν αὐτῷ λαμβάνει χώραν μυστηριώδους ἀποκάλυψιν τῆς θεότητος, δηλαδὴ κάποια φωνή, ἣτις ἐγείρεται ἐν αὐτῷ, ἣτις ἀκούεται ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, ἣτις πάντοτε ἀποτρέπει αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ἀναξιοπρεποῦς καὶ θλαβεροῦ. Ἐν συνεχείᾳ σὺν τοῖς ἄλλοις λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ καὶ τοὺς κατω-

τέρω. Τὸν ἐρευνητὴν τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος C. Μονακου ὅστις θεωρεῖ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν οὐχὶ ὡς τι κτηθὲν διὰ μαθήσεως, ἀλλ' ἐμφυτον ἄχρονον ὁδηγόν, ὅστις ὁδηγεῖ εἰς ἀπώτερους σκοπούς, οἱ ὁποῖοι ἀγουν ὑπεράνω ἡμῶν. Τὸν ἐκ τῆς ψυχιατρικῆς εἰς τὴν ψυχολογίαν προελθόντα Ἐλβετὸν E. Jung ὅστις θεωρεῖ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ ὑπαρχούσας ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Τὸν ἐκ τῆς βιολογίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν προελθόντα H. Driesch ὅστις ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐκ γενετῆς μεταφυσικὸς εἴτε ἐγγράμματος εἶναι εἴτε ἀγράμματος καὶ παραμένει διὰ βίου τοιοῦτος. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἂν καὶ κορυφαῖοι ἐπιστήμονες τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, ἐξ ἐμφύτου φιλοσοφικῆς διαθέσεως ὀρμηθέντες, ἐπαναφέρουν τὰ σπουδαιότατα τῆς ζωῆς προβλήματα, τὸ περὶ ψυχῆς, τὸ περὶ ἀθανασίας, τὸ περὶ Θεοῦ καὶ προσάγουν κατ' ἐπαγωγὴν ἀποδείξεις ἢ ἐνδείξεις ὑπὲρ τῆς θετικῆς αὐτῶν λύσεως. Παρέσχον οὕτω εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν σπουδαιότατον ἔρεισμα διὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ὕλισμοῦ ὡς θεωρίας. Ἡ ἀναίρεσις αὕτη ὑπῆρξεν εἰς ἑκ τῶν κυρίων στόχων τοῦ Καλλιὰφα.

Ἐπὶ πλέον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς τοῦτο ὑλοποιεῖται κυρίως κατὰ τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα, διὰ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Βάσει τούτων, τῆς προσωπικῆς τοῦ ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐνορατικῆς τοῦ ἱκανότητος, ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς ἕνα φιλόσοφον, ὑποστηρίζει εὐθέως καὶ σαφῶς, ἀνευ λογοκοπίας καλυπτομένης ὑπὸ ἀμνηχανίας, τὴν πνευματοκρατικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς.

Κατ' αὐτὴν, παρὰ τὴν ὅλην καὶ τὰς ὁρμάς ὑπάρχει τι ἀνώτερον, μὴ ὕλικόν, τὸ πνεῦμα, ἔργον τοῦ ὁποῦ εἶναι κατεύθυνσις αὐτῶν τοιαύτη, ὥστε αἱ ἐκδηλώσεις νὰ ἀποβαίνουν ὠφέλιμοι πρὸς τὸ ἐπὶ μέρους πρόσωπον (ἀνθρώπον)

καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἀνωτάτη πτυχή τῆς ψυχοσωματικῆς ὁλότητος, ἣτις καλεῖται πρόσωπον, ἄνθρωπος. Κατάγεται δὲ τὸ πνεῦμα ἐκ τινος ἀνωτέρου, ἀπολύτου πνεύματος, τοῦ Θεοῦ.

Τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου διακρίνει εἰς λογικὴν, καλαισθητικὴν καὶ ἠθικὴν. Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις δέον νὰ προέχῃ τῶν δύο ἄλλων.

Ἡ γυνισία ἀνωτέρα τέχνη καὶ ἐπιστῆμη δὲν ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ προάγουν τὴν ἠθικὴν συνειδήσιν πολλάκις ἐναργῶς. Βάσις τῆς ἠθικῆς μορφώσεως εἶναι τὸ βίωμα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, κοινὸν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Θεία εἶναι ἡ καταγωγή τοῦ βιώματος τούτου καὶ ἡ ἠθικὴ συνειδήσις εἶναι φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Τὸ βίωμα τοῦτο συλλαμβάνομεν κατ' ἄμεσον πείραν, διὰ τῆς διαισθήσεως, δυσκόλως δὲ ἐκφράζομεν τοῦτο διὰ λέξεων. Εἶναι ἐνδόμυχος ἐπιθεβαίωσις ἢ ἀρνήσις τῆς διαγωγῆς μας ὑπὸ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἐχει τὰς ρίζας του ἐν τῷ ἀσυνειδήτῳ, ἵνα δὲ ἐκδηλωθῇ ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐμπειρίας, τῆς πράξεως. Ἡ κρίσις μας περὶ τῆς ὀφειλῆς νὰ πράττωμεν ὀρθῶς, ἀντφέρεται εἰς τὴν σχέσιν τῆς διαγωγῆς μας πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀμοιβαίας συνεννόσεως καὶ ἀλληλεγγύης τῶν ἀποτελούντων ὅλην τὴν κοινότητα προσώπων. Κανὼν τῆς διαγωγῆς ταύτης εἶναι ἡ συναίσθησις τῆς εὐθύνης καὶ τοῦ καθήκοντος, τοῦ ὁποῦ το περιεχόμενον εἶναι ἀλληλεγγύη ἐναντία πρὸς τὴν φιλαυτίαν.

Μεταξὺ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος τὸ ὀρθὸν μέτρον δίδεται διὰ τῆς ρήσεως τοῦ Εὐαγγελίου, «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν». Ἀπαιτεῖται ἀξιοπρεπὴς καὶ ἔλλογος προσωπικὴ ζωὴ, καθ' ἣν ἐπιδιώκεται μὲν αὐτοθελτίωσις, ἀλλὰ καὶ ἀνακούφισις τοῦ πλησίον ἀπὸ τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὸν ἐπίγειον βίον. Ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἠθικοῦ χρέους συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἱκανοποιήσεως, τὸ ὁποῖον πηγάζει ἐκ τῆς ἀρμονίας τῶν πράξεών μας πρὸς τὰς ἠθικάς ἀρχάς. Τὸ συναισθημα τοῦτο εἶναι ἡ ἀγαθὴ, ἡ ἀμείβουσα συνειδήσις. Παραμένει δὲ ζωηρόν, ἂν ἡμεῖς θέτωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας πάντοτε νεώτερα καὶ ἀνώτερα καθήκοντα καὶ ἐκπληροῦμεν αὐτά.

Τὸ συνοδεῦον τὸ ἠθικὸν βίωμα συναισθημα εἶναι δυνατόν νὰ ἐκδηλώνεται ὡς δυσαρέσκεια ἐναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας

δι' ἐσφαλμένην πράξιν καὶ ὡς ἐσωτερικὴ παρόρμησις πρὸς διαγωγὴν διάφορον τῆς ἐπιδειχθείσης.

Ἀκούει τις τὴν ἠθικὴν προσταγὴν «οὐχὶ οὕτως, ἀλλ' οὕτως ὀφείλεις νὰ πράττης». Τὰ ἠθικά ἀξιώματα ἐμπεδούνται ἐν τῇ συνειδήσει διὰ τοῦ ἐθιμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἣτις εὕρισκε ἔρεισμα εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικότης κορυφούται εἰς θρησκευτικότητα, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει ἄμεσον πείραν τῆς ζωῆς του ὡς θείας ἐντολῆς, περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ὁποίας ὑπέχει εὐθύνην πρὸς τὸν Θεόν. Βάσει τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς καταστέλλονται ἐν τῇ προσωπικότητι ἡ φιλοδοξία, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ τάσις πρὸς ἐπιδοκιμασίαν αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων.

Ἄν ἀχθῇ τις εἰς τὴν μόνημον ἐκείνην ψυχικὴν κατάστασιν, καθ' ἣν ἐκάστη βουλητικὴ πράξις εἶναι μονοσήμως διωρισμένη ὑπὸ ἠθικῶν ἀξιωματῶν ἢ ἀρχῶν, λέγομεν ὅτι οὗτος εἶναι ἠθικός χαρακτήρ.

Ἡ ἠθικότης ἐκδηλοῦται διὰ τῶν προσωπικῶν ἀρετῶν, ὡς εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ παρρησία, ἡ ἐπιμέλεια, ἡ καρτερία, ἡ ὑπομονή καὶ διὰ κοινωνικῶν ἀρετῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς εἶναι ἡ φιλαλήθεια, ἡ δικαιοσύνη, ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἀγάπη.

Ὡς πρὸς τὸ ἠθικὸν χρέος τοῦ Ἑλλήνος πρὸς τοὺς πολίτας τῶν ἄλλων λαῶν ὑποστηρίζει τὸν τύπον τοῦ ἐνεργητικοῦ εἰρηνοφίλου, ὅστις οὐδέποτε σκέπτεται νὰ θλάψῃ τὸν γείτονα, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔτοιμος ν' ἀποτρέπῃ τὰς θλάσας, τὰς ὁποίας ἐπιχειροῦν νὰ προξενοῦν εἰς αὐτὸν ἄλλοι καὶ νὰ τιμωρῇ αὐτοὺς διὰ προσγενομένης ἀδικίας. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπαληθεύονται οἱ κατωτέρω στίχοι τοῦ ποιητοῦ, ἂν τὴν ἔννοιαν τῆς Ἑλλάδος λάβωμεν ὡς ἔννοιαν τοῦ Ἑλλήνος πολίτου.

«Κρατεῖ ἡ Ἑλλάδα κλῶνο ἐλιᾶς, μὰ ξέρει νὰ σπέρνῃ κεραυνούς μὲ τ' ἄλλο χέρι».

Ἐκ τῆς ζωηρᾶς αὐτῆς ὁρμῆς πρὸς δίκαιον πόλεμον, ὑποστηρίζει ὁ Καλλιάφας, ἡ ὁποία σημαίνει ζωὴν σφριγῶσαν, εἶναι εὐλογον νὰ ἀναμένῃ τις ἀξιόλογα ἔργα πολιτισμοῦ.

Ἡ ἔλλειψις τοιαύτης ὁρμῆς σημαίνει θάνατον.

Ἀπώθησις τῶν ἠθικῶν ἀξιωματῶν ἢ ἀρχῶν εἰς τὸ ἀσυνείδητον καὶ συμβιβασμὸς μὲ τὴν κακὴν συνειδήσιν, προκαλεῖ ψυχικὰς διαταραχάς, αἵτινες ἐκδη-

λοούνται ως δειλία, θιτική αγωνία, συναίσθημα ένοχής, έλλειψις αυτοπεποίθησεως, άπαισιοδοξία, έλλειψις αποφασιστικότητας κ.λ.π. Η έπάνοδος εις τον δμαλόν ψυχικόν θίον προϋποθέτει την συμφιλίωσιν με τάς περιφρονηθείσας ήθικάς άρχάς. Ο ήθικός άνθρωπος άγει θίον άνώτερον, πλήρη πνεύματος και χαρακτηρίζεται από ένότητα και άκολουθίαν. Έτερον ζωηρόν χαρακτηριστικόν είναι ή ενεργητικότητα, ήτις όρμάται εκ της συναίσθησεως του καθήκοντος και της ευθύνης. Επιδιώκει ούτος νά αναπτύξη πάσας τάς λειτουργίας αυτού και τάς φύσει ισχυροτέρας και τάς ασθενεστέρας, ώστε νά ώφελήση έαυτόν και τον πλησίον του πνευματικώς και υλικώς.

Ο θάπτων τó τάλαντον αυτού είναι ανάξιος του όνόματος της προσωπικότητος. Η ενεργητικότης εκδηλούται περί τι έπάγγελμα.

Άσκει δέ τοúτο έμπνεόμενος υπό της άρχής, ότι δι' αυτού επιδιώκεται μέν ή έν τή ζωή διατήρησις αυτού, αλλά συγχρόνως και ή προαγωγή της κοινωνίας και της πολιτείας, έν ή ζή και της δλης ανθρώπότητος. Πλήν της όδοú ταύτης, της διά του επαγγέλματος, υπάρχει και έτέρα όδός, ή όδός της αγάπης προς δυστυχή ανθρώπινα πλάσματα, όπως προς γέροντας πάσχοντας, προς άνάπηρα άτομα κ.λ.π. Γενικώς ο ήθικός καλλιεργημένος άνθρωπος εις πάσας τάς κοινωνικάς σχέσεις δρᾷ τείνων ευήκοον τó οδς προς την συνείδησιν αυτού και έχων άγρυπνον τó συναίσθημα της ευθύνης. Ως σκοπόν του επιγείου θίου θεωρεί την εις τον ύψιστον δυνατόν βαθμόν ήθικήν τελειοποίησιν αυτού.

Πᾶς τις λ.χ. στρατηγός, έπιστήμων, εργάτης, κ.λ.π. αναλόγως τών δυατοτήτων τών κληρονομικών καταβολών, του περιβάλλοντος και του πνεύματος αυτού, δύναται νά διανύη τμήμα τι της όδοú, ήτις άγει εις την ήθικήν τελειοποίησιν.

Κίνητρον προς την τελειοποίησιν αυτήν είναι ή άκλόνητος πίστις, ότι ο επιγείος θίος είναι μεταβατικός σταθμός εις άλλο είδος υπάρξεως, περί οδού δέν άκριβές είναι δυνατόν νά γνωσθή διά της έπιστήμης. Είναι ή πίστις εις τον Θεόν, όστις διά της δικαιοσύνης Αυτού άμείβει τον αγαθόν και τιμωρεί τον κακόν δοϋλον Αυτού.

Δέν χάνεται εις τó περιβάλλον ο ήθικός χαρακτήρ, άλλ' υποβάλλει εις αυστηρόν έλεγχον τάς γνώμας τάς ιδίκας του και τών άλλων. Και εις αυτάς τάς νέας αουήθεις του θίου περιστάσεις

εύρίσκει την όρθήν συμπεριφοράν.

Ο Καλλιάφας έξεπλήρωσε τó ήθικόν αυτού χρέος έναντι έαυτού και της κοινωνίας εις μέγαν βαθμόν. Διά μιᾶς άδγκνου προσπαθείας προς αυτοθελτίωσιν έκαλλιέργησε τó τάλαντον αυτού.

Διά της διδασκαλίας, του παραδείγματος και του συγγραφικού του έργου, απέβη σωφρονιστής μαθητών, διδασκάλων και καθηγητών.

Μικρόν πρό του θανάτου του έδωσε διάλεξιν εις την αίθουσαν τελετών της Ζ.Π. Ακαδημίας Ιωαννίνων και έτυχε νά τον παρακολουθήσω. Αί φιλοσοφικαί και παιδαγωγικαί αυτού θέσεις ήσαν άμετάβλητοι. Η σταθερότης του αυτή ήτο άπαύγασμα της ένότητος του πνευματικού του θίου, θίου πειθαρχημένου υπό άνώτερα ήθικά αξιώματα.

Jean Paul λέγει: «Καιών είναι ένότης, ένότης είναι θεότης. Μόνον ο διάβολος είναι μεταβλητός».

Πρός άποφυγήν παρανοήσεων θεωρούμεν φρόνιμον νά υπομνήσωμεν εις τó σημείον τουτο, ότι ο Καλλιάφας καταδικάζει την ισχυρογνωμοσύνην ως έλάττωμα της προσωπικότητος εις τó έργον του «Επίτομος Γενική Παιδαγωγική», σελίς 49.

Άφησεν αξιόλογον συγγραφικόν έργον διά τον φρονηματισμόν ήμών και τών έπερχομένων γενεών.

Υπό την έπίνευσιν της θείας Προνοίας, ύψωσε τó ήθικόν του άνάστημα έντός τών πλαισίων του Έλληνοχριστιανικού Ιδεώδους, εις μίαν έποχήν ήθικής κρίσεως και δύναται νά χαρακτηρισθή διά τοúτο ως ήρωας του πνεύματος.

Υπήρξεν άπλοός, έντιμος, ευθύς, άνωπόκριτος, σταθερός, γνήσια πνευματική προσωπικότης, άκτινοβολούσα έλληνοπρέπειαν και θρησκευτικήν ευλάβειαν.

Έστερέωσεν έτι περισσότερο την Νεοελληνικήν παιδείαν επί υγιών βάσεων, και προήγαγε την Παιδαγωγικήν έπιστήμην. Τον εκπαιδευτικόν θάσει τών άνωτέρω περί ήθικής και καθήκοντος άντιλήψεων ανυψώνει εις την περίοπτον θέσιν του Αποστόλου. Ο αείμνηστος Σπυρίδων Καλλιάφας διήνυσεν άνευ ύπερβολών έν μέγα τμήμα της όδοú, ήτις άγει εις την ήθικήν τελειοποίησιν.

Επειδή προπορεύεται ήμών αίσθητώς ως προσωπικότης και επειδή τó αίτημα της έποχής μας είναι νά έχωμεν ήγέτας πρό πάντων με ήθικόν χαρακτήρα, γίνεται ούτος άξιος όδηγός μας.

Οδηγεί ήμάς μέσω ασφαλών όδών εις τά θάθη της υπάρξεώς μας, εις αυ-

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΙ

Υπό κ. Β. ΚΟΝΙΔΙΤΣΙΩΤΟΥ, δ. φ.

Υποδ)ντοῦ Ἀρσακείου Παιδ. Ἀκαδ. Ψυχικοῦ

Ὁ σύγχρονος παιδαγωγός, παραστάτης καὶ βοηθός τοῦ αὐτομορφουμένου νέου ἀνθρώπου, χρήσιμον εἶναι νὰ ἔχη ἀνά πᾶσαν στιγμήν πρό ὀφθαλμῶν τὴν ἰδεατὴν εἰκόνα τοῦ μελλοντικοῦ ὀρίμου ἀνθρώπου, πρὸς τὴν ὁποῖαν κατατείνουν αἱ μορφωτικαὶ του προσπάθειαι. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἔχωμεν συνηθίσαι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Rousseau νὰ μὴ θυσιάζωμεν εἰς τὸν θωμὸν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μελλοντικῆς ζωῆς τοῦ ὀρίμου ἀνθρώπου, τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ αὐταξίαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, δὲν θὰ μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐργασθῶμεν δημιουργικῶς, ἂν δὲν ἔχωμεν γνῶσιν τῆς σημερινῆς προσπάθειας τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν νὰ μᾶς δώσουν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζόμεναι μίαν ἐνιαίαν θεώρησιν τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς ἐνημερώσεώς μας αὐτῆς θὰ καταστήναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιούμεν ἐπωφελῶς εἰς τὴν καθημερινὴν διδακτικὴν καὶ μορφωτικὴν ἐνέργειαν τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτενεργείας καὶ τὰς λοιπὰς ἀρχὰς τῆς διδακτικῆς.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ὁ ἄνθρωπος ἔγινεν ἀντικείμενον προσοχῆς καὶ μελέτης τῶν διανοητῶν συνανθρώπων του. Αἱ κατὰ καιροὺς ἀντιλήψεις περὶ ἀνθρώπου διέρχονται διὰ μέσου τῶν ἐξῆς κυρίων σταθμῶν:

α) Μεταφυσικὴ τῆς ψυχῆς. Ἀρχικῶς ἀπεδόθη μεγίστη σημασία εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πνοήν, τὴν κινουσαν τὸ σῶμα, τὴν ψυχὴν. Ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς ἢ προσδίδουσα χάριν καὶ μυστήριον εἰς τὸ σῶμα ἐθεωρήθη ὁ πυρὴν, ἡ πεμπτοῦσία τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ ἀνθρώπου διαπιστώνομεν εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην, τὴν προσωκρατικὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐν μέρει εἰς

τὸν Πλάτωνα. Καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως, ὅπως καὶ διὰ τοὺς προγενεστέρους φιλοσόφους. Ἡ ψυχὴ δι' ὅλους εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ἀθάνατος.

Ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς τὴν ἐντελέχειαν τοῦ σώματος. Αὕτῃ καθορίζει καὶ ὁδηγεῖ τὴν σειρὰν τῶν δημιουργικῶν μεταβολῶν μέχρι τῆς πλήρους ὀριμάνσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἔμβρυον γίνεται ἄνθρωπος χάρις εἰς τὴν δημιουργικὴν ἐπενέργειαν τῆς ψυχῆς. Αὕτῃ δίδει μορφήν εἰς τὴν ὕλην. Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ γνωρίζωμεν ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὡς τὸ ὑψίστον τμήμα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὸ πνεῦμα. Τοῦτο εἰσέρχεται «ἐξωθεν» εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ εἶναι, κατ' αὐτόν, τὸ μόνον ἀθάνατον. Ὁ χριστιανικὸς μεσαίων εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεων τοῦ Πλάτωνος κατ' ἀρχὰς καὶ θραδύτερον τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὁ χριστιανισμὸς θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, κυρίαρχον οὐσίαν καὶ κύριον λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ σῶμα θεωρεῖται ὄργανον καὶ κατοικία τῆς ψυχῆς. Αὕτῃ δίδει τὴν δυνατότητα τῆς ζωῆς εἰς τὸ σῶμα, αὕτῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκτινοβολίαν καὶ χάριν: τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὸν ἀνθρώπον.

β) Ψυχολογία ἀνεψυχῆς. Ἄν εἰς τὴν πρώτην φάσιν, ἄνθρωπος σημαίνει κυρίως ψυχὴ, εἰς τὴν δευτέραν φάσιν, ἡ ψυχὴ, εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρωπολόγων, βιολόγων καὶ ψυχολόγων κυρίως ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον τώρα καταλαμβάνει τὴν κυρίαρχον θέσιν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν. Ἡ ψυχολογία εἰδικῶς χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνεψυχῆς ψυχολογία» (Fr. Langs) (1) Εἰς τοῦτο συνέτεινον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος αἱ βιολογικαὶ ἐρευναι. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος (Harvey 1626) καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπινου οργανισμοῦ ὥθησαν εἰς μηχανιστικὰς ἐρμηνείας. Ὁ ἀνθρώ-

τογνωσίαν καὶ βοηθεῖ νὰ σχηματίζωμεν ὕγιᾳ κοσμοθεωρίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ὀρμώμενοι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδρῶμεν ἐπωφελῶς εἰς πᾶσαν ἐπὶ μέρους παιδευτικὴν μας ἐνέργειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιπόνου ἀλλ' ὕψηλοῦ ἔργου μας.

πος παρεβλήθη πρὸς μηχανήν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἔλειπεν ὁμοῦς ὁ κεντρικὸς νοῦς καὶ τὸ κατευθύνον κέντρον, ἡ ψυχὴ. *La-metrie Helvetius, [alanis]*.

γ) **Ψυχολογία ἄνευ πνεύματος.** Αἱ ἐργασίαι τοῦ ἱατροῦ καὶ ψυχολόγου Freud εἰς Βιέννην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος κατέδειξαν τὴν ὑπαρξιν καὶ σημασίαν ἑνὸς ἐσωτερικοῦ κόσμου, τοῦ ὑποσυνειδήτου. Ἐπιθυμία παλαιότερων ἐποχῶν μὴ ἱκανοποιηθεῖσαι συσσωρεύονται ὑπὸ μορφήν παραστάσεων εἰς τὸν ἐσῶτερον κόσμον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἂν καὶ λησμονηθεῖσαι κατευθύνουν καὶ κυριολεκτικῶς ἐξουσιάζουν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. "Ὅ,τι συνήθως ὀνομάζουν τινὲς πνεῦμα εἶναι, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Freud καὶ τῶν ὁπαδῶν τῆς ψυχανάλυσεως, παράγωγον, δευτερογενὲς τι καὶ ἐπιγενόμενον, προερχόμενον ἐκ τῶν βιολογικῶν ἐπιθυμιῶν, τάσεων καὶ ὁρμῶν τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θεωρεῖται δηλ. τὸ πνεῦμα ὡς αὐτοτελὲς οὐσία, ἀλλ' ὡς τι δευτερογενὲς ἐξαρτώμενον ἀπὸ τοῦ στόματος. Αἱ προσπάθειαι τοῦ Freud καὶ τῶν μαθητῶν του ἐξουδετερώνουν τὴν «ἄνευ ψυχῆς ψυχολογίαν», ἐπαναφέρουν καὶ τοποθετοῦν τὴν ψυχὴν ἐντὸς τοῦ σώματος, ἀρνοῦνται ὁμοῦς τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ πνεύματος καὶ δημιουργοῦν μίαν «ψυχολογίαν ἄνευ πνεύματος». (2)

Ἡ ἀνθρωπότης ζῇ τὴν τρίτην τῶν μεγάλων αὐτῆς ἀπογοητεύσεων τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ πρώτη μεγάλη ἀπογοήτευσίς ὡφείλετο εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Κοπερνίκου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ γῆ δὲν ἀποτελεῖ πλέον τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἐν μικρὸν μόριον κονιορτοῦ ἐντὸς τοῦ σύμπαντος, περιστρεφόμενου περὶ τὸν ἥλιον. Αὐτὴν τὴν πρώτην κοσμολογικὴν ἀπογοήτευσιν ἠκολούθησεν ἡ δευτέρα, ἡ βιολογικὴ ἀπογοήτευσίς, ἡ ὁποία ἐπληξεν ἀκόμη σκληρότερα τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου περὶ καταγωγῆς τῶν εἰδῶν, ἡ ὁποία ἤθελεν τὸν ἀνθρώπον ἀπλῶς προῖον ἐξελικτικῆς διαδικασίας, προερχόμενον ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν κατωτέρων αὐτοῦ ἐμβίων ὁργανισμῶν. Τὴν τρίτην καὶ μεγάλην ἀπογοήτευσιν ἀπέτελεσεν, κατὰ τὴν διαπίστωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτουργοῦ τῆς, τοῦ Freud ἡ ψυχολογικὴ λεγομένη ἀπογοήτευσίς κατὰ τὴν ὁποῖαν θεωρεῖται κατ' οὐσίαν ἀνύπαρκτον τὸ πνεῦμα ὡς αὐτοτελὲς πραγματικότης. Ὁ ἀνθρώπος καταβιβάζεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ζώου, ἀφοῦ τὸ μόνον διακριτικὸν γνώρισμα, τὸ πνεῦμα δὲν ἀναγνωρίζεται.

δ) Ὁ ἀνθρώπος ὡς τρισυπόστατος. Ὁλότης (σῶμα-ψυχὴ-πνεῦμα). Ἐναντι τῶν ἀντιλήψεων τούτων γίνεται σήμερον δεκτὴ ὑπὸ τῆς νεωτάτης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, μὴδὲ τῆς νεωτάτης τάσεως τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους ἐξαιρουμένης, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀποτελεῖ πράγματι τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας καὶ μόνον ὡς Ὁλότης σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, αὐτοτελῶς λαμβανομένου καὶ ἰσοτίμως, εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ. Δὲν θεωρεῖται ὁ ἀνθρώπος πλέον ὡς Ὁργανισμὸς ἀλλὰ ὡς Πρόσωπον. Τὴν θέσιν δὲ τῆς ψυχοθεραπείας καταλαμβάνει ἡ λογοθεραπεία. (3) Παρατηρήθη δηλαδὴ παρὰ τῶν ψυχοθεραπευτῶν ὅτι ὠρισμένοι νευρώσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν παρὰ μόνον ὡς ἐκδηλώσεις διανοητικῆς διαταραχῆς. Ἡ θεραπεία δὲ αὐτῶν καθίσταται δυνατὴ μόνον, ἂν ὁ ψυχοθεραπευτὴς, ἐδῶ λογοθεραπευτὴς, ἀπευθύνεται εἰς τὴν «πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀσθενοῦς» εἰς τὴν λογικὴν του ὑπόστασιν. Ἡ ψυχανάλυσις δηλαδὴ σήμερον παραδέχεται τὸν ἀνθρώπον ὡς Ὁλότητα ψυχοσωματικὴν καὶ πνευματικὴν. Ὁμοίως ἀντιλήψεις συναντῶμεν καὶ εἰς τὸν Ἑλβετὸν ἱατρὸν Paul Tournier, (4) ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει μίαν «ἱατρικὴν τῆς προσωπικότητος». Ὁ ἱατρός, κατ' αὐτόν, κατὰ τὴν διαγνωστικὴν καὶ θεραπευτικὴν του ἐνέργειαν πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν του τὸν «ἄνθρωπον ὡς ἐνιαῖον τι ὅλον σωματικόν, ψυχικόν καὶ πνευματικόν». Πρὸς θεραπείαν δὲ μιᾶς σωματικῆς ἀσθενείας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπικαλῆται τὴν συνδρομὴν καὶ τῶν δύο ἄλλων παραγόντων: τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Τὴν τρισυπόστατον φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζουν σήμερον ὅλοι αἱ ἐπιστήμαι, ἀντικείμενον ἐρεῦνης τῶν ὁποίων ὑπὸ τινὰ ἐποψιν ἀποτελεῖ ὁ ἀνθρώπος. Τὸ ἐνδιαφέρον μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου, ὥθησεν αὐτὰς εἰς τὴν σύγχρονον ἀνθρωπολογικὴν ἐρευναν. Ἐκάστη ἐπιστῆμη περὶ ἀνθρώπου ἀσχολουμένη διαμορφώνει καὶ ἀντίστοιχον Ἀνθρωπολογίαν. Γνωρίζομεν οὕτω ἐκ τῆς Βιολογίας προελθοῦσαν τὴν βιολογικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς Ἰατρικῆς τὴν Ἰατρικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς ψυχολογίας τὴν ψυχολογικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς Κοινωνιολογίας τὴν κοινωνιολογικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς Θεολογίας τὴν θεολογικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τὴν φιλοσοφικὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ πολιτισμοῦ εἰδικώτερον τὴν πολιτιστικὴν Ἀνθρωπολογίαν καὶ ἐκ

της Παιδαγωγικής την Παιδαγωγικήν
'Ανθρωπολογία.

Ἡ ἐπιστήμη της ἀγωγῆς στηρίζεται
εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ἐπὶ της ἀκρι-
βοῦς γνώσεως της καταστάσεως της
σημερινῆς ἐρεύνης τῶν διαφορῶν 'Αν-
θρωπολογιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θεώρησις
τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ μιᾶς ἐκάστης τῶν
ἐπιστημῶν τούτων εἶναι κατ' ἀνάγκην
μονομερῆς, ἀνελήφθη προσπάθεια συν-
εργασίας τῶν διαφορῶν ἐπιστημῶν διὰ
μίαν ἀπὸ κοινοῦ ἔρευναν τοῦ ἀνθρώπου.
Ἡ πρωτοβουλία αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν
νέον καὶ πολλὰ ὑποσχόμενον καθηγητὴν
της Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου
της Τυβίγγης Andreas Flitner. (5)

Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ κατὰ ταῦτα
τρισυπόστατον ὅλον. Ὁ ὅρος ὁλότης
χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πα-
ρόντος αἰῶνος συχνότερον, ἢ καὶ ἀπὸ
της ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους γνωρίζο-
μεν ὅτι τὸ ὅλον εἶναι τι πλεον τῶν με-
ρῶν αὐτοῦ. Τὸ ὅλον δὲν συνετέθη ἐκ
τῶν μερῶν ἀλλὰ ἀντιθέτως τὰ μέρη
διακρίνονται εἰς αὐτό. Εἰς ἕκαστον δὲ
τῶν μερῶν ἐνυπάρχει καὶ ἐπιδρᾷ τὸ ὅ-
λον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἓν τῶν
μερῶν ἀνεξάρτητον τοῦ ὅλου καὶ ἀντι-
στρόφως. Ἡ ὁλότης τοῦ ἀνθρώπου τέ-
λος πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ
τὴν δυναμικὴν της ἐννοίαν. Εἶναι δηλα-
δὴ εἰς θέσιν καὶ ἔχει συνεχῶς τὴν τάσιν
νὰ παράγῃ νέας ὁλότητας. (6) Τὴν ἐν-
νοίαν της ὁλότητος ἐχρησιμοποίησεν ἡ
ψυχολογία πρὸς ἀναίρεσιν τῶν θεωριῶν
της παλαιότερας ψυχολογίας τῶν στοι-
χείων, ἀπεκλήθη δὲ διὰ τοῦτο καὶ ψυ-
χολογία της ὁλότητος.

Τὰ πορίσματα της τελευταίας αὐτῆς
τάσεως της ψυχολογίας παρέλαβε καὶ
ἀξιοποίησε καὶ ἡ Νεωτέρα Παιδαγωγι-
κή. Ἐφ' ὅσον δὲ αὕτη παραδέχεται καὶ
ἐφαρμόζει τὰς περὶ ὁλότητος ἀντιλή-
ψεις της ψυχολογίας καλεῖται καὶ Παι-
δαγωγικὴ της Ὀλότητος. (Ganynheits
Pädagogik.), μὲ κύριον πρόδρομον αὐ-

της τὸν μαθητὴν τοῦ Pestalozzi καὶ πα-
τέρα τῶν Νηπιαγωγείων Froebel. Εἰς
τὴν σημερινὴν διδακτικὴν πράξιν γίνε-
ται ἐφαρμογὴ τῶν ἀντιλήψεων περὶ ὁ-
λότητος κυρίως κατὰ τὴν διδασκαλίαν
της πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς.

Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ
ἀνωτέρω ἀντιλήψεις περὶ ὁλότητος ἐμ-
φανίζονται ταυτοχρόνως πρὸς τὰς ἀπαι-
τήσεις πρὸς αὐτενέργειαν εἰς τὴν περί-
πτωσιν τοῦ Froebel καὶ της κινήσεως
τῶν ὁπαδῶν τοῦ νεωτέρου σχολείου. Εἶ-
ναι δὲ δυνατόν νὰ εἰπώμεν ὅτι αἱ ἀπαι-
τήσεις τῶν τελευταίων, πρὸς αὐτενέρ-
γειαν τῶν μαθητῶν ἀπέρρευσαν καὶ δι-
ηκολούθησαν ἐκ τῶν ἀντιλήψεων της
ψυχολογίας περὶ της ἐννοίας καὶ της
σημασίας της ὁλότητος.

Τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις περὶ Ὀλό-
τητος, Αὐτενεργείας καὶ Ἀνθρωπολο-
γίας, ὡς καὶ γενικῶς τὰς νεωτέρας ἀν-
τιλήψεις περὶ σχολείου καὶ ἀγωγῆς εἰ-
σήγαγε εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ παντός ὁ
διὰ τοῦ παρόντος τιμώμενος συντηρητι-
κὰ προοδευτικὸς ἡμῶν ὁδηγὸς καὶ δι-
δάσκαλος.

Παραπομπαί :

- 1) A. Klein : Die Anschauungen von Men-
schen in der heutigen Psychologie, Kolu
1957, σ. 16.
- 2) ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 39.
- 3) Y. Franke : Logos und Existenz, Wien
1951, σ. 95.
- 4) P. Tournier : Krankheit und Lebens pro-
bleme, Basel 1955.
- 5) Andreas Flitner : Wege zur pädagogi-
schen Anthropologie, 1963, καὶ Βασ. Κο-
νιδισιώτου : Πολιτιστικὴ Ἀνθρωπολογία
καὶ Παιδαγωγική, περιοδ. Σχολεῖο καὶ
Ζωή, Ἀθῆναι Μάιος 1963.
- 6) H. Driesch : Das Ganze und die Summe,
1921 καὶ Σπυρίδωνος Καλλιὰς : α) Ὑλι-
σμός καὶ σύγχρονος βιολογία καὶ ψυχολο-
γία, Ἀθῆναι ἀ. ἔ. καὶ β) Ἀνθρωπολογικαὶ
μελέται, Ἀθῆναι 1957.

Ὁ ἄνθρωπος γίνεται τῷ ὄντι ἄνθρωπος, ἔχων κύριον γνώ-
ρισμα ἀληθινὴν ἐλευθερίαν, ἂν γνώμων αὐτῆς εἶναι ἡ κατεύθυν-
σις πρὸς τὴν ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου πραγματικότητα, δηλαδὴ
πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὰ κατ' Αὐτόν.

Χάριν αὐτῆς της ζωῆς καθ' ἑαυτὴν καὶ χάριν της ὁμαλωτέ-
ρας, ἐν γένει, ἀναπτύξεως, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἡ οἰκογένεια.

Ἐν τῇ ἀγωγῇ της νεολαίας αἱ πλάναι εἶναι τόσῳ ὀλιγώτεραι
καὶ ἐλαφρότεραι, ὅσῳ πληρέστερον γινώσκει ὁ νέος καὶ νεάνι-
δας, ἀπὸ της ἡλικίας τῶν 6 ἐτῶν καὶ ἐξῆς, παιδαγωγῶν τὰ κατὰ
τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν καὶ γενικῶς καὶ εἰδικῶς.

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Ο ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΛΟΓΙΑ

Τοῦ κ. ΛΕΩΝ. Χ. ΚΟΥΛΑ, παιδαγωγοῦ

Ὁ ἀείμνηστος Σπ. Καλλιὰφας εἶναι κυρίως γνωστὸς ὡς φιλόσοφος, ὡς παιδαγωγὸς καὶ ὡς ψυχολόγος τῆς ψυχολογίας τοῦ Βάθους καὶ τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου.

Μία ἄλλη πλευρὰ τοῦ πολυεδρικοῦ του ἔργου εἶναι ἡ χαρακτηρολογία καὶ ὁ συσχετισμὸς τῆς μετὰ τὴν ἀγωγήν. Εἶναι δὲ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρωτοπόρος καὶ εἰσηγητὴς ἐν Ἑλλάδι τῆς χαρακτηρολογίας τοῦ Ernest Kretschmer καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου ὁρμωμένης χαρακτηρολογίας τοῦ Karl Jung. Ἡ συμπλήρωσις τῶν ἀνωτέρω χαρακτηρολογιῶν ὑπὸ τοῦ Σπ. Καλλιὰφα ἐκτείνεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ πεδίου τῶν ἐφαρμογῶν τῶν εἰς τὸν τομέα τῆς ἀγωγῆς, τῆς διδασκαλίας, τῆς ἀνατροφῆς, τῆς ἐπαγγελματικῆς κατευθύνσεως καὶ κλίσεως, πλέον δὲ τούτων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας (1) μετὰ τὰς εἰδικωτέρας πλευράς τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων.

Μετὰ μίαν συνοπτικὴν καὶ σύντομον παρουσίαν τῶν ὡς ἄνω χαρακτηρολογιῶν, εἰς αὐτὸ μας τὸ ἄρθρον, θὰ ἀναφερθῶμεν ἐκτενέστερον — φροντίζοντες νὰ μεταφέρωμεν τὰς ἰδέας καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐξαιρετοῦ διδασκάλου μας — εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην εἰς τὴν παιδαγωγικὴν χαρακτηρολογίαν.

Α'

Ernest Kretschmer. Ἡ χαρακτηρολογία του ἐκκινεῖ ἐκ τῆς ψυχαναλύσεως καὶ ψυχοθεραπείας, μεταφερθεῖσα ἐπιτυχῶς καὶ ἐπὶ ὕγιων ἀτόμων. Τὸ πλεονέκτημά της εἶναι «ὅτι ἐρευνᾷ καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς τὸ ἄτομον καὶ ἀνευρίσκει συστοιχίαν τῆς σωματικῆς τοῦ ἀτόμου δομῆς πρὸς τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυστάσιν

αὐτοῦ». (2) Παρὰ τὸν ψυχικὸν τύπον ἐκάστης ἀτομικότητος εὐρίσκομεν τὸν σωματικὸν τῆς τύπον. Ἡ συνύπαρξις τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ ἀντιστοίχου ψυχικοῦ τύπου εἰς τὰ αὐτὰ ἄτομα ὑπερβαίνει τὰς 70% τῶν περιπτώσεων, ὥστε νὰ δυνάμεθα μετὰ σχετικῆς βεβαιότητος νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ψυχοσωματικῶν τύπων.

Ὁ Κ.ρ. διακρίνει δύο θεμελιώδεις ψυχικοὺς τύπους 1) τὸν σχιζόθυμον καὶ 2) τὸν κυκλόθυμον. Παρ' αὐτοὺς ὑπάρχουν οἱ σχιζοειδεῖς καὶ οἱ κυκλοειδεῖς μετὰ ὕγιους καὶ νοσοῦντος καὶ οἱ σχιζόφρονες καὶ οἱ κυκλικοί, καθαρῶς νοσοῦντες.

Οἱ σωματικοὶ κατὰ Kretschmer τύποι εἶναι: 1) Οἱ λεπτόσωμοι, 2) οἱ πυκνόσωμοι, 3) οἱ ἀθλητικοὶ καὶ 4) οἱ δύσπλαστοι.

Ἐκ τῶν σωματικῶν τύπων δεόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς θεμελιώδεις οἱ λεπτόσωμοι καὶ οἱ κυκλόθυμοι.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ σχιζόθυμου τύπου εἶναι: τὸ κλείσιμον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ κατ' ἔντασιν καὶ εἰς βάθος βίωσις καὶ αἰσθήσις τῆς πραγματικότητος, ἡ σταθερότης τῆς βουλήσεως, ἡ ἰσχυρὰ βουλευτικὴ ἐνέργεια, ἡ ἡ βουλευτικὴ ἀπάθεια, ἡ ἀναισθησία ἢ ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ψυχρότης, τὸ ἀπόλυτον καὶ ἡ μονομέρεια, ἡ διανόησις εἶναι ἀναλυτικὴ στρεφόμενη πρὸς τὰ ἔσω.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κυκλοθύμου δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ κάτωθι: Εὐκόλος ἐναλλαγὴ εὐθυμίας καὶ δυθυμίας μετὰ ἐπικράτησιν τῆς εὐθυμίας, τὰ βιώματα καὶ τὰ αἰσθήματα ἐκτείνονται εἰς πλάτος καὶ εἰς ἐπάφην μετὰ τὸ περιβάλλον καὶ τοὺς συνανθρώπους, ἡ διανόησις στρέφεται πρὸς τὸν ἔξω κόσμον καὶ εἶναι συνθετικὴ. Οἱ κυκλόθυμοι εἶναι πρακτικοί, δραστήριοι, τολμη-

1. Σπ. Καλλιὰφας: Χαρακτήρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι, Ἀθῆναι 1935.

2. Σπ. Καλλιὰφας - Φωτ. Παλῖδα, : Εἰσαγωγή εἰς τὴν χαρακτηρολογίαν τοῦ E. Kretschmer, Ἀθῆναι 1950.

ροί, επιφανειακοί, εὐμετάβλητοι, ρευστοί καὶ πολλάκις ἐπιπόλαιοι. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ φλυαρίαν, εὐθυμολογίαν καὶ καλόκαρδον δραστηριότητα.

Τὸν πρῶτον τύπον τοῦ σχιζοθυμοῦ ἐνσαρκώνει ὁ Δὸν Κιχώτης καὶ τοῦ κυκλοθυμοῦ ὁ Σάντοσ Πάνσα εἰς τὸ γνωστὸν μυθιστόρημα τοῦ Θερβάντες.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ λεπτοσώμου σωματικοῦ τύπου εἶναι: τὸ ὑψηλὸν καὶ λεπτὸν ἀνάστημα, τὰ μακρὰ καὶ λεπτὰ ἄκρα, τὸ ὥσειδές καὶ λιπόσαρκον πρόσωπον, ἡ ὀξύτης τῆς ρινός, ἡ σκληρὰ καὶ δυσδιάτακτος κόμη, τὸ στενὸν τοῦ θώρακος.

Τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ πυκν σώμου σωματικοῦ τύπου εἶναι: τὸ συμπαγές τοῦ σώματος, τὸ μέτριον ἀνάστημα, τὸ εὐρὺ πρόσωπον, οἱ μικροὶ ὀφθαλμοί, ὁ θραχὺς λαιμός, ἡ μαλακὴ καὶ εὐδιάτακτος κόμη, ἡ ἀνεπτυγμένη κεφαλὴ, κοιλία καὶ τὸ εὐρὺ στήθος καὶ τὰ ἀνεπτυγμένα ἰσχία, γενικῶς παρατηρεῖται ἀνάπτυξις τοῦ κορμοῦ καὶ ὄχι τῶν ἁκρων.

Β'

Karl Jung : Διὰ τὸν Jung δύο εἶναι χαρακτηρολογικῶς οἱ θεμελιώδεις τύποι:

1) Ὁ ἐξωστρεφῆς καὶ 2) ὁ ἐνδοστρεφῆς.

Ἡ χαρακτηρολογία τοῦ K. Jung εἶναι κατ' ἐξοχὴν ψυχικὴ μὲ κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν ἐρευναν τοῦ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου κόσμου κατὰ τὴν μελέτην καὶ διερεύνησιν τῶν ἀθροπίνων τύπων.

Ὁ Jung ἀναγνωρίζει τέσσαρας βασικὰς ψυχικὰς λειτουργίας: τὴν διάνοησιν, τὸ συναίσθημα, τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἐνόρασιν.

Οἱ ἀνθρώπινοι τύποι διακρίνονται ἐπίσης εἰς ἐξωστρεφεῖς διανοητικούς, ἐξωστρεφεῖς συναισθηματικούς, ἐξωστρεφεῖς κατ' αἶσθησιν καὶ ἐξωστρεφεῖς ἐνορατικούς ἢ εἰς ἐνδοστρεφεῖς διανοητικούς, ἐνδοστρεφεῖς κατ' αἶσθησιν καὶ ἐνδοστρεφεῖς ἐνορατικούς.

Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐξωστρεφοῦς συνοψίζομεν εἰς τὰ ἑξῆς: «ἡ συνειδήσις τοῦ βλέπει πρὸς τὰ ἑξῶς», τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα καθορίζουν τὸν βίον καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ ἐκδηλώσεις του, ἡθικὴ τοῦ ἐξωστρεφοῦς εἶναι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας καὶ αἱ κρατοῦσαι ἐν αὐτῇ ἀντιλήψεις, ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὸ περιβάλλον εἶναι εὐχερὴς καὶ ἡ ἀπορρόφησις ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ συχνή.

Ὁ ἐκτοπισθεὶς ὑποκειμενικὸς κόσμος τῶν σκέψεων, ἰδεῶν, πόθων καὶ συναισθημάτων δρᾷ παρὰ τῷ ἐξωστρεφεῖ τύπῳ ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ ζητεῖ τὰ δικαιώματά του, παρουσιάζεται ἀτροφικός, παιδαριώδης καὶ ἀρχέγονος, ἡ μὴ ἀναγνώρισίς του δὲ ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ὀδηγεῖ εἰς νοσηρὰς καταστάσεις.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐνδοστρεφοῦς τύπου εἶναι: ἡ κυριαρχία τοῦ ὑποκειμενικοῦ παράγοντος εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ βίου καὶ τῆς δραστηριότητος ἐν αὐτῷ, αἱ κρίσεις του εἶναι ψυχραὶ, ἄκαμπτοι, πολλάκις αὐθαίρετοι καὶ ἀπηνεῖς. Ἡ τάσις πρὸς γενίκευσιν, ἡ σταθερότης καὶ τὸ θάρρος περὶ τὴν διατύπωσιν κρίσεων, ἡ ἀπόκρυψις τοῦ συναισθηματικοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀδιαφορία διὰ τὰς κρίσεις τῶν ἄλλων κυριαρχοῦν. Ἡ ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου ἐνέργεια εἶναι ἡ διαμαρτυρία τῶν ἀντικειμένων, μὲ τὸν παραμερισμὸν τους ζητοῦν ταῦτα τὰ δικαιώματά τους, ἡ ἀδιαφορία διὰ τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ ἀντικειμενικὰ γεγονότα τοῦ περιβάλλοντος κόσμου ὠθεῖ εἰς ὑποδούλωσιν εἰς αὐτά, εἰς σχέσεις ὑποταγῆς καὶ εἰς παθολογικὴν ἐνίστη ἐξάρτησιν ἐξ αὐτῶν.

Ἡ συγγένεια τῆς χαρακτηρολογίας τοῦ Jung πρὸς τὴν τοῦ Kretschmer εἶναι προφανής.

Ὁ σχιζοθυμος τύπος τοῦ Kretschmer συμπίπτει πρὸς τὸν ἐνδοστρεφῆ τοῦ Jung καὶ ὁ κυκλοθυμος τοῦ πρώτου πρὸς τὸν ἐξωστρεφῆ τοῦ δευτέρου. Ὁ πρῶτος χρησιμοποιεῖ καὶ σωματικὰ γνωρίσματα διὰ τὴν τυπολογίαν τοῦ ἐνὼ ὁ δεύτερος ἀρύεται τὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν χαρακτήρων του ἐκ τοῦ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου ψυχικοῦ κόσμου.

Ὁ Σπ. Καλλιὰφας χρησιμοποιεῖ ἀκόμη συμπεράσματα ἐκ τῆς χαρακτηρολογίας τοῦ Ad. Ferrière (3) καὶ τοῦ Jaensch (4) θεωρεῖ ὅμως ὡς αὐθεντικώτερον ἀναποκρινόμενα εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου τὰ τοῦ Jung καὶ Kertschmer.

Γ'

Ὁ ἀναπτυσσόμενος ἄνθρωπος διαφοροποιεῖ σὺν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ καὶ τὸν ψυχικὸν τοῦ κόσμον. Ἡ διαίρεσις τῆς ψυχολογίας εἰς ψυχολογίαν τοῦ παιδός,

3. Σπ. Καλλιὰφας, Ἀνάλεκτα τ. 2ος Ἀθῆναι 1966.

4. Σπ. Καλλιὰφας, Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», ἄρθρον Γαιίνε, Ἀθῆναι 1949.

εις ψυχολογίαν τοῦ ἐφήβου, εις ψυχολογίαν τῆς ὥριμου ἡλικίας ἔχει ὁδηγήσει σήμερον εις ἰδιαιτέρους ψυχολογικούς κλάδους. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπάρχουν ὠρισμένα ἰδιότητες καὶ ψυχικά χαρακτηριστικά τὰ ὁποῖα εις τὴν βαθυτέραν τῶν οὐσίαν παραμένουν διὰ τὰ διάφορα ἄτομα, κατὰ θάσιν τὰ αὐτὰ εις τὰς διαφόρους φάσεις ἀναπτύξεώς τῶν. Ἡ ἐνδοστρέφεια καὶ ἡ ἐξωστρέφεια συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν. Ἡ διάγνωσις τῶν δὲ καὶ ἡ ἐπισημανσις αὐτῶν εις συνδυασμὸν καὶ πρὸς τὰ σωματικά γνωρίσματα ἐπιτυχάνεται μετὰ προσεκτικὴν παρατήρησιν ἀπὸ τῆς θρεφικῆς ἀκόμῃ ἡλικίας.

Ἡ χαρακτηρολογικὴ κατάταξις τῶν παιδαγωγουμένων ἐπιτρέπει τὴν ὁριζόντιον, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, διαφοροποίησιν τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Οὕτω κατὰ τὴν προσχολικὴν περίοδον τὸ ἐνδοστρεφὲς νήπιον ἔχει ἀνάγκην συναναστροφῆς μεθ' ὁμηλικῶν διὰ νὰ ἀναπτύξη καὶ τὰς ἐξωστρεφεῖς τοῦ τάσεις καὶ νὰ μὴ ἀποθῇ ὑπερβολικὰ ἐνδοστρεφές, μονωτικόν, εὐφάνταστον. Ἐνας τύπος ἐξωστρεφοῦς παιδιοῦ ἔχει ἀνάγκην τῆς συναναστροφῆς τῶν ὁμηλικῶν διὰ νὰ ἀναπτύξη τὰς κυρίας αὐτοῦ ψυχικὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι, καταπιεζόμεναι ἐκ τῆς ἀναστροφῆς τοῦ με ὑπερηλικίους, ἀτροφοῦν, ὁδηγοῦν δὲ τὸ ἐξωστρεφὲς παιδί εις ἀταξίαν, ἀπειθαρχίαν, ἐκδηλώσεις καταστροφικὰς πέραν τοῦ συνήθους. Τὰ σημερινὰ μονογενῆ, κατὰ τὰ αὐτὰ παιδιά, ἔχουν μεγαλυτέραν ἀνάγκην φοιτήσεως εις τὰ νηπιαγωγεῖα, εις τοὺς παιδικοὺς σταθμοὺς ἀπὸ τὰ παιδιά τῶν παλαιότερων πολυμελῶν οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων ἡ συναναστροφή μετ' ἄλλων παιδιῶν ἦτο δυνατὴ εις τὴν αὐλήν, εις τὸν κήπον ἢ ἐντὸς τῶν εὐρυχώρων οἰκῶν παλαιᾶς κατασκευῆς.

Ἡ στάσις γονέων καὶ διδασκάλων θὰ εἶναι διαφορετικὴ ἐναντι ἑκατέρου τῶν δύο τύπων. Ὁ ἐνδοστρεφὴς ἔχει ἀνάγκην ἐνθαρρύνσεως διὰ συμμετοχὴν εις τὸ παιγνίδι, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία ἐνεργοῦ συμμετοχῆς, προσωρινῆς ἀρχηγίας, ἐκδηλώσεως τῶν ἀδυναμιῶν καὶ ἐνδοιασμῶν τοῦ. Ὁ ἐξωστρεφὴς τούναντίον ἔχει ἀνάγκην ἀτομικῆς ἀπασχολήσεως, συνειδητῆς ὑπερβάσεως τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ τῶν δευτερευόντως ἀναπτυσσομένων ὑποκειμενικῶν χαρακτήρων τῆς προσωπικότητος.

Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν παιδικῶν ἐλαττωμάτων ἀποβαίνει εὐχερεστέρα διὰ τῆς χαρακτηρολογικῆς διαγνώσεως. Ἡ

ζηλοτυπία (5) π.χ. τοῦ ἐνδοστρεφοῦς ἐκδηλοῦται διὰ φαινομενικῆς ἡρεμίας συγκαλυπτούσης τὴν ἐσωτερικὴν ταράχην καὶ δι' ἐκδηλώσεως ἄλλων ποικίλων ἀταξιῶν, δι' ἐπιθέσεων εις χρόνον ἀπουσίας τῶν ἐνηλικῶν. Ἡ ζηλοτυπία τοῦ ἐξωστρεφοῦς ἐκδηλοῦται διὰ παραπόνων, δι' ἐπιθέσεων, διὰ δακρύων κ. λ.π. Εἰς τὴν διαφορετικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζηλοτυπίας θὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ διαφορετικὴ διαπαιδαγώγησις.

Ἡ στάσις μας ἐναντι τοῦ ἐνδοστρεφοῦς ζηλοτύπου θὰ εἶναι συμβουλευτικὴ, ἡπία, ἀναλυτικὴ ἐπὶ τῆς δεούσης ἀγάπης, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ τρέφῃ πρὸς τὸν μικρότερον ἀδελφόν τοῦ. Ἐναντι τοῦ ἐξωστρεφοῦς ζηλοτύπου θὰ χρησιμοποιήσωμεν ὀξυτέρας ἐπιτιμήσεις καὶ ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ ζηλοτυπούμενου ἐν ἀνάγκῃ.

Ἡ διαπαιδαγώγησις ἐνὸς ζεύγους ἀδελφῶν με ἐνδοστρεφὲς καὶ ἐξωστρεφὲς μέλος εἶναι ἀρκετὰ δυσχερὴς, ὅταν μάλιστα συμβαίνει ὁ εἰς τύπος νὰ εἶναι ἄκρως ἐνδοστρεφὴς καὶ ὁ ἕτερος ἄκρως ἐξωστρεφὴς. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἐξωστρεφοῦς εις τὰς συναναστροφάς, εις τὸ παιγνίδι, εις τὴν συνειδησιν τῶν γονέων καὶ τοῦ ἄλλου οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος — ὅταν δὲν προσεχθῇ — ὁδηγεῖ τοῦτον εις πλεονεκτικὴν θέσιν με πιθανότητα δημιουργίας καταστάσεως ὑπεροψίας, ἐπάρσεως, τυραννικότητος, ἐνῶ τούναντίον εις τὸν ἐνδοστρεφῆ δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ αἰσθημα μειονεξίας, ἀντιθέσεως, μόνωσιν καὶ ἀπόσχισιν ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος, πικρίαν, μελαγχολίαν καὶ εὐερεθιστικότητα. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως ἐπικίνδυνον εις περιόδους κρίσεως ὡς τοῦ πείσματος καὶ κατὰ τὴν ἐφηβείαν.

Διαφοροποιημένοι ἐναντι τῶν δύο τύπων ὀφείλουν νὰ εἶναι καὶ ἡ σχολικὴ ἀγωγή καὶ ἡ διδασκαλία, αἱ ὁποῖαι, ἀπευθυνόμεναι πρὸς τοὺς δύο ὡς ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντας θεμελιώδεις ψυχικούς τύπους, ἀπευθύνονται με διαφορετικὴν τακτικὴν καὶ μεθοδολογίαν, πρὸς δύο διαφορετικούς μαθητάς, ὁμαλοὺς ἀμφοτέρους, ἀξιολογικῶς κρινομένους πολλάκις εις τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀνεπτυγμένους, ἀλλά, με διαφορετικὸν θυμικόν, διαφορετικὴν ἐνέργειαν σκέψεως, διαφορετικὴν δεκτικότητα τῶν ἐκ τοῦ ἐξω κόσμου ἀντιλήψεων καὶ ἐντυπώσεων, με διαφορετικὴν ἀντίδρασιν εις τὰ συμβαίνοντα καὶ γινόμενα περὶ αὐ-

5. Σπ. Καλλιὰφα, Τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη, ἔκδοσις 2α, Ἀθῆναι 1958,

τούς, με διάφορον ἀφομοίωσιν τῆς ἐπιδρώσης ἐπ' αὐτούς πραγματικότητος, με διαφορετικὴν ἀπήχυσιν ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ των κόσμου καὶ με διαφορετικοὺς τρόπους προσαρμογῆς πρὸς ἀνθρώπους, περιβάλλον, γεγονότα καθημερινῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας.

Ἔργον τοῦ σχολείου εἶναι ὁ σεβασμός τῆς τυπολογίας τοῦ μαθητοῦ μετὰ ψυχικά καὶ σωματικά αὐτοῦ χαρακτηριστικά. Ἡ ἀντιστράτευσις πρὸς τὸν ἀνθρώπινον τύπον εἶναι λάθος, ἢ μὴ ἐξισορρόπησις ὅμως πρωτευόντων καὶ δευτερευόντων χαρακτηριστικῶν ἀποτελεῖ ὁμοίως λάθος.

Ἀνήκει εἰς τὴν ἀναλυτικὴν ψυχολογίαν τοῦ Κ. Jung ἡ τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξισορροπήσεως τοῦ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου ψυχικοῦ κόσμου. Ἐν προκειμένῳ τῆς ἀναπτύξεως, διὰ μὲν τὸν ἐξωστρεφεῖ τύπον, καὶ ἐνδοστρεφῶν ἰδιοτήτων καὶ γνωρισμάτων ἅτινα δροῦν ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου, διὰ δὲ τὸν ἐνδοστρεφεῖ τῆς ἀναπτύξεως καὶ καλλιέργειας ἐξωστρεφῶν ἰδιοτήτων καὶ γνωρισμάτων τὰ ὅποια εἶναι ἀπωθημένα εἰς τὸ ἀσυνείδητον.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς σχολικῆς ζωῆς καὶ ἡ διδασκαλία ὀφείλου ὁμοίως νὰ προάγουν τοὺς δύο βασικοὺς ἀνθρωπίνους τύπους κυκλόθυμον — ἐξωστρεφεῖ καὶ σχιζόθυμον — ἐνδοστρεφεῖ. Τὸ πρόγραμμά μαθημάτων, ἡ μεθοδολογία, αἱ ἀτομικαὶ καὶ ὁμαδικαὶ ἐργασίαι, τὸ παιχνίδι, ἡ σχολικὴ ἐορτή, αἱ ἐξετάσεις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς προόδου καὶ μαθήσεως καὶ κυρίως ἡ αὐτενεργὸς ἐργασία καὶ ἡ ἐκδήλωσις διαφέροντος πρὸς ὠρισμένους κλάδους ἀποτελοῦν οὐσιώδη μέσα πρὸς ἰσορροπὸν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου.

Ὁ σχολικὸς καὶ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς ὁμοίως τὰ μέγιστα δύνανται νὰ ὠφεληθοῦν ἐκ τῆς τυπολογίας. Ἡ ὀρθὴ ἐκλογὴ περαιτέρω σπουδῶν καὶ ἐπαγγέλματος εἶναι ἀνάγκη νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν παρουσίαν τῶν θεμελιωδῶν ἀνθρωπίνων τύπων.

Διὰ τῆς χαρακτηρολογίας ὁ ἀνθρώπινος ψυχικὸς βίος ἀντιμετωπίζεται ὡς ὁλότης καὶ οὐχὶ ὡς μεμονωμένα ἰδιότητες. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς ὁλότητος δύνανται νὰ ἐνταχθοῦν ψυχικαὶ ἰδιότητες καὶ λειτουργίαι, αἱ ὁποῖαι ἐρμηνεύουν αὐθεντικώτερον τὸ γενικὸν προσανατολισμὸν ἑνὸς ἀτόμου. Μετὰ τῆς γενικῆς κατεύθυνσιν τῆς συνειδήσεως καὶ ὁ συναισθηματικὸς κόσμος καὶ ὁ ρόλος αὐτοῦ ὡς κινητηρίου δυνάμεως τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου ἐντοπίζεται καὶ ἡ νόησις ὡς ὄργανον τῶν μεγάλων ἐπιτευ-

γμάτων πνευματικῶν, τεχνικῶν κ.λ.π. εὐχερέστερον ἐρευνᾶται καὶ προσδιορίζεται καὶ ἡ βουλευτικὴ ἐνέργεια, ἡ προσπάθεια καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τεθέντων σκοπῶν ἐκτιμῶνται ἀκριβέστερον.

Ὁ συσχετισμὸς τῆς τυπολογίας πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴν κλίσιν καὶ τὴν ἀσκήσιν τῶν ἐπαγγελλμάτων δὲν εἶναι ἀνευ σημασίας.

Τὰ πορίσματα τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Καλλιόφα ὅτι οἱ ἐξωστρεφεῖς κυκλόθυμοι (6) εὐδοκίμοι εἰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας μεγαλύτερας ἢ μικρότερας σκληρότητος, ἐνῶ οἱ λεπτόσωμοι — ἐνδοστρεφεῖς — εἰς ἐργασίας αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν μικρότεραν μυϊκὴν δύναμιν ὡς καὶ εἰς πνευματικὰς τοιαύτας ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ πράγματα ἀπὸ πλευρᾶς διαπιστώσεων καὶ ἀποτελοῦν ἕνα γενικὸν κανόνα κατευθύνσεως καὶ προσανατολισμοῦ εἰς τὸ ἐπάγγελμα.

Ἡ προσπάθεια ἐρμηνείας τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας, τῶν μεγάλων κοινωνικῶν ρευμάτων, τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῶν σχετιζομένων μετ' αὐτὴν θεμάτων ἐπὶ τῇ θάσει τῶν κυριάρχων προσωπικοτήτων ἐνδοστρεφοῦς ἢ ἐξωστρεφοῦς τυπολογίας μᾶς δίδει πολλάκις πολυτίμους σκέψεις ἐπὶ φιλοσοφικοῦ μᾶλλον ἐπιπέδου, ἢ γενίκευσις τῆς ὁμοῦς ὁδηγεῖ εἰς σφάλματα καὶ θεωρήσεως καὶ ἐρμηνείας. Ὁ αἰμνῆστος Σπ. Καλλιόφας ὢν ὁ ἴδιος ἐνδοστρεφεῖς ἐκφράζεται πολλάκις κατὰ τρόπον ὑποκειμενικόν, ἐνισχύοντα τὴν προσωπικὴν τοῦ φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀκράδαντον, καὶ μετὰ ἀπέραντον συνέπειαν, πίστιν εἰς τὸ σύστημα τῶν πνευματικῶν ἀξιών.

Τὴν ἐνδοστρέφειαν ἢ τὴν ἐξωστρέφειαν δὲν θεωρεῖ μόνον ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ψυχικῆς ἰδιότητος τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ὡς γενικωτέραν ὁμαδικήν, συλλογικὴν ἢ καὶ πανανθρωπίνην πνευματικὴν κατάστασιν ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὸν πολιτισμὸν ἐποχῆς τινος. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐποχὴν μας διαθλέπει εἰς αὐτὴν καταφανῆ συμπτώματα προΐουσης παρακμῆς, ὀφειλομένης, μετὰ τῶν ἄλλων αἰτίων, εἰς τὴν ἐξωστρεφεῖ κατεύθυνσιν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξωστρεφείας αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις παντός ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

6. Σπ. Μ. Καλλιόφα - Φ. Ψαλῖδα, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν χαρακτηρολογίαν τοῦ Ernest Kretschmer, Ἀθῆναι 1950.

τῶν ἀντικειμένων. Εἰς τὴν ἐπιστὴμην ἔχομεν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς τεχνικῆς, τῆς τεχνολογίας, τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν. Ἡ ἰδία ἐξωστρεφὴς κατευθύνσις σημειοῦται ἐν τῇ Τέχνῃ ἰδιαίτερος δὲ εἰς τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν. Εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστὰς ἔχομεν τὴν αὐτὴν θεώρησιν τῶν προβλημάτων ἐκ τῆς αὐτῆς ἐξωστρεφοῦς σκοπιάς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξωστρεφοῦς κατευθύνσεως εἰς τὰς ἀνωτέρας σφαῖρας τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῆς Τέχνης ὑπῆρξεν ἡ μονομερὴς ἐξωστρεφὴς θεώρησις τῶν προβλημάτων τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ ἀκρατος ὕλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς, ἡ φιλοχρηματία, ἡ παθολογικὴ τάσις πρὸς τὰς διασκεδάσεις, ἡ ὑποθάμισις τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γάμου, ἡ αἰσθησιακὴ καὶ ἀφροδισιακὴ ζωὴ εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξωστρεφείας τῆς ἐποχῆς μας μετὰ τῶν μεγάλων μαζῶν εἰς θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ἡ μονομερὴς κατευθύνσις ὁδηγεῖ εὐθέως εἰς παρακμὴν καὶ κατὰπτωσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Χρειάζεται ἐξισορρόπησις καὶ ταυτόχρονος ἀνάπτυξις τῆς ἐκδοστρεφείας μετὰ καλλιέργειαν τῶν ὑποκειμενικῶν τάσεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἶναι ἡ θρησκευτικότης, ἡ καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Τέχνην, τὴν Ἐπιστὴμην, τὴν ἀναστροφὴν,

τὴν προσωπικὴν ἀπασχόλησιν, τὸ ἐπάγγελμα.

Ὁ ἀκαταπόνητος, ὁ ἐξαίρετος τὸ ἦθος, ὁ θαρραλέος, ὁ εὐθύς καὶ εὐκρινής, ὁ συνεπὴς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ καθηγητῆς Σπ. Καλλιάρχου ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς ἑδρας, ἀπὸ τῶν πολυπληθῶν συγγραφέων τοῦ εἰς ὁλόκληρον τὴν ζωὴν τοῦ ἐπιζητεῖ τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν ἀνθρωπίνων τάσεων εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν διὰ παντός μέσου ἀνάσχει τῆς ἐπερχομένης παρακμῆς τοῦ συγχρόνου κόσμου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του.

Βιβλιογραφία

Ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένων ἔργων ἐχρησιμοποίησαμεν καὶ τὰς κάτωθι ἐργασίας:

- 1) Σπ. Καλλιάρχου, Περὶ τῆς Βουλῆσεως, Ἀθῆναι 1940.
- 2) Διάνοια, Ἐπιστὴμη καὶ Ἠθικὴ Προκοπή, Ἀθῆναι 1944.
- 3) Ψυχολογία τοῦ θάτους, Ἀθῆναι 1950.
- 4) Ὑλισμὸς καὶ σύγχρονος Βιολογία καὶ Ψυχολογία, Ἀθῆναι 1952.
- 5) Χαρακτηρισμὸς τῆς Ἐποχῆς μας, Ἀθῆναι 1953.
- 6) Ἀνθρωπολογικαὶ μελέται, Ἀθῆναι 1957.
- 7) Περιοδ. Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή τ. 1962, 1963, 1964.

Τὸ κεντρικὸν καὶ ἐν γένει κοινωνικὸν καὶ ἰδιαίτερος παιδαγωγικὸν πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας ἐπιτρέπεται νὰ διατυπωθῇ ὡς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν προκεχωρημένων ἡλικιῶν πρὸς τὰς νεωτέρας.

Δύο εἶναι αἱ ἀρχαί, αἰτίνας ἐκ φύσεως κατευθύνουν ψυχικῶς τὸν οἰκογενειακὸν βίον: Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκειότητος καὶ ἡ τῆς ἀποστάσεως.

Καὶ ἐπ' ἐκείνης μὲν στηρίζεται ἡ ὀργανικὴ συνοχὴ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἐπὶ δὲ ταύτης σχέσις τεταμένη, ἀσυμφωνία, ἐξ ἧς προέρχεται κίνησις, ἐνέργεια. Τῆς οἰκειότητος, τῆς ἀγάπης, κύριοι φορεῖς εἶναι ἡ μήτηρ, τῆς δ' ἀποστάσεως ὁ πατήρ. Ἀλλ' ἑκάτερος μετέχει καὶ τῆς εἰς τὸν ἕτερον ἀνηκούσης ἀρχῆς ἐν τινὶ βαθμῷ.

Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς (καὶ τοῦ ἐνηλίκου), θὰ παραμένῃ ἀπρόσιτος εἰς τὸν παιδαγωγοῦντα, ἐφ' ὅσον ὁ ἐξωστρεφὴς, ὁ τεχνοκρατούμενος, σημερινὸς πολιτισμὸς θὰ διατηρῇ κλειστὰς τὰς βαθυτάτας πτυχάς, τὰ μύχια τῆς ψυχῆς, ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζουν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἰτίνας τῷ ὄντι φέρουν εἰς εὐκρινὴ ἐπικοινωνίαν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΡΧΟΥ

ΓΝΩΜΑΙ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΑΙΜΙΝΗΣΤΟΥ ΣΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

«Όλοι οι πολυπληθείς μαθηταί του αειμνήστου καθηγητοῦ Σπυρ. Καλλιὰφα συνεδέοντο ψυχικῶς μαζί του, ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν, πού τὸν ἀντίκρουζον. Καίτοι δὲν ἦτο ἐκδηλωτικὸς, μὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμόν, πού ὡς εἰλικρινὴς ἀγωνιστὴς καὶ ἄνθρωπος ξεκαθαρισμένων πεποιθήσεων ἐνέπνεεν, κατάρθωνε νὰ προσελκύῃ τοὺς μαθητάς του πολὺ πλησίον του, χωρὶς ὁμῶς ταυτοχρόνως νὰ δημιουργῇ φατρίας καὶ φανατισμούς. Διεκρίνετο διὰ τὴν ἡρεμον καὶ σταθεράν ἀγωνιστικότητά του, ἡ ὁποία τὸν καθίστα σεβαστὸν ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀντιθέτους πεποιθήσεις ἀπὸ τὸν ἴδιον... Ἡ συντηρητικότης του ἦτο ὑγιὴς καὶ περιωρίζετο μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἦτο ἀπαραίτητον. Ἡ ἐμμονὴ του, δηλαδὴ, εἰς τὰ παραδεδομένα ἐξετείνετο μόνον εἰς ὅσα ἀνεφέροντο εἰς τὰς αἰωνίας ἀξίας...».

† Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΚΟΤΣΩΝΗΣ

«...Ἡ ὄλῃ του δρᾶσις παρουσιάζει αὐτὸν εἰς τὴν γενικὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὴν ψυχολογίαν καὶ εἰς τὴν Παιδαγωγικήν, τὸσον τὴν θεωρητικὴν, ὅσον καὶ τὴν πρακτικὴν, ὡς ἓνα ἐκ τῶν κυριωτάτων φορέων τῆς παρ' ἡμῖν ἐπιτελεσθείσης, κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν, γήσιας εἰς τοὺς ἀνωτέρω σημειωθέντας φιλοσοφικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς κλάδους προόδου. Καὶ ὁμῶς διὰ τοὺς ἐφηουχάσαντας εἰς τὴν μακαριότητα τῆς γλωσσοπλαστίας κατὰ φαντασίαν μεταρρυθμιστὰς ὑπῆρξεν ὁ, κατ' ἐξοχήν, στόχος τῶν ἐπιθέσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν διὰ καθυστέρησιν καὶ δι' ἐλλειψίν προοδευτικότητος. Μέχρι τοιούτου σημείου ἔχει προχωρήσει ἡ διὰ τῆς αὐθαρεσίας μεταλλαγῇ τῆς σημασίας τῶν λέξεων «ἡ ἀξίωσις τῶν ὀνομάτων», ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός...»

Μία ἐκλεκτὴ συγγένεια ἔφερε τὸν Σπυρ. Καλλιὰφον πολὺ πλησίον πρὸς

τὸν Γερμανὸν Παιδαγωγὸν Hugo Gaudig. Τὸ καινὸν σημεῖον τῆς πνευματικῆς τῶν συναντήσεως ἦτο ἡ ἀποφασιστικὴ σημασία, ἣν ἀμφότεροι ἀπέδιδον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς προσωπικότητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Kerschenssteiner, ὅστις ἐξετίμα πολὺ τὴν ἀξίαν καὶ τῆς σωματικῆς ἐργασίας... Ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τοῦ Σπυρ. Καλλιὰφα ἀνηλώθη εἰς ἀκάματον καὶ εὐγενὴ δραστηριότητα ὑπὲρ ὀψηλῶν σκοπῶν...».

ΚΩΝ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

«...Εἶχε δὲ ὡς χαρακτηριστικὸν ἡ ἰδεολογικὴ γραμμὴ τοῦ Καλλιὰφα τὴν ἀκλόνητον ἐμμονὴν εἰς πᾶν τὸ γνησίως ἑλληνικὸν καὶ τὴν διαφύλαξιν τοῦ ἀπὸ συσκοτίσεως καὶ νοθεύσεως διὰ δανείου ξένου πνεύματος, μὴ ἀντέχοντος εἰς τὸν ὑπεύθυνον ἔλεγχον τοῦ ἀξιολογικοῦ αἰσθητηρίου».

ΚΩΝ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗΣ

«...Τὸ ἔργον του ἡξιολογήθη, ζῶντος ἔτι τοῦ συγγραφέως, ὑπὸ σύμπαντος τοῦ παιδαγωγικοῦ ἐν Ἑλλάδι κόσμου, ὅστις κατέταξε τὸν δημιουργὸν τοῦ ἔργου εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἡγητόρων παιδαγωγῶν τῆς Ἑλληνίδος νεότητος...».

ΑΝΑΣΤ. ΖΟΥΜΠΟΣ

«...Ὡς ἐπιστήμων ὑπῆρξεν ἡγετικὴ μορφή, διότι, διὰ τῶν ἐρευνῶν καὶ συγγραφῶν του, συνετέλεσε μεγάλως εἰς θεμελίωσιν τῆς συγχρόνου Παιδαγωγικῆς ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς δημιουργίαν ἀξιολόγου παιδαγωγικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα θελτίωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ πρόοδον τῆς Κοινωνίας ἡμῶν... Ἡ κοσμοθεωρία του ὑπῆρξε σαφῶς ἰδεαλιστικὴ, ἡ θρησκευτικὴ του πίστις θαθεῖα...».

ΝΙΚ. ΜΕΛΑΝΙΤΗΣ

«...Όσοι έμελέτησαν τὰ συγγράμματά του, όσοι τόν έγνώρισαν προσωπικά, όσοι συνεδέθησαν κάπως στενότερον και βαθύτερον μαζί του, είναι εις θέσιν νά όμολογήσουν άδιστακτως τήν άκεραιότητα του χαρακτήρος του και νά συμφωνήσουν άπολύτως μέ τό ψήφισμα τής Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Ἀθηνών, τό τονίζον τό «έξαιρετον ήθος» του μεταστάντος...

Γενικώτερον, ήτο ό άνθρωπος του καθήκοντος, ό όποίος ήνάλωσε τήν ζωήν του, διά νά μορφώση δύο γενεάς έκπαιδευτικών. Τακτικός εις τās παραδόσεις του, άκριθής εις τήν έναρξιν και λήξιν του μαθήματος, μελετημένος πάντοτε, ώστε νά αξιοποιή εις όφελος τών σπουδαστών τόν χρόνον τής παραδόσεως, πρόθυμος νά συζητή δημοσία και ιδιαιτέρως μέ τούς μαθητάς επί μορφωτικών θεμάτων, ένθαρρύνων αυτούς νά έκφράζουν και συζητούν τās απόψεις των διά τήν εύρεσιν, κατανόησιν και άποδοχήν τής άληθείας, υπήρξεν ό τύπος του εύσυνειδήτου Ἀκαδημαϊκού Διδασκάλου...

Και δέν νομίζομεν, ότι εά ήτο όπερβολή, άν έλέγομεν, ότι και εις τόν Σπ. Καλλιάφαν, τόν άκέραιον αυτόν άνθρωπον και άκαταπόνητον, μέχρι τέλους τής ζωής του, έπιστήμονα, έχουν έφαρμογήν οι λόγοι του θεοπνεύστου Εύαγγελιστού:

«ήκουσα φωνής έκ του ούρανοϋ, λεγούσης· γράψον· μακάριοι οι νεκροί, οι έν Κυρίω άποθνήσκοντες άπ' άρτι. Ναι, λέγει τό Πνεϋμα, ίνα άναπαύσωνται έκ τών κόπων αυτών· τά δέ έργα αυτών ακολουθει μετ' αυτών». (Αποκάλ. ιδ', 13).

ΙΩΑΝ. ΚΟΛΙΤΣΑΡΑΣ

«...Τό έργον του είναι έργον ανθρώπου, άνθρωπου ό όποίος προσπαθει νά μεταδώση εις τούς άλλους, θάσει τής συνεχούς έρεύνης, τήν πίστιν του πρός τήν δυνατότητα τής τελειώσεως του ανθρώπου και τής ύψώσεως έκ του άγχους και τής άγωνίας του σκότους εις τήν μακαριότητα του Χριστιανικού φωτός».

ΝΙΚ. ΜΠΟΧΛΟΓΥΡΟΣ

«...Τό έργον του άειμνήστου Σπυρ. Καλλιάφα θά άκτινοβολή έσαεί, διότι διανθίζεται άπό τήν άρτίαν έπιστημονικήν μόρφωσιν, τήν άνωτέραν αντίληψιν περί κοινωνικής Ἠθικής, τās ύψηλās άρχάς περί Δικαιοσύνης, τήν άπειρον άγαθότητα, τήν άμετρον έντιμότητα και τό ήθος τό σπάνιον.

Ἡ προσφορά του ποσφιλοϋς και άληθμονήτου Σπ. Καλλιάφα πρός τήν Παιδείαν και τήν Πατρίδα και αί ύπηρεσίαι του πρός τήν άλύτρωτον Βόρειον Ἠπειρον, έξ ής κατήγετο, θά ήλεκτρίζουν όλους εκείνους, οίτινες διαφλέγονται άπό τόν ίδιον πόθον διά τοιούτου είδους προσφοράς. Ὁ Διδασκαλικός κόσμος τής Χώρας και έξ αυτού όσοι είχαν τήν έξαιρετικήν τιμήν νά έχουν Καθηγητήν τόν άειμνήστον Σπυρ. Καλλιάφαν θά διατηρώσι ζωηρώς εις τήν μνήμην των τήν ώλοκληρωμένην προσωπικήν του».

«ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ»

(Φ. 534) 10-2-1964)

Η ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

Τοῦ συναδέλφου κ. ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΥ

Τὴν 4ην Φεβρουαρίου ἐ. ἐ. συνεπλήρωθησαν τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ σοφοῦ Καθηγητοῦ ἀειμνήστου Σπ. Μ. Καλλιὰφα. Ἡ ἡμέρα αὕτη φέρει εἰς τὴν μνήμην τῶν πολυπληθῶν μαθητῶν του καὶ ὄλων τῶν Ἑλλήνων Διδασκάλων τὴν γνησίαν προσωπικότητα τοῦ ἐκλιπόντος κορυφαίου παιδαγωγοῦ, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν πάντοτε νὰ νοσταλγῶμεν. Χρέος ἱερὸν τῶν ζωντανῶν εἶναι ἡ ἀνάμνησις Ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔφυγον ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτόν. Μὲ θαθεῖαν συναίσθησιν τοῦ ἠθικοῦ χρέους, ἀποτίομεν φόρον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης, θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ Σπυρ. Καλλιὰφα, πνευματικοῦ ἡγέτου τοῦ Ἑθνους, ἐδόχου ἐπιστήμονος καὶ ὑπερόχου ἀνθρώπου. Προικισμένος μὲ ἔκτακτον εὐφυΐαν καὶ ἀκαταπόνητον ἐπιμέλειαν, μὲ ἀγαθὴν μνήμην καὶ κρίσιν ἐξάρετον, ἔθρεψε, μὲ πλουσιωτάτην πνευματικὴν τροφήν, τὴν διψῶσαν διὰ μάθησιν ἀγνὴν ψυχὴν του, μελετῶν καὶ σπουδάζων, ἀσχολούμενος καὶ πάντοτε ἀριστεύων, ἀγαπητὸς καὶ θαυμαστὸς ἀπὸ παιδιὰ, διδασκάλους, καθηγητὰς καὶ συναδέλφους. Ἦρεμος, ρωμαλέα μορφή, μὲ φιλοσοφικὴν διάθεσιν, ἀγνός, ἠθικός, ἰδανικός καὶ γενναῖος, διέθεσεν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του — 49 συνολικῶς ἔτη — εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Παιδείας, τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Ἑθνους.

Παντοῦ ἔχουν μένει ἀνεξίτηλα τὰ ἱχνη τῆς διαβιώσεως τοῦ μεγάλου Διδασκάλου. Ὑπῆρξεν ὑψηλὸν ὑπόδειγμα ἀρετῆς καὶ ἡθους διὰ τὰς ἐπερχομένας Ἑλληνικὰς γενεάς Ἀληθῆς, γνήσιος, ἄρτιος ἀνθρώπος. Εἰς ἐποχὴν πενιχρότητος ἀληθινῶν ἀνθρώπων καὶ κιβδηλίας χαρακτήρων, μορφῶν, ὡς τοῦ Σπ. Καλλιὰφα, ἀποτελοῦν παρήγορον θεβαίωσιν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπεια δὲν ἔχει ἀνεπανορθώτως χαθῆ. Προήρχετο ἀπὸ τὴν γενεάν τῶν ἡρωϊκῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ πορεία εἶναι ἐπική καὶ δραματική, μὲ μοναδικὸν γέρας τὴν ἀπόλυτον συνέπειαν εἰς τὸ ἐπίμονον Χρέος. Ἡ ζωὴ του ὀλόκληρος ὑπῆρξεν ἓνας συνεχὴς μόχθος ψυχικῆς αὐτοτελειώσεως καὶ ὁμοιάζει ὡς φω-

τεινὸν μετέωρον, τὸ ὁποῖον ἔλαμψε καὶ ἄφησε θαθέα τὰ φωτεινὰ ἱχνη του. Βαθύτατα θρησκευτικὴ εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ νόημα τῶν ἠθικῶν καὶ ἐθνικῶν ἀγώνων του, τοὺς ὁποίους ἔκαμε μὲ τόλμην, παρρησίαν καὶ πίστιν. Ἀνηφορικὸς καὶ τραχὺς ὑπῆρξεν ὁ δρόμος τοῦ. Τὸν ἐθάδισε μὲ συνέπειαν, μὲ ἀποστολικὴν διάθεσιν καὶ μὲ τὴν ἱερὰν φλόγα τοῦ μύστου.

Ἡ καθ' ὅλα ὑποδειγματικὴ ζωὴ τοῦ Σπυρ. Καλλιὰφα θὰ εἶναι πάντοτε ὁ πολικὸς ἀστήρ, τὸν ὁποῖον θὰ ἀναζητῶμεν μὲ νοσταλγίαν εἰς τὸ ψυχικόν μας στερέωμα καὶ θὰ ἐνθυμίζῃ εἰς ὅλους μας συνεχῶς τὰ εὐγενέστερα ἀνθρώπινα ἰδανικά. Ἡ ἀγία προσωπικότης του θὰ κατευθύνῃ τὰ θήματά μας εἰς τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν δρόμον καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ χρέους μας πρὸς τὰς ὑψίστας ἀξίας τῆς ζωῆς.

Ὁ γράφων — ταπεινὸς μαθητὴς τοῦ σοφοῦ Διδασκάλου — μὲ πολλὴν συγκίνησιν ἐνθυμεῖται τὰς τελευταίας ὑποθήκας του πρὸς τὴν τάξιν τῶν μετεκπαιδευθέντων διδασκάλων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐτῶν 1953-55, εἰς ἀποχαιρετηστήριον τελετῇ των τὴν 16ην Ἰουνίου 1955:

«Ἡ ἐποχὴ μας — ἐτόνισεν ὁ ἀειμνήστος Καθηγητὴς — εἶναι λίαν τετραγμένη. Ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης διανύει σήμερον μίαν τῶν κρίσιμωτάτων περιόδων τῆς ἱστορίας. Ὅλα διέρχονται κρίσιν καὶ εὐρίσκονται εἰς παρακμὴν. Σεῖς, προερχόμενοι ἀπὸ ὅλας σχεδὸν τὰς περιφερείας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπαξίως ἐκπροσωποῦντες ὀλόκληρον τὸν διδασκαλικὸν Κλάδον εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνύψωσιν του —, καλεῖσθε, μετὰ τὴν εἰς τὰ Σχολεῖα ἐπιστροφήν σας, νὰ θέσετε ὅλας τὰς δυνάμεις σας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μεγάλων ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Φορεῖς τοῦ αἰωνίου Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, δημιουργήσατε, ἀνὰ τὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Ἡ νέα Ἑλληνικὴ καὶ Χριστιανικὴ γενεά, πρέπει νὰ καθοδηγηθῇ εἰς τὴν ἀγάπην τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Πατρίδος, νὰ ἐμπνευσθῇ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ, Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

Υπό κ. ΓΕΩΡ. Ε. ΑΡΑΒΑΝΗ Μετακτντος διδασκάλου

Τὴν 4ην Φεβρουαρίου ἐ. ἐ. συμπληροῦνται τέσσαρα ἔτη, ἀφ' οὔτου ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον ὁ ἀκαταπόνητος ἐργάτης τῆς Παιδείας, ὁ σοφὸς διανοητῆς καὶ ὁ ἑθερμος καθοδηγητῆς καὶ πατριώτης. Ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων Μ. Καλλιάφας.

Βαρὺ τίμημα διὰ τὴν χώραν μας καὶ διὰ τὴν Παιδείαν εἰδικώτερον ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλειά του κατὰ τὴν 4ην Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1964.

Ἡ Ἑλλάς ἔχανε ἓνα καλόν, ἠθικόν ἄνθρωπον καὶ γνήσιον πατριώτην. Ἡ Παιδεία ἀπεστερεῖτο ἐνὸς ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων στελεχῶν τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ τῆς δυναμικοῦ.

Ἡ νοολογία ἔμενεν ὀρφανὴ τῶν ὑπηρεσιῶν ἐνὸς ὀρθοῦ καθοδηγητοῦ καὶ προσανατολιστοῦ εἰς τὰ ἀθάνατα Ἑλληνοχριστιανικά Ἰδεώδη. Ἡ Κοινωνία ἔχανε τὸν πνευματικόν της ἡγέτην καὶ σύμπας ὁ Ἑκπαιδευτικὸς κόσμος τὸν πλέον ἑνθερμον ὑποστηρικτὴν καὶ διανοούμενόν του.

Πράγματι ὁ ἀείμνηστος Καλλιάφας ὑπῆρξεν ἄνθρωπος κι' ἔμεινεν καθ' ὅλον τὸν μακρὸν βίον τῆς ζωῆς του ΑΝΘΡΩΠΟΣ ὡς ὀρίζει τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ὁ ἀρχαῖος Μένανδρος.

Πρῶτον καὶ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς προσωπικότητός του, ἦτο ἡ ἠθικότης. Ἀκέραιος, συνεπής, ἐνάρετος, ἀγαθοποιός, καλὸς κάγαθος μετὰ τὴν σημασίαν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ ἀνθρωπιά, τὸ βασικώτερον γνώρισμα τῆς ὀλοκληρωμένης προσωπικότητός του ἐστηρίζετο εἰς δύο λαμπράς ἀρετάς.

ἀπὸ τὸ ὑπέρτατον πνεῦμα τῆς θυσίας διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν εὐγενεστέρων ἀνθρωπίνων ἰδανικῶν καὶ ἐνὰ πιστεύσει εἰς τὴν ἀποστολήν της. Προσέξατε τὴν ὑπαίθερον. Εἶναι πάντοτε ὁ κορμὸς τοῦ ἔθνους. Ἐργασθῆτε ἀβούρως διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος.

ΔΗΜ. Κ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ

Τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν φιλαλήθειαν. Ἐάν δι' ἕκαστον ἄνθρωπον αἱ δύο αὐταὶ ἀρεταὶ ἐπιβάλλεται νὰ καθορίζουν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ κίνητρα τῶν ἐνέργειῶν του, διὰ τὸν ἀείμνηστον Καλλιάφαν ὑπῆρξαν αὐταὶ ἡ συνισταμένη τῆς καθ' ὅλου ζωῆς καὶ δράσεώς του.

«Δικαιοσύνην μάθετε οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς» λέγει ὁ ψαλμωδός. Κι' ὁ σοφὸς καθοδηγητῆς ὄχι μόνον ἔμαθεν, ἀλλ' ἔκα νεν αὐτὴν πράξιν τοῦ βίου του. Δίκαιος τοῖς πᾶσι. Ὑπέρτατον ὑπόδειγμα δικαιοσύνης εἰς τοὺς φοιτητάς του. Δὲν ἐχαρίζετο εἰς κανένα.

Δὲν ὑπῆρχον δι' αὐτὸν φίλοι, γνωστοὶ ἢ συγγενικοὶ παράγοντες. Ἐπὶ τοῦ καθήκοντος ἔβλεπεν τοὺς πάντας μετὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν καλωσύνης.

Ἡ ἀλήθεια, ἡ ἄλλη ἀρετὴ του. Ἡ φιλαλήθειά του ὑπῆρξεν παροιμιώδης. Ὁ λόγος του συμβόλαιον. Δὲν ὀμίλει μετὰ διαφοροῦμενα. Δὲν ἐδέχετο συναλλαγὰς, τὰς παντὸς εἶδους συναλλαγὰς. Ἦτο εἰλικρινὴς καὶ τίμιος. Δὲν ἐδίσταζεν οὔτε ὑπέκυπτεν εἰς ἀπειλάς ἢ κολακείας. Εὐθύς καὶ ἀγέρωχος.

Ἐτερον γνώρισμά του ἡ ἀπλετοὺς ἀγάπη του. Ὡς ἄλλος Πεσταλότσι μετὰ τὴν βερμουργὸν ἀγάπην του περιέβαλεν ὅλους φοιτητάς, διδασκάλους, συνεργάτας του. Ἀγάπην εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν οἰκίαν, εἰς τοὺς ξενώνας, εἰς τὰς αἰθούσας τῶν διαλέξεων.

Ἀγάπη κι' ἀμέριστος συμπαράστασις εἰς τὰ συμβούλια, ὅταν κατεῖχεν τὸν βαθμὸν τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συμβούλου, εἰς τὰ συνέδρια καὶ συνελεύσεις, ὅσας ἐκαλεῖτο διὰ νὰ μεταλαμπαδεύσῃ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν σοφίαν του.

Τὸ μέγαλον πάθος του ἦτο ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἀνέλιξις τῶν φοιτητῶν. Ἀνεύρισκεν τρόπους, πολλάκις καὶ ὁ ἴδιος ἐχορήγει τὰ μέσα διὰ τὴν ὀλοκληρώσιν τῶν σπουδῶν των, εἰς ὅσους ἐξ αὐτῶν διεκρίνοντο διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστοθήθειαν.

Μετὰ πολλὴν συγκίνησιν χαράσσω αὐτὰς τὰς γραμμάς, ὁ ὑποφαινόμενος —

νεαρός σκαπανεύς τῆς Παιδείας τότε— ἐνθυμείται τὴν ἀμέριστον προθυμίαν τοῦ ἀειμνήστου Διδασκάλου, ὅπως δώσῃ τὰς σοφὰς συμβουλὰς καὶ κρίσεις του ἐπὶ τοῦ πρώτου βιβλίου μας ὑπὸ τὸν τίτλον «Δάσκαλος καὶ παιδί» τὸ ὁποῖον μὲ δέος ἐφέρομεν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

... «Ἡ σταλεῖσά μοι μελέτη σας, μᾶς ἔγραψεν ὁ ἀειμνήστος Καλλιάφας, μαρτυρεῖ ὅτι ἔχετε σπάνιον παιδαγωγικὸν ζήλον, ὅτι ἀσχολεῖσθε σοβαρῶς μὲ τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πολὺ σύνθητες καὶ ὅτι ἔχετε ἀξίαν λόγου δύναμιν νοῦ...».

Αἱ λέξεις αὗται ἐδραῖωσαν εἰς τὴν ψυχὴν μας τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπιτελουμένου ἔργου καὶ μᾶς ἐγέμισαν μὲ αἰσιοδοξίαν καὶ θάρρος διὰ τὴν ἐπιτυχεστέραν συνέχισιν τῆς διδακτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς μας προσφορᾶς.

Ἡ δικαιοσύνη, λοιπόν, ἡ φιλαλήθεια, ἡ τιμιότης, ἡ ἀγάπη, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ ἠθικότης καὶ ἡ ἐνάρτεος ζωὴ κλείνουν ἐν συνόλῳ τὰς ἀρετὰς καὶ ἀναδεικνύουν τὸν ἀειμνήστον Καλλιάφαν, ὡς ἠθικὴν καὶ τελείαν προσωπικότητα, ὅσον θεθαίως ἡ τελειώσεις ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ θνητόν.

Ἀλλὰ ὁ Καλλιάφας δὲν ὑπῆρξεν μόνον ἐνάρτεος ἄνθρωπος, ἦτο καὶ ἐξαιρετός παιδαγωγός. Τὸ θεῖον τῆς Παιδαγωγίας πάθος διακατεῖχεν τὸ εἶναι του. Γαλοχημένος καὶ πεπαιδευμένος μὲ τὰ νάματα τῆς ἀληθοῦς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Παιδείας ἔμεινεν πιστὸς ἐπ' αὐτῶν μέχρι τῶν δυσμῶν τοῦ θείου του.

Ἡ δξύτης τοῦ πνεύματος, ἡ εὐρυμάθεια, ἡ πολύπλευρος καὶ θαθεῖα ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῶν θεμάτων, ἡ εὐμέθοδος διδασκαλία του, ἡ περισπούδαστος καὶ πολυσχιδὴς συγγραφικὴ του παραγωγή τὸν καθιστοῦν ὡς ἓνα ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων Παιδαγωγῶν τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας εἰς τὴν χώραν μας.

Αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστήριζεν τὴν προβληματικότητα τοῦ παιδαγωγικοῦ στοχασμοῦ του ἦσαν τρεῖς:

α) Παραδέχεται τὴν συνύπαρξιν τῶν Ἑλληνικῶν ἰδανικῶν μετὰ τῶν χριστιανικῶν. Οὕτω προβληματίζεται ἐπὶ τοῦ καθαρῶς Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ θέτει αὐτόν ὡς θάσιν διὰ τὴν ἀγωγήν τῆς νεότητος.

β) Ὁ παιδαγωγός ὀφείλει νὰ ἔχῃ ξεκαθαρισμένην κοσμοθεωρίαν καὶ θεωρίαν. Πρέπει νὰ ἔχῃ ἐμπλουτισμένην τὴν συνείδησίν του μὲ πίστιν καὶ βιώμα-

τα τὰ ὁποῖα θὰ ἀναζητῇ πάντοτε εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν του μὲ τὸν Θεόν. Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμός του καὶ ἡ θαθεῖα χριστιανικὴ πίστις του ἔκαμνον νὰ κινήται ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου τῆς ζωῆς. Ὑπῆρξεν καὶ ἔμεινεν πιστὸς ὁπαδός του.

γ) Ἡ παιδαγωγία δὲν εἶναι ἀπλὴ μετὰδοσις γνώσεων ἢ τεχνικὴ ἀσκήσις οὐτε ξηρὰ καὶ ἀφ' ἑδρας διδασκαλία. Εἶναι ἐκτετατικὸν καρδίας, πνευματικὴ «μέθεξις» μίᾳ ἐνορατικῇ συνάντησιν δύο ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ. Ὑπὸ τὴν ἑνωσίαν αὐτὴν τὸ φαινόμενον τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας ἀποκτᾷ ἀξίαν ἀνθρωπολογικὴν καὶ δὲν ἀποβαίνει «στεῖρος διδακτισμός».

«Ὁλος τῆς ἐκπαιδεύσεως ὁ σκοπός, γράφει εἰς τὴν «Ἐπίτομον Γενικὴν Παιδαγωγικὴν του» ἔκδοσιν 1958 σελίς 127, πρέπει νὰ εἶναι εἰς καὶ μόνος ἡ πρὸς τὸν παῖδα βοήθεια διὰ νὰ γίνῃ ἡμέραν τινὰ προσωπικότητος».

Ἔνεκα τούτου ὑπῆρξεν ὁ κατὰ θεωρίαν καὶ πράξιν παιδαγωγός. Ὁ πρῶτος θερμὸς ὁπαδός τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας» ὡς παιδευτικοῦ συστήματος ἐργασίας εἰς τὴν χώραν μας μεταφράσας πρὸς τοῦτο καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Gaudich «Θεωρία καὶ πράξις τοῦ σχολείου ἐργασίας». Διεκρίνετο ἀκόμη ὡς ὁ θαυὸς μελετητῆς καὶ ἐρευνητῆς τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ὅχι ὁ Διδάσκαλος μὲ τὴν στενὴν σημασίαν τοῦ ὅρου, ἀλλὰ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ δημιουργικὸς σμιλευτῆς τοῦ πνεύματος.

Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τῆς Χριστιανικῆς θρησκευτικότητος ἐπλημμύριζεν τὴν καρδίαν του καὶ ἐξ αὐτοῦ ἦντιλει τὴν δύναμιν νὰ πολεμῇ τὰς ἀθεϊστικὰς πλάνας μὲ τὰς σειρὰς τῶν διαλέξεών του, τὸ πλῆθος τῶν πραγματειῶν καὶ τὸ βάθος τῶν περισπουδαστῶν συγγραμμάτων του ὅπως «Σῶμα καὶ ψυχὴ», «Ὑλὴ καὶ Πνεῦμα», «Τὸ περὶ ψυχῆς πρόβλημα», «Ὑλισμός καὶ σύγχρονος βιολογία καὶ ψυχολογία».

«Ἡ ὑψίστη, ἡ ἀπόλυτος ἀξία, γράφει, ἐν ἣ τὰ πάντα διατελοῦν ἐν τοῦ αὐτῇ τάξει, ὥστε μηδὲν νὰ ὑπολείπεται, εἶναι ἀδύνατον νὰ νοητῇ ἄλλως παρὰ ὡς συνημμένη ἀναποσπάστως μὲ πρόσωπον ἀνώτατον... Ἐκ λόγων δὲ ψυχολογικῶν ὀφείλομεν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι τῷ ὄντι ὑπάρχει ὃν ἀπόλυτον, ὅτι ὑπάρχει Θεός». (Ἀνθρωπολογικαὶ μελέται 1957, σελ. 31 κ.ε.).

Ἐμπρὸς εἰς τὴν χαώδη ἐποχὴν μας, ὅπου αἱ ἀναχρονιστικαὶ δυνάμεις συνεκλόνησαν ἐκ θεμελίων ἰδέας, ἔργα καὶ

ΟΙ ΒΑΘΜΟΙ ΚΑΙ Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ

Υπό κ. ΚΑΛ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΔΑΤΕΙΩΤΟΥ

διδ. της 2ου Δημ. Σχ. Ν. Ιωνίας Β' Περ. Αθηνών

Αφιερώνεται μετά σεβασμού, εις τόν μεγάλον Παιδαγωγόν και Άνθρωπιστήν αείμνηστον Καλλιόφαν, ὅστις ἀφιέρωσε τήν ζωήν του, εις τήν δημιουργίαν ἀξίων διδασκάλων και διδασκαλισσών τοῦ Γένους ἡμῶν, διὰ τῆς διδασκαλίας του εις τὸ Ἀρσάκειον και εις τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν και διὰ τῆς συγγραφῆς ἀθανάτων παιδαγωγικῶν και διδακτικῶν ἔργων.

Ὁ δάσκαλος, ὁ δημιουργὸς ψυχῶν, εἶναι ὁ φάρος ὁ ὁποῖος κατευθύνει τὴν νέαν γενεάν και τὸ μέλλον τῆς Πατρίδος, εις τὸν λιμένα τῆς ἀσφαλείας και τῆς ἐθνικῆς προόδου.

Θὰ ἔπρεπε, ἐπομένως, μεταξύ τῶν κριτηρίων διὰ τὴν εἰσαγωγήν εις τὰς Παιδαγωγικὰς Ἀκαδημίας, νὰ καταταχθῇ και ἀνάλογον τέστ, ὥστε νὰ ἀποδεικνύεται ἡ καταλληλότης τοῦ ὑποψηφίου διδασκάλου. Τὸ ἐπάγγελμα ἡμῶν, εἶναι ἱερὰ ἀποστολή, μέσα εις τὴν ζούγκλαν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ διάφοροι φθοροποιοὶ δυϊάμεις τῶν κοινωνικῶν ἀντιξοότητων.

Τὰ τοιαῦτα τέστ, διὰ τῆς βαθείας ψυχολογικῆς τομῆς, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιτελοῦν, θὰ συνειδητοποιοῦν εις τὸν ἴδι-

αίαν και ὅπου ἡ ἀνθρωπιά και τὸ καθήκον ἐθεωρήθησαν εις τὴν ὑλόφρονα ἐποχὴν, ὡς ἐλαττώματα, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος και ἴδια ὁ ἐκπαιδευτικὸς πολλά ἔχει νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν σοφῶν αὐτῶν συγγραμμάτων.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ αείμνηστος Καλλιόφας. Ἀληθινός, πνευματικὸς ἡγέτης, βαθύτατα Ἑλλήν και χριστιανὸς πολίτης, σοφὸς Παιδαγωγὸς και ὑποδειγματικὸς ἄνθρωπος.

Ἡ Ἑλληνικὴ νεότης ἡ γαλουχηθεῖσά με τὰ νόματα τῆς σοφῆς παιδαγωγίας του ἐπὶ πολλὰς δεκαετίαις θὰ ἔχη τὸν αείμνηστον διδάσκαλον φωτεινὸν παράδειγμα και μιμητὴν ζωῆς.

Ὁν τὸν ὑποψήφιον, ἐὰν δύναται ν' ἀναλάβῃ τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἐθνικῆς διαπαιδαγωγήσεως και ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων. Δὲν θὰ τίθεται μόνον, ὡς πραγματικὴ θάσις, ὁ γνώμων τῆς μεταδόσεως ξηρῶν γνώσεων, ἀλλὰ ἡ δύναμις διὰ τὴν δημιουργίαν ὑγιῶν κοινωνικῶν στοιχείων, ἀξίων τῶν Ἑλληνοχριστιανικῶν παραδόσεών μας. Ἐὰν ὁ ὑποψήφιος συνάδελφος ἔχη τὴν ἀστείρευτον πηγὴν τῆς ἀγάπης και τῆς ὑπομονῆς, πρὸς τὸ παιδί, θὰ ἐπιτύχῃ εις τὸ ἔργον του και πάντα θὰ τὸν συνοδεύῃ ἡ αἰώνια εὐγνωμοσύνη τῶν γονέων και τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν του.

Πλείστα εἶναι τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτομεν διὰ τὴν ψυχολογικοπνευματικὴν διάπλασιν τῶν μαθητῶν. Τὸ ἰσχυρότερον τούτων, εἶναι οἱ βαθμοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν δημιουργικὴν, ἀλλὰ και φονικὴν δύναμιν. Τὸ μέσον τοῦτο, εἶναι ἓνα ἀμφίστομον ἐγχειρίδιον. Ἡ ἀποτελεσματικότης του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν κατάλληλον ψυχολογικὸν χειρισμόν, ὅστις θὰ εἶναι τοιοῦτος, ἐὰν ὁ φορεὺς κατέχεται, ἀπὸ ἀπύθμενον μητρικὴν στρογγύην. Θὰ ἐπρότεινον, εις περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν, διὰ διαφόρους ψυχολογικοὺς λόγους, δὲν ἡδύνατο νὰ χειρίζεται ἐπιδεξιῶς τὸ ψυχολογοῖατρικὸν τοῦτον ὄργανον, ν' ἀπέφευγε τὴν χρῆσιν του, ἀλλὰ ἡ ψυχολογία και ἡ διδασκαλικὴ πείρα ἔχει ἀποδείξει ὅτι, τὸ μέσον τοῦτο τῆς βαθμολογίας, ἐνισχύει τὸ αὐτοσυναισθημα και προάγει τὸ εὐγενὲς αἶσθημα ἀμύλλης. Ἐπομένως εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐργασίαν μας, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχῃ ψυχολογικὸς ἐπιδέξιός χειρισμός. Ἡ πνευματικὴ θυβομέτρησις τῶν μαθητῶν, δι' ἡμᾶς και διὰ τοὺς γονεῖς, εἶναι ἀπαραίτητος. Πρὸς τοῦτο, βοηθοῦν ἀρίστα τὰ δελτία ἀτομικότητος και ἡ τακτικὴ τήρησις τοῦ ἡμερησίου ἐλέγχου. Τὸ ἐπίμαχον πρόβλημα εἶναι, με ποῖον τρόπον θὰ ἐνημερώνωνται οἱ γονεῖς, και ὁποῖαν ἐπίδρασιν θὰ ἀσκοῦν, εις τὴν ἀρτίαν ψυχολογικὴν διαμόρφωσιν τοῦ παιδός, οἱ βαθμοί.

Φυσικά, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εὐρεθῶμεν,

διά μίαν στιγμήν, εἰς ἀκατάλληλον διὰ τὸ ἔργον μας ψυχολογικὴν κατάστασιν· οὐδέποτε ὁμως, δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ καταφύγῃ, εἰς τὸ ἐσχάτον σημεῖον τῆς ἀναξιοπρεπειᾶς, ὥστε νὰ χρησιμοποῖ τοὺς βαθμοὺς, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ παιδός, τὰς τυχόν ἀντιθέσεις του, πρὸς τοῦ γονεῖς.

Διὰ τῶν βαθμῶν, ἐξωτερικεύεται ἡ ἐπιδοκιμασία ἢ ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ διδάσκοντος διὰ τὴν πρόοδον τοῦ μαθητοῦ. Ἡ ἐξωτερικεύσις αὕτη, πρέπει νὰ εἶναι ἀντικειμενική, γνησία καὶ ἀπληγμένη ἀπὸ ἀνθρώπιναν πικρότητα καὶ ἀπὸ ψυχροὺς ὑλικοὺς ὑπολογισμοὺς.

Ὁ βαθμὸς εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδός, καὶ ἀφήνει τοιαῦτα ἀνεξίτηλα ἀποτυπώματα, ὥστε νὰ διαμορφώνεται ἓνα κατάλληλον ψυχολογικὸν ἔδαφος, εἰς τὸ ὁποῖον θ' ἀνεπτυχθῇ τὸ πνεῦμα τοῦ παιδός. Ὅταν ὑπάρχῃ ψυχικὴ ὑγεία, ἡ πνευματικὴ πρόοδος δὲν συναντᾷ προσκόμματα ἢ δὲ διαμόρφωσις τοῦ ὑγιoῦς χαρακτήρος ἐξελίσσεται ἱκανοποιητικά.

Ἐάν θέλωμεν νὰ αἰσθανώμεθα, τὴν καθημερινὴν ἱκανοποίησιν ἀπὸ τὴν πρόοδον τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς μας, θὰ χειριζώμεθα τὸ λεπτόν τοῦτο ψυχολογικὸν ἐγχειρίδιον, μόνον, διὰ νὰ ἐνθαρρύνωμεν καὶ νὰ τονώσωμεν τὴν αὐτοπεπειθισιν τοῦ παιδός. Εἶναι γνωστὸν τὸ φιλότιμον τοῦ Ἑλλήνος. Ἀρκεῖ ἓνα χαμόγελο, μία προφορικὴ ἐπιδοκιμασία ἐνώπιον ἄλλου προσώπου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ γίνεται δραμα, ἀνορθοῦται καὶ θαυματοποιεῖ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ προσέξωμεν νὰ μὴ δημιουργηθοῦν κενόδοξοι τύποι παιδιῶν, ἀπὸ μίαν ἀδέσμευτον καὶ συνεχῇ χρῆσιν τοῦ «Ἀρι-

στα, δέκα». Διὰ τοῦτο οἱ βαθμοί, ἀποτελοῦν ἀμφίστομον ἐγχειρίδιον. Ἡ ἀνακοίνωσις τῆς πραγματικῆς πνευματικῆς προόδου τῶν παιδιῶν, εἰς γίνεται εἰς ἰδιαίτεραν, δι' ἑκάστον γονέα, συνέντευξιν. Αἱ οἰκίαι καὶ συνῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας τελεῖ ἑκάστος μαθητὴς ἄλλοτε δυσχεραίνουν καὶ ἄλλοτε συμπαρίστανται εἰς τὴν πρόοδον τοῦ παιδός. Αἱ ἐπαφαὶ σχολείου καὶ οἰκογενείας εἶναι ἄριστον βοήθημα δι' ἡμᾶς. Εἰς ταύτας θὰ ἐμμεθα πολὺ προσεκτικοί, ἵνα μὴ πληγώωμεν τὸ μητρικὸν φίλτρον, διὰ τὰς ἀδυναμίας τῶν παιδιῶν των. Συμβουλαὶ καὶ ὑποδείξεις εὐστοχοί, θὰ πλαισιώσουν τὰς συνεντεύξεις μας.

Διὰ τὰ κάτωθι, θὰ ἐπικαλεσθῶ, τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Παιδαγωγοῦ καὶ διδασκάλου ἡμῶν Καλλιᾶφα. Οἱ βαθμοί, λέγει, πρέπει νὰ ὑποχωροῦν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὴν θέσιν τους νὰ καταλαμβάνῃ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐργασίαν. Ὁ μαθητὴς, εἰς συνήθειαν, νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐργασίαν. Τὸ κίνητρον διὰ πρόοδον, θὰ εἶναι ἡ ἀγάπη διὰ τὴν καλυτέρευσιν τοῦ ἀτόμου. Ὁ φόβος τοῦ κακοῦ βαθμοῦ ἢ ἡ ἀμοιβὴ τοῦ καλοῦ τοιούτου, θὰ ὑποχωροῦν εἰς τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποῖαν εἰς δημιουργίᾳ ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν ἐργασίαν. Τοῦτο θ' ἀρχίσῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, εἰς ἐνισχυθῇ εἰς τὸ Γυμνάσιον καὶ εἰς γίγῃ θῶμα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἡ ἐργασία διὰ τὴν ἀγάπην τῆς ἐργασίας καὶ τῆς προόδου, θὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὁλοκληρωτικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου, ἢ ὁποία θὰ ἐξυπηρετήσῃ, τὸ εὐρύτερον κοινωνικὸν σύνολον.

Τὸ ζήτημα τῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς θαρραλέον ἀποδεικνύεται, ὅτι περιέχεται εἰς γενικώτερον, εἰς τὸ ζήτημα, δηλαδὴ, τῆς διαπαιδαγωγήσεως εἰς γνῶσιν ἠθροσκευτικότητα, ἢ ὁποία εἶναι ἡ μόνη ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ἐπίγνωσιν, ὅτι ἡ ἐπίγειος ἡμῶν ὑπαρξις εἶναι ἔλλογος, ὅτι, δηλαδὴ, ἔχει νόημα, ὅτι δὲν εἶναι, ὅλως, τυχαία.

Γενικὸς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ τεθῇ τοιαῦτη τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξις, ὥστε οὗτος θραδύτερον νὰ γίνεται, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀξιώτερος τοῦ ὀνόματος προσωπικότης.

Ὅλης τῆς Ἐκπαιδεύσεως ὁ σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι εἰς καὶ μόνος, ἢ πρὸς τὸν παῖδα βοήθεια, διὰ νὰ γίνῃ ἡμέραν τινὰ προσωπικότης. Τὰ δὲ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου εἶναι πολλὰ καὶ ἐν μέρει διάφορα, ἀλλ' ἰσοτίμα. Εἶναι ἀτοπος καὶ ἐπιθλαθῆς εἰς τὰς προσπάθειας πρὸς ὀρθὴν ὁργάνωσιν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἢ διακρίσις αὐτῆς εἰς γενικὴν ἠθοπλαστικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν πρακτικὴν.

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ ΥΠΟ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΣΠ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

1) Παιδαγωγικά βιβλία.

α) 'Οποῖον πνεῦμα ὀφείλει νὰ διέπῃ τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν, σελ. 48, 1952 (ἐναῖσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή). β) 'Οδηγὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἀριθμητικῆς. 1927, σελ. 84. γ) 'Η θρησκεία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν. 1930, σελ. 150. δ) Πῶς πρέπει νὰ παρασκευάζεται τις εἰς τὸ διδάσκειν. 1930, σελ. 122. ε) 'Η σύγχρονος διδακτικὴ ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει. σελ. 516, ἔκδοσις 2α 1933 (πρώτη ἔκδοσις 1923) (ἰδὲ ἀπὸ τῆς σελίδος 353 κ. ἐξῆς). στ) 'Η ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως. 1945, σελ. 140. ζ) 'Η ψυχικὴ σύστασις, ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἀγωγή τοῦ 'Ελληνοσ. 1949, σελ. 160. Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν Σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. 1949, σελ. 160. θ) Τὰ πρακτικῶς σπουδαιότατα τῶν ζητημάτων τῆς Διδακτικῆς. 1950, σελ. 80. ι) Πρῶτον καὶ δεῦτερον σχολικὸν ἔτος (ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. 'Ι. Γεωργοπούλου) 1955, σελ. 530. ια) Τὸ παιδαγωγικὸν πρόβλημα τῆς γενετικῆς ὁρμῆς. σελ. 88, Δευτέρα ἔκδοσις 1958 (πρώτη 1955). ιβ) Τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη. Ἐκδοσις δευτέρα 1958 (πρώτη 1934), σελ. 142. ιγ) Ἐπίτομος γενικὴ Παιδαγωγική. Σελ. 184, 1958.

2. Πραγματεῖαι.

α) 'Η σύγχρονος ἐκπαίδευσις τῶν κορασίων. Περιοδικὸν «Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιθεώρησις» I καὶ ΙΑ τεύχος 1919. β) 'Η περὶ ἀγωγῆς νεωτέρα θεωρία. Περιοδικὸν «Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιθεώρησις» τ. Α', Β' καὶ Γ', 1920. γ) 'Η σύγχρονος ἐκπαιδευτικὴ κίνησις ἀλλαχοῦ καὶ παρ' ἡμῖν. Περιοδικὸν Παιδαγωγός, ἀριθμ. 1 καὶ 2 ἔτος 1921. δ) 'Ολόκληρος ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ ἔχη ἐπαγγελματικὸν χαρακτήρα. Περιοδικὸν Ἑρμῆς ἀρ. 68, 69, 70. 1923. ε) Τὸ παλαιὸν καὶ νέον σχολεῖον. Περιοδικὸν «Ἑργασίᾳ» ἀριθμ. 1 καὶ 2, 1923. στ) 'Η πλάνη, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀγωγή εἰς τὴν φιλαλήθειαν. Περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ» 1924. ζ) 'Η θρησκευτικότης καὶ ἡ διὰ τῆς οἰκογενείας ἀνάπτυξις αὐτῆς.

(Σελ. 141-162 τοῦ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσον ὠφελίμων βιβλίων ἐκδοθέντος τὸ 1930 βιβλίου «Γύρω ἀπ' τὸ παιδί», η) 'Η ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν. Περιοδικὸν «Ἐπιστημολόγος» 1933, τεύχος 21. θ) Πατριωτικὴ λογοτεχνία καὶ ἰδανισμός. Περ. «Νέα Ἑστία», 1941. ι) Περὶ προγραμμάτων τῶν σχολείων στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως. Περιοδ. «Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδασκάλου» ἀριθ. 3, Δεκ. 1953. ια) Σκέψεις τινὲς περὶ τῆς ἐν τῷ κλασσικῷ καὶ τῷ φυσικομαθηματικῷ γυμνασίῳ ἀναγκαίας ἐπιλογῆς. Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1953-1954. ιβ) 'Η μορφωτικὴ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Περιοδικόν: «Δελτίον τῆς χριστιανικῆς ἑνώσεως ἐκπ. λειτουργῶν», ἀρ. 46, καὶ 47, 1954. ιγ) Πρῶ. ἐν ἔτει 1954 ἐξεδόθη ὁ ἕκτος τόμος δημοσιευμάτων τοῦ πειραματικοῦ σχολείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν σελ. 400 (Πρῶ. I. Παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ ἐφαρμοζόμεναι ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ. II. Αἱ κύρια μορφαὶ τῆς διδασκαλίας, τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται ἡ ἐφαρμογὴ ἐν τῷ Π.Σ.Π. Α. III. Αἱ σχολικαὶ ἑορταί. IV. Νέον διάγραμμα τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. V. Τὸ ἐπίκαιρον τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπ.σεως. VI. Περὶ τῶν μεθόδων διδασκαλίας τῆς πρώτης ἀναγνώσεως. VII. Σκέψεις τινὲς περὶ τῆς σχολικῆς πειθαρχίας. VIII. Εἰδητικὴ καταβολή, νεανικὴ ἡλικία καὶ σχολεῖον ἐργασίας. IX. Περὶ ἐργατικῶν κοινοτήτων εἰς τινὰ μαθήματα. X. Αἱ πρῶται ἡμέραι ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. XI. 'Η ἀνάπαυσις τῶν μαθητῶν. XII. 'Η ἀμοιβαία σχέσις γονέων πρὸς τέκνα καὶ διδασκάλων πρὸς μαθητάς. XIII. Τὸ θέατρον, ὁ κινηματογράφος καὶ τὸ σχολεῖον. ιδ) Τὸ σπουδαιότατον τῶν παιδαγωγικῶν προβλημάτων τῆς σήμερον. Περιοδικόν «Τὸ Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδασκάλου» Σεπτ. — Ὀκτώβριος 1955. ιε) 'Η κρίσις τῆς σχέσεως μητρὸς πρὸς τέκνα. Σελ. 20 1956. ιστ) Κρίσιμοι διαταραχαὶ τῆς ἀγωγῆς

της νεολαίας, σελ. 25, 1926. ιζ) Τά εκπαιδευτικά προβλήματα του παρόντος: έν τῷ ἑράνω: «Τό θέμα της Ἐθνικῆς Παιδείας» ἑκδ. Χριστιανικοῦ Ὁμίλου 1958.

3. Ἄρθρα.

α) Ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐγκυκλοπαιδεύῃ. I. Ἀγωγή, II. Ἀνάγνωσις, III. Ἀναγνωστικόν, IV. Ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος, V. Ἀθηναίων ἀγωγή, VI. Ἀριθμητική, VII. Αὐτοδιοικήσεις. β) Ὁ ἀληθινός παιδαγωγός δέν εἶναι δυνατόν νά ἔχη παρά ἕν καί μόνον ἀδιαίρετον ἔγῳ. Περιοδικόν «Ἑρμῆς» 1924. γ) Περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν τοίχων τῶν αἰθουσῶν διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὡς πινάκων γραφῆς, Περιοδικόν: «Ἑρμῆς» 7 Μαΐου 1927 ἀριθ. 252. δ) Die Bedeutung der Praktischen Psychologie für den Erzieher IX, H 1 1936 (Πρῶ. καί «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά» ἀρ. 28 Ὀκτ. σελ. 49, ἰδέ καί τό ἄρθρον: «Ἡ ἀλογική ψυχολογία τοῦ C. G. Jung ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν ψυχολογίαν τοῦ Freud καί τὴν τοῦ Adler» περιοδικόν «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά», ἀριθ. 40, Δεκ. 1938, σελ. 177). ε) Περὶ τοῦ Erich Jaensch: Περιοδικόν «Ἑρμῆς», ἀριθ. 703, 20 Φεβρουαρίου 1930. στ) Περὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ἐν γένει καί τῶν βοηθητικῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου: Περιοδικόν «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά», ἀριθ. 51, Νοέμβριος 1937. ζ) Γελοιογραφία τοῦ σχολείου ἐργασίας: Περιοδικόν «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά», ἀριθ. 49, Σεπτ. 1937. η) Ἡμεῖς καί οἱ γείτονές μας. Περιοδικόν «Πολιτική Ἐπιθεώρησις», 3-4 τεύχ. Φεβρ. 1946. θ) Γενετήσιος ὁρμή καί ἀγωγή. Περιοδικόν «Ἑλληνικά Δίκαια», Νοέμβριος—Δεκέμβριος 1947. ι) Περὶ τῶν βοηθητικῶν βιβλίων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Περιοδικόν: «Διδασκαλικόν Βῆμα», 10 Ὀκτωβρίου 1948. ια) Περὶ τῆς ἀκριβεστερας κρίσεως τῆς καθόλου ἀναπτύξεως τῶν μαθητῶν καί περὶ τῶν πιστοποιητικῶν σπουδῶν. Περιοδικόν: «Διδασκαλικόν Βῆμα», 10 Νοεμβρίου 1948. ιβ) Ψυχική Ὑγεία καί μαθητικαὶ κατασκευαί: Περιοδικόν «Σχολική Ὑγιεινή», Μάιος 1948. ιγ) Περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. «Δι-ιδασκαλικόν Βῆμα», 7 Ἀπριλίου 1952. ἐπιθεώρουν τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Περιοδικόν: «Τό Βῆμα τοῦ καθηγητοῦ», Δεκέμβρ. 1955. ιε) Ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν. Περιοδικόν: «Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή», Ἰανουάριος 1957. ιστ) Ψυχολογία

καί παρατηρήσεις περὶ τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Περιοδικόν: «Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή», Ἀπρίλιος καί Μάιος 1957. ιζ) Περὶ τῆς διδασκαλίας Φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἐν τοῖς σχολείοις μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐπετήρις Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1956-57. (Πρῶ. ἐπίσης ἄρθρα, οἷον περὶ G. Kerschensteiner, Hugo Gaudig Im. Kant κ.λ.π. τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς περιοδικοῖς «Ἑρμῆς», «Ἐκπαιδευτικά Χρονικά», «Παιδαγωγική Ἐπιθεώρησις» κ.λ.π. ὡς καί ἐν ταῖς ἑφημερίταις: «Ἐμπρός», «Βραδυνή». Ἐπίσης πρῶ. καί τὰς ὁμιλίας: 1) Πανηγυρικός λεχθεὶς κατὰ τὸν ἑορτασμόν τῆς ἐκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας (ἰδέ «Τὰ κατὰ τὸν ἑορτασμόν κ.λ.π.», 1937. 2) Τὰ κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς Ν. Ἐξαρχοπούλου. Δημοσιεύματα Πειρ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 1955. 3) «Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐπιδόσεως ἀφιέρωματος εἰς Ν. Ἐξαρχόπουλον», 1955. Ἰδέ ἐπίσης καί «Ἐπιστημονικαὶ Ἐρευναί», 1957. Δελτίον περιέχον τὰς ἐργασίας καί ἐν γένει τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐργαστηρίου τῆς Πειραματικῆς παιδαγωγικῆς κατὰ τὰ ἔτη 1949-1956).

Τὰ Φιλοσοφικά καί ψυχολογικά αὐτοῦ δημοσιεύματα διακρίνονται εἰς τὰ κάτωθι:

1. Βιβλία.

α') Σῶμα καί ψυχὴ — Ὑλὴ καί πνεῦμα. Σελ. 100, 1929. β') Χαρακτήρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι. Σελ. 200, 1935. γ') Περὶ τῆς βουλήσεως. Σελ. 110, 1940. δ') Διάνοια, ἐπιστήμη καί ἠθική προκοπή. Σελ. 80, 1940. ε') Ψυχολογία τοῦ θάθους. Σελ. 238, 1950. στ') Εἰσαγωγή εἰς τὴν χαρακτηρολογίαν τοῦ Ernst Kretschmer, (ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς διδος Φωτεινῆς Ψαλῖδα, σελ. 35, 1950). ζ') Τὸ περὶ ψυχῆς πρόβλημα: Ἐκδόσεις Γ', σελ. 104, 1959 (πρώτη ἔκδοσις 1938). η') Ὑλισμός καί σύγχρονος βιολογία καί ψυχολογία: Ἐκδ. δευτέρα, σελ. 95, 1952. θ') Νοημοσύνη καί εὐφυΐα, Ἐκδόσεις δευτέρα, σελ. 40, 1954 (πρώτη ἔκδοσις 1951). ι') Χαρακτηρισμός τῆς ἐποχῆς μας καί ἄλλαι τινὲς ἐπίκαιροι πραγματεΐαι, σελ. 176, 1953 (Πρῶ. καί: Α'. Κληρονομολογία καί σοσιαλισμός. Β'. Εἶναι δυνατόν ἠθικὴ διδασκαλία καί ἀγωγή ἀνευ θρησκευτικῆς (μεταφυσικῆς) θεμελιώσεως; Γ'. Τέχνη καί πνευματικὴ ζωὴ. Δ'. Θάρος καί ἀγωγή. Ε'. Ἡ μελαγχολία τῶν Ἑλλήνων).

ια') 'Ανθρωπολογικαί μελέται, σελ. 70, 1957.

2. Πραγματεΐαι:

α) Ψυχολογικοί χαρακτήρες κατά A. Færtiere. Περιοδικόν «Εκπαιδευτικοί καιροί της Ελλάδος», τεύχος 16, Μαΐου 1928. β) Hans Driesch ως βιολόγος καί φιλόσοφος. Περιοδικόν «Αρχαίον τῶν οικονομικῶν καί κοινωνικῶν ἐπιστημῶν», τόμ. 10, τεύχ. Β', 1920. γ) Τό πρόβλημα τῆς υπάρξεως Θεοῦ καί ἡ νεωτέρα θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς. Ἐδημοσιεύθη τὸ 1931 ἐν τοῖς Ἑναισίμοις ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. δ) Σχιζόθυμος — ἐνδοστρεφής, κυκλόθυμος — ἐξωστρεφής. Περιοδικόν: «Διδασκαλικόν Βῆμα», Ἰανουάριος 1952. ε) Περί τῶν ἐν τῷ σχολείῳ ψυχολογικῶν παρατηρήσεων. Τεχνολογία τῆς διὰ ψυχολογικῶν κριτηρίων ἐξετάσεως. Πότε λήγει ἡ ἀνάπτυξις τῆς νοημοσύνης, στ) Ἐνδον σκάπτε. Ἐπιστ. Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1954-1955. ζ) Περί ψυχολογικῶν νόμων. Ἐπ. Ἐπετ. Φιλοσ. σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν 1955-1956. η) Τό νόημα τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940. θ) Α'. Διάγραμμα τῆς ψυχολογίας τοῦ θάθους Β'. Ἡ νοσηρότης τῆς ἐποχῆς μας. Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν 1958-59. ι) Ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις ὁρμῶν καί πνεύματος εἶναι θεμελιώδης ὁρος ψυχικῆς υἱείας. Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1969-1960.

3. Ἀρθρα.

α) Ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ: Ἀθανασία, Αἰωνιότης, Ἀλήθεια, Ἀλματώδης ἐξέλιξις, Αἰδώς, Αἰσχύνη, Αἰτιοκρατία, Αἰτιότης, Ἀναγνώρισις, Ἀνάπλασις, Ἀπαισιοδοξία, Αὐτοσυνειδησία, Ἀφομοίωσις, Φόλκελτ Ἰωάννης. β) Ἡ ἀθεΐα καί ὁ ὕλισμός εἶναι ἀσυγχρόνιστοι θεωρίαι. Περιοδικόν «Ἐκκλησία» 1927, ἀριθμ. τευχ. 13, 15 καί 16. γ) Περίληψις τοῦ συγγράμματος τοῦ H. Driesch «Φιλοσοφία τῶν ἐνοργάνων ὄντων» (Philosophie des Organischen). Ἐδημοσιεύθη τῷ 1927 ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐκκλησία», ἀριθ. 39, 41, 43, 44. δ) Παρατηρήσεις ἐκ τῆς ψυχολογίας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἐφημερίς «Νέον Φῶς», 12 Δεκ. 1935. ε) Ψυχολογικὸν πείραμα πρὸς ἀσκήσιν εἰς τὴν αὐτοπαρατηρήσιν. Περιοδικόν «Εκπαιδευτικά Χρονικά», τόμ. 41, Ἰαν. 1937. στ) Διδάγματα τινὰ τῆς ψυχολο-

γίας τῆς γυναικὸς συγκρινομένης πρὸς τὸν ἄνδρα. Περιοδικόν «Ἑρμῆς», ἀριθ. 640, 1 Ἰουλίου 1937. ζ) Ἀρθρα ἐν τῷ ἐγκυκλοπαδικῷ λεξικῷ τοῦ «Ἠλίου»: Κάρολος Γιούγκ (Karl Jung), Ἐριχ Γιαίνσ (Erich Jaensch), Χάνς Ντρίς (Hans Driesch). η) Hermann Keyserling (1880-1946). Νεκρολογία. Περιοδικόν «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. 5, ἀριθμ. 9-10, 1946. θ) Περί τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Περιοδικόν «Ἀκτίνες», Ἀπρίλιος 1957. ι) Περί τῆς ἀξίας τοῦ Ὁρθολογισμοῦ. Περιοδικόν «Ἀκτίνες», Ἰούνιος 1957. ια) Ἡ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας. Περιοδικόν «Ἀκτίνες», Ἰούλιος, Ἀγούστος - Σεπτέμβριος 1957.

Ἐπιστημονικὰ Δημοσιεύματα μετὰ τὸ 1960.

1) Παιδεία, ἡ σπουδαιότης τῶν λειτουργιῶν τῆς Πολιτείας. Ἐπιστημονικόν Βῆμα τοῦ διδασκάλου. Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1960. 2) Περί Κατηχητικῶν Σχολείων. Περιοδικόν «Σχολεῖο καί Ζωή», Μάρτιος 1961. 3) Ψυχολογικαί μελέται: I. Περί ψυχολογικῶν μεθόδων. II. Χῶρος-Χρόνος-Ψυχὴ: Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν 1960-1961. 4) Παρατηρήσεις τινές περὶ τοῦ σκοποῦ καί τῆς μεθόδου διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις μέσης ἐκπαιδεύσεως. Περιοδικόν «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», Μάρτ. 1961. 5) Ἀγωγή εἰς αὐτοσυγκέντρωσιν 1961. 6) Αἰτιοκρατία καί ἐλευθερία. Περιοδικόν «Ἀκτίνες», Ὀκτώβριος 1961. 7) Ψυχολογικὴ σύγκρισις τῶν φύλων. Περιοδικόν «Παρνασσός», τόμ. Γ', ἀριθμ. 2, 1961. 8) Ἡ ἐποχὴ μας. Περιοδικόν «Ὁρίζοντες», τῆς ἐν Ψυχικῷ Παιδαγωγικῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ὀκτώβριος 1961. 9) α) Ἡ μεγάλη κοινωνικὴ σημασία τῆς συγχρόνου ψυχολογίας. β) Τό πρόβλημα τῶν ἀντιθέσεων παρὰ Κάρολφ Γιούγκ. Ἐπιστ. Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, 1961-1962. 10) Ἡ ὑπεροχὴ τῆς παιδευτικῆς δυνάμεως τῆς Ἑλληνικῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Περιοδικόν «Ἀκτίνες», Δεκέμβριος 1961. 11) Μνημόσυνοι Λόγοι. I. Εἰς Σπυρ. Λάμπρον. II. Εἰς Σπυρ. Βλάχον. III. Εἰς Δημήτριον Σ. Μπαλάνον (ιδ. βιβλιοθήκην Ἡπειρωτ. Ἑταιρείας, ἀριθ. τευχ. 1, 2, 3). 12) Ὁ κινηματογράφος, τὸ ραδιόφωνον καί ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, 1962. 14) Περί συμπτώσεως ἀντιλήψεων ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων πρὸς ἀντιλήψεις νεωτέρων φιλοσόφων. Περιοδικόν «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», Μάιος

1963. 14) 'Η ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἡθική κατὰπτωσις καὶ ἡ ἐλπίς περὶ ἀνορθώσεως. 'Οκτώβριος καὶ Νοέμβριος 1961. Περιοδικὸν «'Ακτίνες». 15) 'Η νεώτερα ψυχολογικὴ τυπολογία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς πρακτικὴ ὠφέλεια. Περιοδικὸν «'Ελληνοχριστιανικὴ 'Αγωγή». Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1962 καὶ 'Ιανουάριος 1963. 16) Αἱ θεωρίαι τοῦ Καρόλου Γιάουγκ. 'Εφημερίς «Καθημερινή», 23 'Ιουνίου 1961. 17) 'Εθνικὴ παράδοσις, φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ παιδεία, 1963. 18) Περί τινων ἐλαττωμάτων καὶ περὶ τινων προτερημάτων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν τῆς 'Αμερικῆς. Περιοδικὸν «'Ελληνοχριστιανικὴ 'Αγωγή», Μάρτιος 1963. 19) Αἱ σημεριναὶ ἀπαιτήσεις ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς. Περιοδικὸν «'Ελληνοχρ. 'Αγωγή», 'Απρίλιος 1963. 20) 'Επίτομος Γενικὴ Παιδαγωγικὴ. 'Εκδόσις 2α, 1963. 21) 'Ο Κένταυρος Χείρων ὡς ἱατρός καὶ παιδαγωγός. Περιοδικὸν «'Παρνασσός», τόμ. Ε', ἀριθ. 1, 'Ιανουάριος - Μάρτιος 1963. 22) Διάγραμμα τῆς ἀναπτύξεως ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ζωῆς μέχρι τῆς τελευταίας. 'Επιστ. 'Επετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Παν/μίου 'Αθηνῶν τοῦ ἔτους 1962-1963. 23) Συστηματικὴ φιλοσοφία καὶ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Περιοδικὸν «'Πλάτων», 1962, τεύχη Α' καὶ Β'. 24) 'Η κρίσις τῆς μητρότητος. Περιοδικὸν «'Ελληνοχρ. 'Αγωγή», Νοέμβριος, Δεκέμβριος 1963. 25) 'Η κοινωνικὴ Σημασία

τῆς συγχρόνου Τέχνης. Περιοδικὸν «'Παρνασσός», τόμ. Ε', ἀριθ. 4. 'Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1963. 26) 'Αθεΐα καὶ ὑπεραψία. Περιοδικὸν «'Ακτίνες», 'Ιανουάριος 1964. 1). Συγχρονισμένοι καὶ 'Ασυγχρόνιστοι. «'Ελληνοχριστιανικὴ 'Αγωγή», 'Ιανουάριος 1964.

'Ο Καλλιάφας πλὴν ἄλλων ἀνεδείχθη παρ' ἡμῖν εἰς ἓκ τῶν πρώτων εἰσηγητῶν τοῦ «Σχολείου ἐργασίας», μετέφερε δὲ λίαν ἐπιτυχῶς τὰ διδάγματα τῶν C. G. Jung καὶ Ernst Kretschmer καὶ εἰσηγήθη ὡσαύτως τὴν «νεωτέραν θεωρίαν περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς» Neovitalismus τοῦ Hans Driesch (1867-1941). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ ἐξεδόθησαν, ἔτη: 1965-1966 — «'Ανέλεκτα», Α' τόμος — Β' τόμος. Τοῦ ἔργου ἐπεμελήθη 'Επιτροπὴ ἐκδόσεως.

Πάντα ταῦτα σκιαγραφοῦσιν ἀτελῶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ ἀποθανόντος καθηγητοῦ, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου δύναται ἡ ἀκόλουθος ἔκφρασις νὰ εὕρῃ κατ' ἀναλογίαν πραγματώσιν, ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς «ἐκάνωσεν αὐτὸν διάκονον Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος».

1. Περὶ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Σπ. Μ. Καλλιάφα. Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας, 1928 (μετάφρασις ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ σελίδες 266.

Μία ἐπιστολὴ

'Εν 'Αθήναις τῇ 30-4-1968

'Αξιότιμε κ. Πρόεδρε τῆς Διδ. 'Ομοσπονδίας,

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 145 τεύχος (Φεβρουαρίου — Μαρτίου 1965, σελ. 71-73) τοῦ περιοδικοῦ «'Ελληνοχριστιανικὴ 'Αγωγή» ἐδημοσιεύθη σημείωμά μου μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν, «'Ο Σπυρίδων Καλλιάφας, ὅπως τὸν ἐγνώρισσα». Εἰς τὸ δημοσίευμα αὐτὸ ἐσκιαγράφησα δι' ὀλίγων τῶν ἐξαίρετον προσωπικότητα τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ.

'Επειδὴ ὁμως ἐπληροφορήθην ὅτι πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ καὶ ὑπὸ τῆς Διδ. 'Ομοσπονδίας τεύχος ἀφιερωμένον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ σεβαστοῦ φίλου καὶ φίλου μου, ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ γράψω τὴν παρούσαν, διὰ νὰ προσθέσω, εἰς ὅσα περὶ ἐκείνου τότε ἔγραψα, καὶ τὰ ἐξῆς ἐλάχιστα, ἀλλὰ χρή-

σιμα, ὡς νομίζω, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης τῆς διαλαμβανούσης τὴν προσωπικότητα 'Εκείνου, χαρακτηριστικά.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους τῆς «Κατοχῆς» τῆς 'Ελλάδος ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ 'Ιταλῶν, ἠσθένησε σοβαρῶς, ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἑλλειψιν φαρμάκων καὶ ἐπαρκῶν καταλλήλων μέσων διατροφῆς, ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος. 'Όταν δὲ κάποτε, κατὰ τὸ ἔτος 1942, εἰς κατ' ἴδιαν συζητήσεις, ἐλέγομεν περὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ τῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς καὶ περὶ τῶν πολλῶν ἐκ πείνης θανάτων 'Ελλήνων ἐν 'Αθήναις, εἰς στιγμὰς «ἀλληλοεξομολογήσεως» πρὸ τοῦ διαφανομένου κινδύνου θανάτου, ἐνεπιστεύθη εἰς ἐμέ καὶ εἰς κοινὸν φίλον δικηγόρον, ὅτι δὲν εἶχεν οἰκόπεδον ἢ οἰκίαν εἰς 'Αθήνας, ἵνα πωλήσῃ, ὅπως πολλοὶ ἔπραξαν, διὰ νὰ ἀγοράσῃ τροφίμα, καὶ ὅτι ἕως τότε εἰς μίαν καὶ μό-

νην «καλήν», ως τὴν ἐχαρακτήριζεν, ἀγορὰν εἶχε προῦν διὰ τὴν ὀλίγων πρὸ τοῦ 1940 ἐκ τῶν μισθῶν τόσων ἐτῶν περισσευμάτων, ἥτοι εἰς τὴν ἀγορὰν ἐνὸς τὰ φου!! Σημειωτέον δὲ ὅτι οὔτε ιδιόκτητον κατοικίαν πρὸς ιδιοκατοίκησιν ἐν Ἀθήναις εἶχε, καὶ ὅτι ἔμενεν ἐπ' ἐνοικίῳ εἰς ξένην οἰκίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ροθ. Γκάλλι 24α.

Ὅταν εἶχε συμπληρώσει ὡς λειτουργὸς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, ὡς Ἐκπ. Σύμβουλος καὶ ὡς καθηγητὴς Πανεπιστημίου, περίπου (50) πενήντα ἐτῶν δημοσ. ὑπηρεσίαν, κατῴρθωσε (!!) διὰ τοῦ «ἐψ' ἀπαξ» τοῦ Τ. Προνοίας Δημ. Ὑπαλλήλων νὰ πληρώσῃ μέρος τῆς ἀξίας διαμερίσματος εἰς πολυκατοικίαν τῆς ὁδοῦ Κνωσοῦ.

Αὐτὰ τὰ οἰκονομικὰ ἐπιτεύγματα (!) εἶχε μετὰ ἀπὸ πενήντα ἔτη ἐπιμόχθου ζωῆς, καὶ παρὰ τὴν ἔκδοσιν πολλῶν βιβλίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ψιχία μόνον ἐλάμβανε παρ' ἐκδοτῶν, ἢ καὶ πολλάκις διὰ διαφόρους λόγους... δὲν ἐλάμβανε. Εἶναι καὶ ταῦτα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐντίμου καὶ ἀνιδιοτελοῦς ζωῆς του. Αἱ ὀλίγαι του προπολομενικαὶ οἰκονομίαι ἐξηνεμίσθησαν κατὰ τὴν «Κατοχήν», ὅπως καὶ τόσων ἄλλων!!

Δέον ὁμῶς νὰ σημειωθῇ, ὅτι, ἂν ἡκολούθει παραδείγματα ἄλλων καιροσκόπων κατὰ τὰ πολιτικῶς τεταραγμένα ἔτη τῆς ὑπαλληλικῆς του ζωῆς, — ὅποτε ἀπελύθη κατ' ἐπανάληψιν ἐνεργεῖαις ἀντιφρονούντων καὶ δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ συμβιβασμοῦ εἰς θάρος τῶν ἰδεωδῶν του, — εἰς ἀπεκόμιζε πολλὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη, ἐκμεταλλεόμενος τοὺς συμφωνοῦντας μετ' αὐτοῦ ἰσχυροὺς. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἀπολύσεών του, ἐπροτίμησε σκληρὰν ἐργασίαν καὶ ἐντίμους στερήσεις, καὶ δὲν προέκρινε τοὺς συμβιβασμοὺς εἰς θάρος τῆς ἠθικῆς του ἀξιοπρεπείας, καὶ τοῦτο διότι ἦτο ἐκ πεποιθήσεως ἠθικός καὶ τίμιος καὶ διότι ἤθελε νὰ συμφωνοῦν αἱ πράξεις του πρὸς ὅσα ἠθικὰ μετὰ παρησίας ἐδίδασκεν εἰς τοὺς μαθητάς του, ἢ εἰς τὸ Κοινὸν διὰ τῶν δημοσιευμάτων του.

Μετὰ τὸ κίνημα τοῦ 1944, μίαν ἡμέραν ἦλθεν εἰς τὸν συνήθη τόπον περιπάτου μας παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν περιχαρής, διότι, ὡς ἔλεγεν, εἶχε παρ' ἀξιοπύστου προσώπου πληροφορηθῇ, ὅτι ὁ Ἀλ. Δελμούζος μετανοήσας παρεδέχθη ὅτι πολὺ ἔβλαψε μέ τινας ἐκ τῶν θεωριῶν του περὶ νέας ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ προσέθεσεν, ὅτι διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκείνης, καί, κατὰ τινὰ τρόπον, μετανοίας τοῦ Ἀλ. Δελμούζου, ἐδικαιώθη καὶ ὑπ' ἐ-

κείνου, ὅστις διὰ τῆς ἐψ' μου ὁμολογίας παρεδέχθη ὅτι ἀντικειμενικῶς ἔκρινεν ὁ Καλλιάφας κατὰ τὰ «Μαρασλεισκά». Καὶ τότε ἐκινδύνευσε μὲν ὁ Σπ. Καλλιάφας, ἀλλ' ἔδωσε τὴν «μάχην τῆς ἠθικῆς», ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ διὰ δημοσιευμάτων ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις του.

Ἄς μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι ὁ Σπ. Καλλιάφας ἦτο «ὑπεράγαν συντηρητικός» ὡς πρὸς τὰς Παιδαγωγικὰς του ἀπόψεις, ὡς ὑπὸ τινῶν ἐχαρακτηρίζετο. Τούναντίον ἦτο λίαν προσδευτικός, ὡς ὀρθότατα καὶ ὁ πρῶν μαθητὴς του καὶ νῦν Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος ἔγραψεν εἰς τὸ ὡς ἀνω τεῦχος τῆς «Ἑλληνοχριστιανικῆς Ἀγωγῆς» (σελ. 43), ἔνθα σὺν ἄλλοις σημειοῦται ὅτι «τὸ προσδευτικὸν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως διδακτικῆς μεθόδου καθαρῶς ἐπαναστατικὸν αὐτὸ πείραμα τοῦ ἀειμνήστου παιδαγωγοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ συντηρητικότης του ἦτο ὑγιὲς καὶ περιωριζέτο μόνον ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἀπαραίτητος. Ἡ ἐμμονὴ του δηλ. εἰς τὰ παραδεδομένα ἐξετείνετο μόνον εἰς ὅσα ἀνεφέροντο εἰς τὰς αἰωνίους ἀξίας».

Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ Σπ. Καλλιάφας, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔγραψα, ἦτο λίαν συγχρονισμένος εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀσυγχρόνιστος εἰς τὴν λεγομένην μεγάλην Κοινωνικὴν ζωὴν.

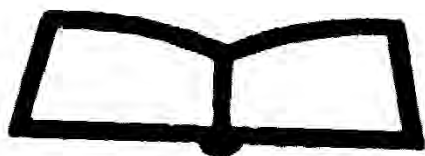
Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι, παρὰ τὴν ἀρτίαν γνώσιν τῆς Γερμανικῆς γλώσσης καὶ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἐπιστήμονας, ὁ Σπ. Καλλιάφας οὐδέποτε ἐπλησίασε Γερμανὸν κατὰ τὴν «Κατοχήν» (1941-1944), ὅταν δὲ παρέστη ἀνάγκη νὰ δώσῃ εἰς τὴν τότε Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν λογοκρισίας βιβλίων, δοκίμια ἐργασίας του μετὰ τὸν τίτλον «Διάνοια, ἐπιστήμη καὶ ἠθικὴ προκοπή», μὲ παρεκάλεσε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐκείνην καὶ παραδώσῃ τὰ δοκίμια, διότι δὲν ἤθελε νὰ συζητήσῃ μετὰ Γερμανοῦς, οἵτινες παρηκολούθουν τὸ ἔργον τῶν λογοκριτῶν.

Ταῦτα ἐνόμισα ὅτι θὰ ἔπρεπε, εἰς ὅσα εἶχον ἄλλοτε γράψῃ, νὰ προσθέσω, καὶ ἀφορμὴν ἔλαβον, ὅταν καὶ πάλιν πρὸ ἡμερῶν, κατὰ τὴν ταφὴν τῆς αἰωνοβίου πενθερᾶς του, εἶδον τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφὴν, «Οἶκος Σπυρίδωνος Μ. Καλλιάφα». Εἶναι ὁ μόνος οἶκος, τὸν ὁποῖον ἠγόρασε δι' ἀποκλειστικῶς ἰδίων του χρημάτων!!

Μετὰ τιμῆς

Ἰ. Χ. Πούλος

Ἐπίτ. Γεν. Ἐπιθεωρητῆς Μ. Ἐκπ)σεως

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ : Μεγάλη Παιδαγωγική 'Εγκυκλοπαιδεία
'Εκδόσις : 'Ελληνικά Γράμματα Herder

Ἐχω ἔμπρός μου τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τῆς Μεγάλης Παιδαγωγικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν « Herder — Ἑλληνικά Γράμματα ». Χαίρομαι πραγματικά τὸ ἐξαιρετικὸν ἔργον, καρπὸν συνεργασίας τῆς γερμανικῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς παιδαγωγικῆς. Ἡ χαρά καὶ ἡ ὑπερηφάνειά μου ὡς Ἑλληνας δὲν εἶναι ἀδικοιολόγητος. Ἐνας λαὸς 8.000.000 κατοίκων καὶ μία ἐθνότης ἑλληνόφωνος, ἡ ὁποία δὲν ξεπερνᾷ τὰ 10 ἑκατομμύρια κατοίκων ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς καὶ τῶν γονέων ἕνα ἔργον, μίαν κωδικοποίησιν τῶν Παιδαγωγικῶν καὶ Ψυχολογικῶν γνώσεων ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον στεροῦνται λαοὶ 30 καὶ 50 ἑκατομμυρίων κατοίκων τόσοι εἰς τὴν Εὐρώπην ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Πρόκειται δι' ἕνα ἔργον — σταθμὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν καὶ συγγραφικὴν καὶ ἐκδοτικὴν προσπάθειαν.

Εἰς τὸ ξεκίνημά του, Ἰανουάριος 1967, εἶχομεν σταῦν με σεβασμὸν καὶ ἀναμονὴν πρὸ τοῦ «Γερμανικοῦ Ἰνστιτ. Ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς» τοῦ Mäntzler πρὸ τοῦ «Ἰνστιτ. Συγκριτικῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς» τοῦ Salzburg καὶ πρὸ τῆς συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκδόσεως. Σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν μας ἕνα ὑπέροχον ἔργον, τὸ σπουδαιότερον εἰς τὸν τομέα τῆς Παιδαγωγικῆς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἕνα ἔργον τεραστίας σημασίας τὸ ὁποῖον περιέχει τὰ νεώτατα πορίσματα τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Ψυχολογίας, τῶν νέων κλάδων τῆς Κοινωνικῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Προστασίας Νεότητος, τῆς Νομοθεσίας τῆς Ἐκπαιδεύσεως (Ἑλληνικῆς), τῆς Ὀδηγητικῆς, τῆς Θεραπευτικῆς Παιδαγωγικῆς. Ἡ Παιδαγωγικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία εἶναι συγχρόνως ἕνα λεξικὸν παιδαγωγικῆς θεωρίας καὶ εἰς ἀέγχειρίδιον σχολικῆς πράξεως. Θέματα Γε-

νικῆς Παιδαγωγικῆς, Ἱστορίας Παιδαγωγικῆς, Θεραπευτικῆς Παιδαγωγικῆς, Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς, Ἐπαγγελματικοῦ καὶ σχολικοῦ Προσανατολισμοῦ, Διδακτικῆς Γενικῆς καὶ Εἰδικῆς παρατίθενται συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς Ἐπιστήμης, ὅπως αὕτη ἔχει διαμορφωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὸν Νέον Κόσμον. Αἱ βοηθητικαὶ τέλος, τῆς Παιδαγωγικῆς, Ἐπιστήμης, ὡς ἡ ψυχολογία μετὰ τὸ πλῆθος τῶν κλάδων τῆς, ἡ Ἱστορία, ἡ Πολιτειολογία, ἡ Κοινωνιολογία, ἡ Λαογραφία, ἡ Ἀνατομία, ἡ Φυσιολογία, ἡ Βιολογία, ἡ Ἱατρικὴ, ἡ Ὑγιεινὴ, ἡ Γραμματολογία, ἡ Ἀρχαιολογία κ.λ.π. κατέχουν ἱκανοποιητικὸν μέρος εἰς τὰς σελίδας τῆς, ὥστε νὰ φωτίζηται, κατὰ τὸ δυνατόν πλουσιώτερον καὶ ἐπαρκέστερον τὸ γεγονός τῆς Ἀγωγῆς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἡλικίας καὶ εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ περιβάλλοντα οἰκογενειακόν, σχολικόν, κοινωνικόν, ἀστικόν, ἀγροτικόν, βιομηχανικόν.

Ἡ Μεγάλη Παιδαγωγικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία διήνωσε ἤδη τὸ μέγιστον μέρος τῆς μεγαλειώδους πορείας τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ἐκδόσεώς της. Οἱ Ἕλληνες Παιδαγωγοί, Ἀκαδημαῖκοι διδάσκαλοι, Καθηγηταὶ Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, Ἐπιθεωρηταὶ Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Ἐκπαιδευτικοὶ ὅλων τῶν βαθμίδων ἐν ἐνεργείᾳ καὶ συνταξιούχοι ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ χρέους πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, εἰς τὴν κλῆσιν τῆς Παιδείας καὶ τὴν ἑπιταγὴν πρὸς βοήθειαν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Ἑλληνόπαιδος, μετὰ συγκινητικὴν προθυμίαν καὶ ἱκανοποιητικὴν ἀπόδοσιν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν ξενολόγων λημμάτων ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν ἑλληνικῶν.

Ἀκάματος, καὶ ἀλύγιστος, εἰς τὰς παντοίας δυσχερείας ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἐκδοτικοῦ Ὁργανισμοῦ «Ἑλληνικά Γράμματα» ἐφάνη ἀντάξιός τοῦ

μνημειώδους έργου του οποίου την έκδοσιν ανέλαθε και τόσον έπιτυχώς όδηγεί εις την όλοκληρώσιν του.

Τά άομοδιώτερα όργανα της Πολιτείας και του Υπουργείου Παιδείας έκτιμήσαντα την σπουδαιότητα και θαρύτητα της Μ. Παιδαγωγικής Έγκυκλοπαιδείας συνιστούν με τά θερμότερα λόγια την προμήθειάν της έκ μέρους των εκπαιδευτικών και των σχολικών ταμείων.

Δέν μένει παρά και οι Έλληνες διδάσκαλοι, πρωτοπόροι εις την θεραπεί-

αν και καλλιέργειαν της Παιδαγωγικής, να σπεύσουν να κάμνουν κτήματους τό πλέον υπεύθυνον και έγκυρον όργανον και όπλον εις τόν άγώνα της Παιδείας και της μορφώσεως των Έλληνοπαιδων. Δέν πρέπει να μείνη άτομική και σχολική βιβλιοθήκη χωρίς την Έγκυκλοπαιδείαν των διδασκάλων. Άποτελεί θέμα βασικής ενημερώσεως και συγχρονισμού εις τάς σημερινάς απαιτήσεις της Παιδείας.

Λ. ΚΟΥΛΑΣ

Νίκου Άρβανίτη : ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΜΑΝΤΑΤΟ Άθηναι, 1967

Με τά ένδεκα διηγήματά του ο κ. Άρβανίτης, γνωστός ήδη συγγραφέας του «Λίθα» και της ποιητικής συλλογής «Έν Γη Άθάτω», μάς οδηγεί άνετα από την Πίνδο εις την Ζαγορά, από τόν Πόντο εις την Μάνη, την Ίθώμη και την Καλαμάτα. Μάς παρουσιάζει εκεί την μύσιν του δούλου Γένους εις την ύπόθεσιν της Έπαναστάσεως, τόν όρκον διά την Έλευθερίαν ή τόν θάνατον.

Ό σ. μάς διηγείται με άσυνήθη δύναμιν τά γεγονότα και τά περιστατικά της προεπαναστατικής περιόδου, τά όποία όλα κατατείνουν εις τόν ξεσηκωμό των δούλων.

Τά πρόσωπα και οι άνθρωποι χαρακτηρές είναι φυσικοί, άληθινοί, χωρίς να έξιδανικεύονται, περικλείουν μέσα τους κάτι πού δίδει την ουσίαν της ύπάρξεώς των και τό κίνητρον της δραστηριότητος και της συμμετοχής των εις τόν ύπέρ πάντων άγώνα.

Δέν χρειάζεται να μαντεύσωμεν εις τούς ήρωας του «Μεγάλου Μαντάτου» αυτό τό «κάτι», ούτε τά έλατήρια της βιώσεως της άγωνιστικής εκείνης έποχής. Ή μεταφυσική τους πίστις, τό πνεύμα της θυσίας, ή αγάπη της Έλευθερίας και τό δέσιμο με την αίματοποτισμένη γη της πατρίδος εις μίαν όρθην Ιεράρχειαν και άκολουθίαν είναι κοινόν γνώρισμα των δρώντων προσώπων, τά όποία δέν είναι άπληλαγμένα του ανθρώπινου πάθους και της ανθρώπινης άδυναμίας. Ή άιθρωπίνη όμως άδυναμία έχει τάς φυσιολογικάς της διαστάσεις, αι όποίαι καθιστούν τά πρόσωπα και τά γεγονότα περισσότερο πραγματικά, περισσότερο πειστικά.

Πρωτότυπον, δυνατό, προσωπικόν τό «Μεγάλο Μαντάτο» του κ. Άρβανίτη δέν είναι μόνον ένα έπίτευγμα καθαρής τέχνης αλλά αποτελεί συγχρόνως ένα όργανον άγωγής, πνευματικής καλλιέργειας και έθνικού φρονηματισμού. Ίδού διατί θα ήμπορούσε να άποτελέση έλεύ-

θερον άνάγνωσμα διά τούς μαθητάς των άνωτέρων τάξεων του δημοτικού και των πρώτων γυμνασιακών.

Λ. ΚΟΥΛΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ

(Συνέχεια έκ της σελίδος 31)

σων την έκ του βιολογισμού προελθοῦσαν διδασκαλίαν περί παντοδυναμίας των όρμών, διατυπώνει τελικώς την περί «νόμων των όρμών» θεωρίαν του, καθ' ήν συνεπεία «πλεονάσματος των όρμών» μέρος αύτών καταναλίσκεται πρός έπίσχεσιν άλλων — όπερ συνιστά «γεγονός πρώτης τάξεως» πρός κατανόησιν καθόλου του ά.θρώπου· ό άνθρωπος δηλαδή ζή και κινείται έντός του «κενού χώρου», ένός «Hiatus», μεταξύ όρμών πρός Ικανοποίησιν άναγκών και άνασταλτικών δυνάμεων· προφανώς άπηχείται ένταῦθα παλαιότερα υπό του Παύλου σαφώς διατυπωθείσα σχετική αντίληψις περί δύο άρχεγόνων νόμων — του «νόμου του νοός» και του «νόμου της άμαρτίας» — υπό την συνεχή έπίδρασιν των όποίων διατελεί ό άνθρωπος: «θλέπω δέ έτερον νόμον έν τοίς μέλεσί μου άντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ του νοός μου και αίχμαλωτίζοντά με έν τῷ νόμῳ της άμαρτίας τῷ διτι έν τοίς μέλεσί μου» κατά την παύλειον ταύτην ψυχολογικήν-ήθικήν νομολογίαν ό άνθρωπος υπέκει έν ταυτῷ εις δύο νόμους: «άρα οδν αύτός ένῶ τῷ μέν νοί δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δέ σαρκί νόμῳ άμαρτίας» (Ρωμ. 7, 23 κ.έ.). Έκ τούτων άπορρέει ή ισχύς του «νόμου έπίσχεσεως» (Hemmungsgesetz), οίονει άντιρροπούσα την Ισχύν του «νόμου των όρμών» (Antriebsgesetz), έντεῦθεν δέ προκύπτει ό «νόμος της τάξεως» (Gesetz der Zucht) ως πραγματικότης και ως ήθικόν αίτημα.

ΑΓΡΟΤΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝΑΣΗ
Διδάκτορας Γεωπονικών Ἐπιστημῶν

1. ΑΝΘΟΚΟΜΙΑ	9. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΔΕΝΔΡΟΚΟΜΙΑ
2. ΛΑΧΑΝΟΚΟΜΙΑ	10. ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΑ
3. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ	11. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑ
4. Η ΚΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΛΩΣΣΟ-
ΠΟΥΛΑ	12. Ο ΚΗΠΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕ-
ΝΕΙΑΣ
5. ΓΙΑΤΙ ΣΚΟΥΛΗΚΙΑΖΟΥΝ ΤΑ
ΦΡΟΥΤΑ	13. ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΑ – ΤΥΡΟΚΟ-
ΜΙΑ – ΒΟΥΤΥΡΟΚΟΜΙΑ
6. ΓΕΝΙΚΗ ΠΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ	14. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ
7. ΚΟΝΙΚΛΟΤΡΟΦΙΑ	15. ΤΑ ΦΥΤΟΦΑΡΜΑΚΑ
8. ΤΑ ΞΙΝΟΔΕΝΔΡΑ	16. ΛΙΠΑΣΜΑΤΑ ΣΤΑ ΦΥΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΣ – ΕΞΟΦΥΛΛΑ ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑΝΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 61, ΑΘΗΝΑΙ – ΤΗΛ. 313-460

Κυκλοφορεί: Κ. ΜΑΛΟΥΚΟΥ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου

ΕΝΙΑΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ

Τιμή δραχ. 60

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑΝΑ

Ι. Η. Γ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΟΜΟΙ 3 - ΣΕΛΙΔΕΣ 1560 - ΣΧΗΜΑ ΜΕΓΑ

ΠΕΡΙΕΧΕΙ:

Ἀπάσης τὰς ἰσχυοῦσας διατάξεις περὶ Διορισμοῦ - Προαγωγῶν - Μεταθέσεων - Ἀποσπάρσεων - Ἐντάξεων - Διαβαθμίσεων - Παραιτήσεων - Απολύσεων - Μισθοῦ - Προσωνύσεων - Συντάξεων - Ἀσφαλιστικῶν Ταμείων - Ἀδειῶν - Ὑγείων. Περιδάλψεως - Παιδαγωγικῆς Δικαιοδοσίας κλπ. θεμάτων προσωπικῆς καταστάσεως τῶν Δημοσίων Ὑπαλλήλων

Ὁ β' τόμος πωλεῖται, δραχ. 600

Ἀποστέλλεται εἰς τοὺς ἐκδότες τὴν ἀξίαν τῶν
παραπάνω ἀξιών

Ε. Ε. ΑΜΠΑΝΑ